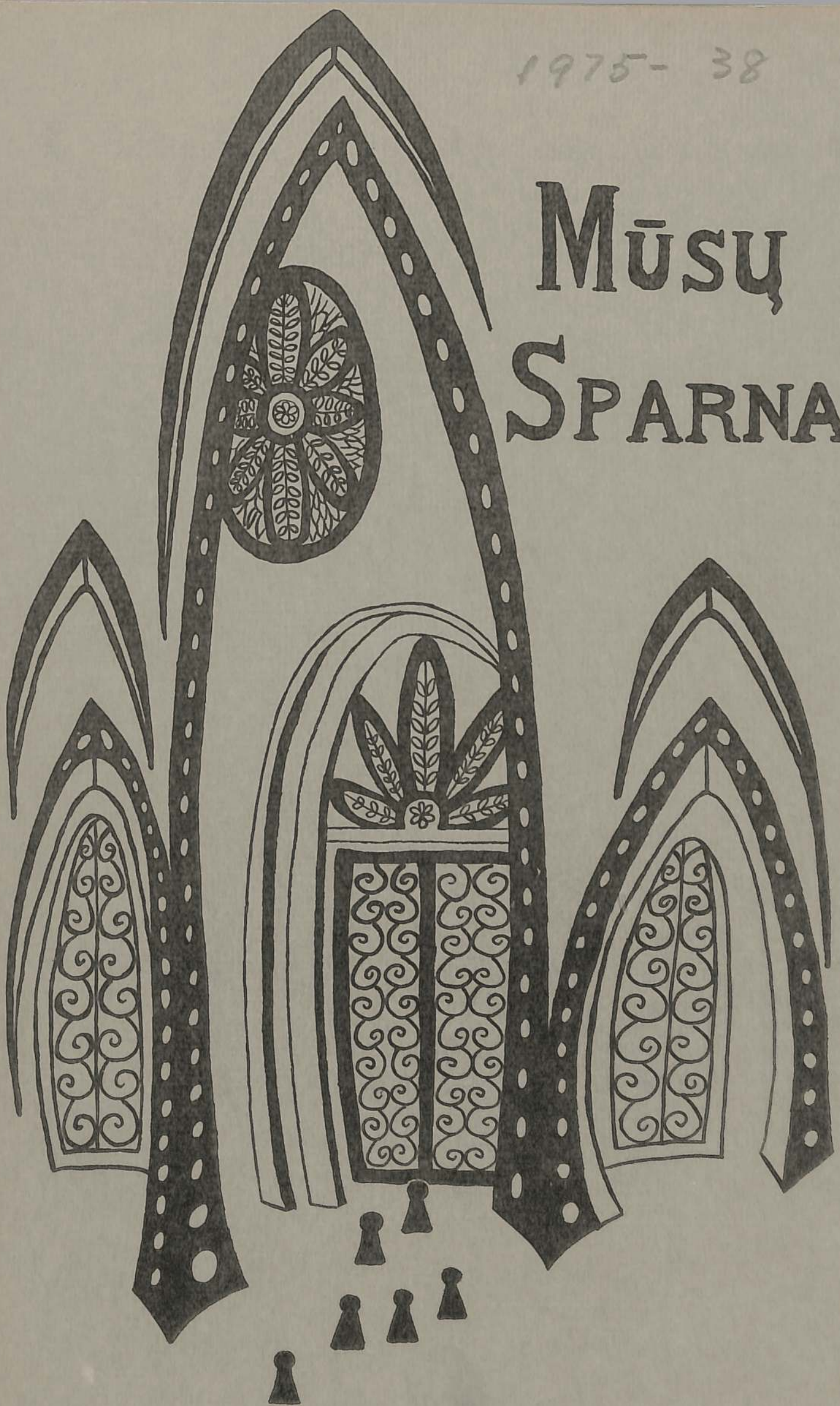

1975-38

Mūsū SPARNAI

OUR WINGS
PUBLISHER
ADDRESS

Lithuanian Protestant Journal, est. 1951
Lithuanian Ev. Reformed Church, est. 1555
5230 So. Artesian Ave., Chicago, Ill., 60632, U. S. A.

TURINYS

		Psl.
Linda J. Uznytė	SUTELK VISUS ŠVENTOJ RIMTYJ (viršelis)	
Dail. J. J. Neimanai	VINJETĖS	
Kun. P. Dilys	LAISVĖS PRASMĖ	2
Jonas Snarskis	VELYKOS ŠVENTOS AMŽINAI	5
Dagys	AŽUOLAS IR AŠ; TU, VĖJELI	6
Hermanas Pavilonis	LIETUVOS EV. REFORMATŲ TREMTIES BAŽNYČIA	8
Dagys	VASAROS VAKARĄ; MARGI ŽIEDELIAI	15
J. Kregždė	NUO KIRILICOS IKI LIETUVIŲ RAŠTIJOS	17
Dagys	ANTYS LIETUVOS ŪKYJE; KARKLO ŠAKELĖ	30
V. Karosas	LIETUVA TVANO LŪŽYJE	31
* * *	JONO KALVINO LAIŠKAI	55
Dagys	TELIKO TUŠTUMA	59
J. Kregždė	NAUJAMIESČIO PARAPIJOS LIKIMAS	60
Vilius Variakojis	REFORMATŲ BAŽNYČIA GRIEŽĖS SODYBOJE	64
Jurgis Jašinskas	DEVENIŲ KULTŪRINIS FONDAS IR KAS TOLIAU?	66
Dagys	NERAMIOS MINTYS	68
* * *	PROF. KUN. POVILO JAKUBĖNO LAIŠKAS	70
V. K.	LIETUVIŲ EVANGELIKŲ TARYBA	72
J. Kregždė	JURGIS JAKUBONIS	74
Kun. S. Neimanas	JONAS TATORIS	78
M. Z.	KAIP NĖR. . .	79
Danutė Kregždienė	IŠ VIEŠNAGĖS AUSTRALIJOJ	80
Dagys	DIEGSIU GĖLĘ	83
Laima Kasparaitytė	HIPOTETINIS PILIETIS	84
Judita Patraitė	THE MAN AND THE SEA	87
* * *	KRONIKA	88

LEIDĖJAS
REDAKCIŅĖ KOMISIJA

Lietuvos Evangelikų Reformatų Kolegija
Petras BRUŽAS, Eugenius GERULIS, Jokūbas KREGŽDĖ,
Palmyra LAMPSATIENĖ, generalinis superintendentas
kun. Stasys NEIMANAS, Jonas PALŠIS, Arvydas RAMONIS

REDAGUOJA

Jokūbas KREGŽDĖ, 2439 W. 51st St., Chicago, Ill.,
60632, U. S. A.

ADMINISTRUOJA

Jonas PALŠIS, 5718 So. Richmond St., Chicago, Ill.,
60629, U. S. A.

KAINA

AUKA

REDAKCIJA rankraščius taiso, trumpina savo nuožiūra. Autorių pageidavimai gerbiami. Straipsniai su autoriaus pavarde, slapyvardžiu ar inicialais nebūtinai reiškia redakcijos ar leidėjo nuomonę.

MŪSŲ SPARNAI

LIETUVIŲ EVANGELIKŲ REFORMATŲ ŽURNALAS

IŠTEIGTAS 1951

1975 BIRŽELIS

Nr. 38

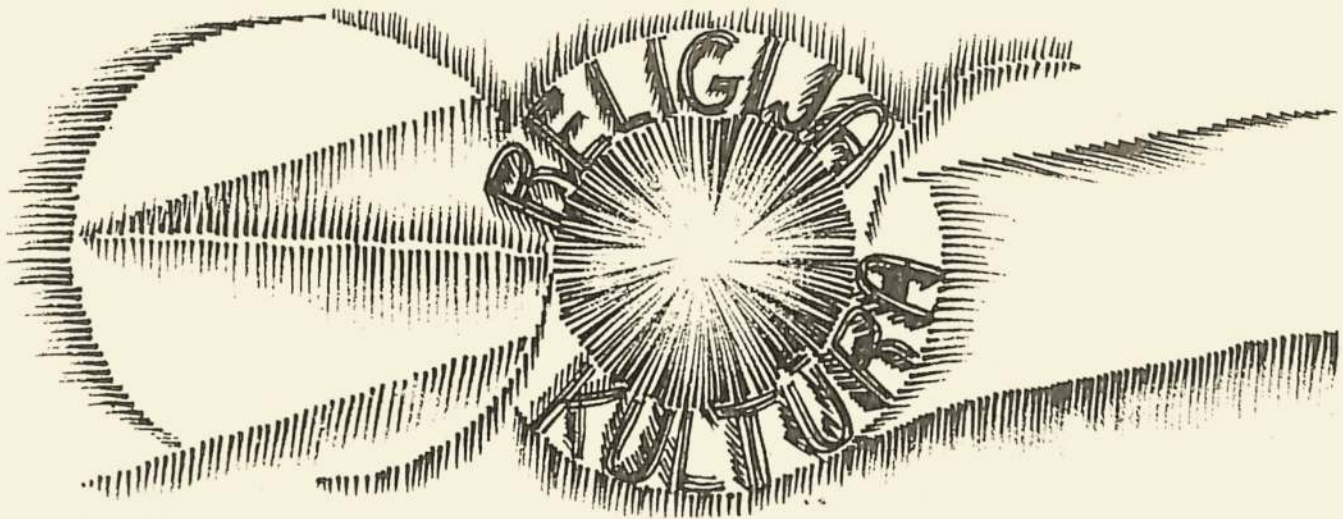

SIMAS KUDIRKA

*Lietuvių vienybės ir ryžtingos kovos už Lietuvos laisvę simbolis.
Chicago, 1974.XI.16*

Nuotr. V. Noreikos

Kun. P. DILYS

LAISVĖS PRASMĖ

(Vasario 16 proga)

"Kristus mus išvaduos, kad būtume laisvi; taigi stovėkite tvirtai ir nesiduokite vėl įkin-komi į vergystės jungą".

Brangieji šios reikšmingos šventės klausytojai!

Brangios tėvynės Lietuvos nepriklausomybės minėjimas visuomet atkreipia mūsų dėmesį į sąvoką "laisvė". Mūsų mintys, mūsų praeities pergyvenimai, mūsų atsiminimai iš Lietuvos kovų už nepriklausomybę, neabejotinai yra surišti su ta sąvoka. Visur, kur šiandien lietuviai laisvajame pasaulyje gyvena, girdėjome prieš savaitę ir girdime šandie: "Laisvės Lietuvai, laisvės mūsų tautai, laisvės žmogaus dvasiai, laisvės visiems!" Vėliausiais laikais toks šauksmas ypatingai pagyvėjo. Rašytojo Solženicyno ištrėmimas iš Sovietų Sąjungos, jo kolegų bylos, mūsų tautos didvyrio Simo Kudirkos pergyvenimai, sudaro palankias sąlygas vis iš naujo kalbėti ir rašyti apie Lietuvą. Mes žinome, kokia milžiniška reikšmė yra sąvokoje "istorinė laisvė". Juk nebuvo laikotarpio, kuriame žmogus nekovojo už išlaisvinimą. Ar tai būtų politinis išvadavimas, ar nusikratymas ekonominio jungo, ar kova už religinę laisvę, už laisvą žmogaus mintį, už bešališką praeities tyrinėjimą, arba galų gale, už žmogaus nuo jo silpnybių išlaisvinimą, nuo jo blogų įpročių, nuo jo nepadoraus elgesio. Laisvės troškimas yra universalinis reiškiny. Tegu šiandieninės pamaldos-Dievo Žodis, pamokslas, maldos, giesmės padeda mums aiškiau, negu iki šiol, suprasti laisvės reikšmę žmonių gyvenime.

Žmogus ieško politinės, ekonominės ir dvasinės laisvės. Mes esame gerai susipažinę su pokarine istorija, ypatingai su Afrikos

ir Azijos. Žinome, kiek ten naujų valstybių atsirado. Nežiūrint, kad dauguma jų nebuvo pakankamai paruoštos vesti nepriklausomą gyvenimą, vis tiek laisvės troškimas nugalėjo. Mums lietuviams ir kitoms Rytų Europos tautoms ypatingai skaudu, kad pasaulinės organizacijos, iš vienos pusės, pilnai supranta mažų tautų teisę laisvai gyventi, o iš kitos, -neranda kelių pasireikšti už visų laisvę. Kaip ten bebūtų, šauksmas "laisvė tarp žmonių" yra gyvas ir aktualus.

Ne vien žmonės trokšta laisvės. Pavergta ir negailestingai išnaudojama gamta reikalauja pasigailėjimo iš žmonių pusės. Apaštalas Povilas jau Kristaus laikais išreiškė panašią mintį, rašydamas romėnams: "Kūrinija su ilgesiu laukia, kada bus apreikšti Dievo vaikai. Mat, kūrinija buvo pajungta tuščioms pastangoms ne savo noru, bet pavergėjo valia, su viltimi, kad ir pati kūrinija bus išvaduota iš pragaišties vergovės ir įgys Dievo vaikų garbės laisvę". Deja, žmogus, kuris iš vienos pusės, kovojo už savo laisvę, atiduodamas tai kovai kartais visas savo jėgas, tuo pačiu laiku, gamtos atžvilgiu, pats tapo jos engėju. Kūrinija buvo ir yra negailestingai naikinama. Todėl šandie turime rimtą ekologinę problemą. Gamta nori ir trokšta būti išvaduota iš pragaišties vergovės.

Šauksmas "laisvės žmogui", "išlaisvinkime gamtą" gaus tik tada universalinę reikšmę, jeigu krikščionims ir bendrai visiems tikintiesiems bus aišku, kad pats Dievas gyvuoju balsu šaukia - "laisvės mano sutvėrimui!" Todėl, galima šandie tvirtinti: kiekviena me nelaisvės žygyje kenčia Dievas. Nei Senasis, nei Naujasis Testamentas nekalba apie apatišką Dievą, kuris viešpatauja savo karalystėje, neatkreipdamas dėmesio į savo sutvėrimą. Ne, Dievas kenčia šandie, kad dar daugelis tautų, jų tarpe ir mūsų, gyvena nelaisvėje, kad dar egzistuoja rasės problema tarp mūsų, kad ekonominis išnaudojimas nėra pašalintas, kad Jo kūryba pasmerkta mirčiai. Į laisvę esame pašaukti mes, žmonės, visa Dievo kūrinija, gamta aplink mus. Todėl kovoje už laisvę Dievas yra visuomet mūsų pusėje ir per Kristų mums padeda. Kristaus gyvenimas, Jo pasiūlymas, Jo pavyzdys, Jo kentėjimas, mirtis ir prisikėlimas yra gyvas pavyzdys, kaip kantriai Dievas dirba, kad tobulinti savo sutvėrimą. Teologiniai sąvoką "laisvė" galėtume taip išaiškinti: kalbant apie laisvę negalima apsiriboti egoistiniu galvojimu. Negalima prašyti Dievą laisvės tik sau, savo tautai, savo kraštui. Toks prašymas prieštarautų Dievo reikalavimams, Kristaus nusistatymui. Dalinai tarp šių pasaulinių karų toks klaidingas laisvės supratimas egzistavo.

Po I Pas.karo tautos tarp Rusijos ir Vokietijos gavo nepriklausomybes, bet greit pradėjo po laisvės atgavimo gniaužti laisvę savuose kraštuose: ar tai buvo kita politinė partija, ar tautinė, ar religinė mažuma. Europos istorija pilna tokių nusikaltimų. Tegu šian-

die tie praeities metai būna rimtas perspėjimas mums, kaip galima lengvai klysti šaukiant "laisvės, laisvės", o paskui prisijungti prie pavergėjų. Filosofas Herbert Marcuse perspėja dėl tokios veidmainystės. Pagal jį, baisiausias dalykas yra klausyti bažnyčioje pamokslus apie artimo meilę, žinant, kad po pamaldų niekas ir negalvos, niekas ir negalės įkūnyti pamoksle išreikštų minčių todėl, kad mes legalizavome egoizmą ir neapykantą mūsų gyvenime. Be abejo, yra tarp mūsų žmonių, kurie lengvai pasiduoda propagandiniam sūkiams, pav.: "pašalinkime okupantą", ir lyg tuojau po to įsiviešpatautų Dievo karalystė Lietuvoje. Nepamirškime, laisvė yra ne tik didelė Dievo dovana, bet ir milžiniška atsakomybė. Visiems mums grėsia pavojus iš persekiojamų pasidaryti persekiotojais ir dar su kerštu širdyje. Laisvė tautai, laisvė kraštui, tai kantrus darbas nešti gerą naujieną neturtėliams, skelbti belaisviams išvadavimą, akliems-regėjimą, prislėgtiems-išlaisvinimą.

Atėjo laikas peranalizuoti Bažnyčios uždavinį tautos išlaisvinimo procese. Nelengva apie tai kalbėti. Krikščionių Bažnyčių istorija, jų pasielgimas viename ar kitame kritiškame laikotarpyje privedė prie to, kad daug žmonių, net formaliai prie vienos arba kitos denominacijos priklausančių, jau nieko daugiau iš Bažnyčios nelaukia. Tų žmonių akyse Bažnyčia, kaip moralinė jėga laisvinti žmogų, yra nurašyta visiems laikams. Žmonių reakcija dalinai yra suprantama. Juk Bažnyčia, kuri visų pirma yra pašaukta ginti laisvę, skelbti laisvę, vaduoti belaisvius, dažnai surišdavo save su viena ar kita politine, socialine ir ekonomine santvarka ir tapdavo savo nuostatų verge, paskendusi savo veikimo institucijonalizme. Tuo būdu ji buvo netinkama skelbti laisvę. Ji lyg ir atsižadėjo Evangelijos. Ir šandie dar yra stiprių jėgų kiekvienoje Bažnyčioje toliau laikyti ją babiloniškoje nelaisvėje, tuo būdu atimant jai galimybę išpildyti Kristaus pavestą misiją, -vesti tikinčiuosius į laisvę. Bažnyčioms radikalinis atsinaujinimo reikalingumas jau yra seniai pribrendęs reikalas. Bažnyčios XIX-me amžiuje lengvai atidavė socialistiniams sąjūdžiams pirmenybę kovoje už socialinę ir ekonominę lygybę ir teisingumą, o jos pačios vis toliau polemizavo ir polemizavo dėl dogminių nuostatų ir tradicijų. Argi reikia stebėtis, kad kiti paėmė iniciatyvą skelbti laisvę?

Dabartiniu laiku Bažnyčiai mūsų gerasis Dievas vėl duoda galimybę tapti laisvės gynėja. Ar ji supras savo paskirtį, ar toliau paskęs nelaisvės vergijoje, kaip kadaise buvo? Tik trumpas klausimas: kas liko protestantų Bažnyčiose iš Reformacijos dvasios, iš tos dvasios, kuri tada skelbdavo laisvę?

Tikrąją laisvę žmogui galima duoti tik tuomet, jeigu mes visi kartu, krikščionys ir nekrikščionys, kovosime už šiuos principus: išlaisvinti žmogų iš ekonominio išnaudojimo, iš politinės spaudos; dirbti žmonių suartėjimui; pozityviai išspręsti ekologi-

nę problemą ir parodyti žmogui gyvenimo tikslą. Taigi-išnaudojimas, priespauda, dvasinis nutolimas, gamtos sunaikinimas, vidujinis nusiminimas, yra tai, kaip teologas Moltmann išsireiškė, "tas velniškas ratas, kuris pamažu veda žmoniją į pražūtį".

Mums yra svarbu žinoti, kad kova su vienu fenomenu mums nepadės. Pav., net jeigu išnyktų politinės diktatūros, militarinė kitų kraštų okupacija, mes visi vis tiek būtume nelaisvėje kitoje plotmėje. Tik visų geros valios žmonių kova ir iš karto, kova su visais čia išvardintais negalavimais, galėtų mus vesti į laisvę.

Kaip matome, koks kilnus uždavinys laukia žmoniją dar šiandie, laukia, atrodo, jau paskutinį kartą ir Bažnyčių istorijoje. Jeigu gyvas Kristus būtų tų Bažnyčių veikimo centras, jos galėtų kartoti Evangelijos teksto žodžius: "Viešpaties dvasia su manim, nes jis patepė mane skelbti gerą naujieną neturtėliams, pasiuntė skelbti belaisviams išvadavimą, akliams-regėjimą, išlaisvinti prislėgtuosius, skelbti maloningus Viešpaties metus" (Luko Ev. 4-18).

Amen.

Pamokslas, pasakytas Liet. Ev. Reformatų bažnyčioje, Chicago, 1975 m. vasario 23 d., minint Nepriklausomybės šventę.

Jonas SNARSKIS

VELYKOS ŠVENTOS AMŽINAI

Gal atmeni,
gal primiršai:
Velykos šventos amžinai!
Štai jų kapai
slapčia-gyvi
ryžtu gyventi amžinai!
Gal atmeni,
gal primiršai...

Žemelę puoš,
mus vėlės guos:
po kojom, rankom negailiom;
danguj aukštai
pražys skaisčiai,
verks ašarėlėm apgailiom-
žemelę puoš,
mus vėlės guos:
Velykos šventos amžinai!

1975, Lietuva

AŽUOLAS IR AŠ

Prieš daugel, daugel metų,
 Prieš visą kapą jų,
 Kada vargau, kaip piemenėlis,
 Metelių devynių, -
 Alksnyne beganydams bandą,
 Aš ažuolėlių suradau. . .

Man rodos, metų tiek turėjo jis,
 Kiek ir aš pats tada buvau.
 Jis buvo mažas, silpnas ir lankstus;
 Pavojai jo gyvybei grėsė,
 Kai artinos prie jo kiekvienas gyvulys ėdrus. . .
 Dabojau jį tada budriai,
 Kad nenukąstų jo švelnios viršūnės gyvuliai.

Taip saugomas iš lėto augo jis,
 O aš, kaip mokinys,
 Jį palikau.
 Ir bandą kitą, ir kitas ganyklas suradau. . .

- - - - -
 Dabar žiūriu aš į paveikslą jojo,
 Atsiųstą man iš tėviškės laukų:
 -Koks jis gražus, platus, buinus;
 Pačioj jaunystėj savo, -kaip jam malonu, -
 Sau dairo vienas-medis išdidus. . .

O aš? . . . Žiauru!
 Po mus išskyrusiųjų metų,
 Beklaidžiojant po šį pasaulį platų,
 Taip pasenau.
 Gyvenimą, kaip svečias, bematau
 Ir kiek ilgai viešėsiu, -kas žino tai,
 Bet greit sugrius gyvybės pamatai. . .

O jis!
 Ilgai bus tvirtas ir gražus,
 Jei tik žmogus. . .

1975.

TU, VĖJELI

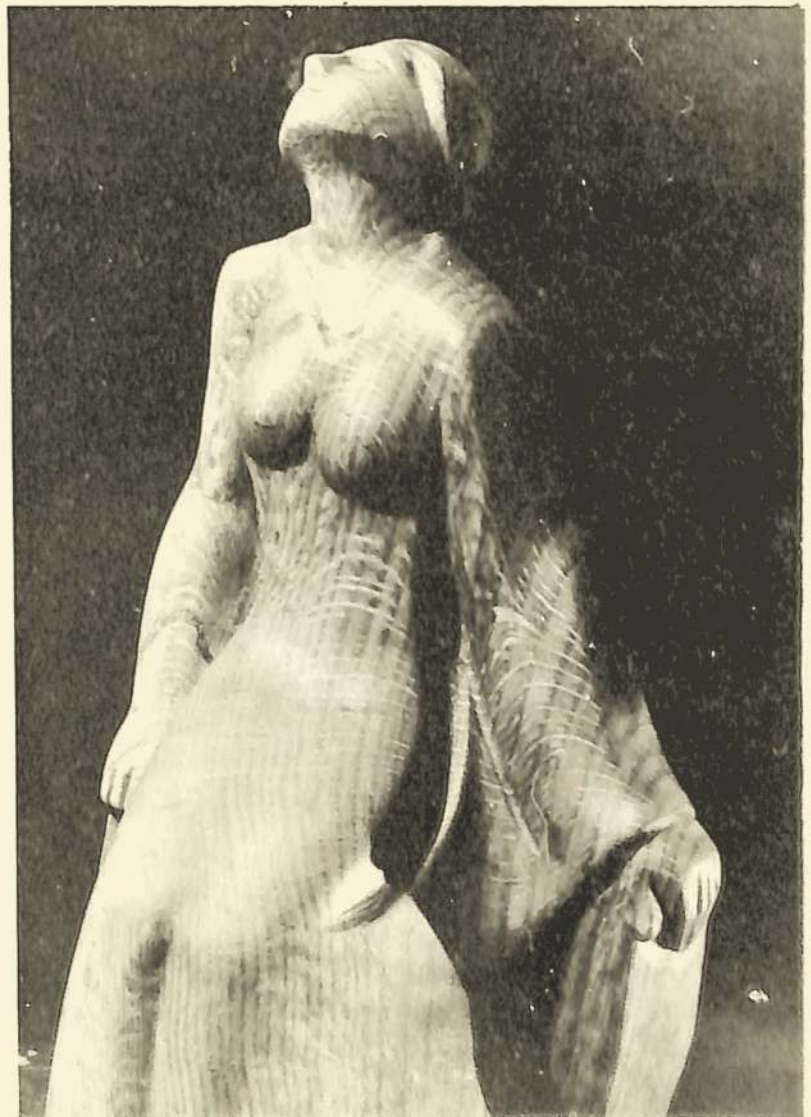
Tu, vėjeli lengvas,	Jei leki tėvynėn,
Tu dangaus sparnai,	Kur sunki dalia,
Kur gi tu skrajoji,	Tai kalbėk, kad laisvė
Kur gi tu lakstai? . . .	Amžiais bus miela. . .

Nusikaltau (qžuolas)

DAGYS

LIETUVOS EV. REFORMATŲ TREMTIES BAŽNYČIA

Noriu tikėti, kad man bus atleista, arba bus nurodyta mano netikslumai, jei aš čia būčiau kai kur prasilenkęs su tikrove. Mano nuoširdus noras yra apibūdinti viską objektyviai ir suglaustai svarbiųjų įvykių chronologiją, liečiančią mūsų tremties Bažnyčios JAV opiuosius reikalus ir kūrimąsi.

Mūsų Bažnyčia per 420 metų sukrovė didelį lobį, kuris, kaip žemčiūgai, atsispindi religinėj literatūroj ir mūsų sinodų dokumentuose bei archyvuose. Nepriklausomybės laikais, trumpai gyvavęs, mūsų universiteto evangelikų teologijos fakultetas tą lobį dar daugiau papildė.

Mūsų Bažnyčios tremtyje gyvybinės funkcijos, apimančios šį vėliausį 30 metų periodą, yra tampriai surištos su praeities istorija ir yra jos dalis. Šis periodas, prasidėjęs II Pasaulinio karo pabaigoje ir besitęsęs per daugelį metų, slepia savyje tragiškiausias mūsų Bažnyčios dienas, buvęs iki šiol ūkanotoj prieblandoj. Atėjo laikas tas ūkanas praskleisti ir parodyti istorinėj šviesoj.

Mūsų generalinis superintendentas kun. Stasys Neimanas, būdamas vienas to universiteto akademiku, labai nuodugnai išstudijavęs nepriklausomybės laikų Bažnyčios istoriją, puikiai ją aprašė "Mūsų Sparnuose". Taip pat dideliu kruopštumu ir jo paties pergyventais įspūdžiais bei vargais, jis detalai apibūdino pirmuosius tremties metus stovyklinio gyvenimo V. Vokietijoj ir čia lyg apsištojo, nes jam dar tebesant tremtyje, pradėjo reikštis žymės ir žygiai perkelti mūsų bažnytinę veiklą į laisvajį pasaulį, - į Suvienytas Amerikos Valstijas.

Būdamas vienas iš tų pirmųjų liudininkų, prisidėjusių savo darbu ir lėšomis prie mūsų bažnytinio centro tremtyje įkūrimo, skaitau sau už didelę garbę, kad Kolegija pavedė man aprašyti tuos įvykius, kurie padėjo pamatą mūsų Bažnyčios centrui tremtyje realizuotis, kuris, kaip švyturys, dabar skleidžia religinės šviesos spindulius po visą pasaulį išblaškytiems Lietuvos reformatams, duodamas viltį kiekvienam, kad kada nors ir vėl bus atstatyta priešo suniokota mūsų brangioji Bažnyčia.

REFORMATŲ CENTRAS TREMTYJE

Antrojo Pasaulinio karo ir komunistinės pavietrės pasėkoje, iš gimtojo krašto išstumti mūsų Bažnyčios aktyviausieji nariai su jos vadovybės elitu, tai yra, su superintendentais, kunigais, kurato-

riais, visuomeniniais ir valstybiniais veikėjais ir kt., laimingai pateko laisvojo pasaulio globoje. Čia užsimezgė pirmieji ryšiai laiškais ir atsišaukimais su kitais jų bendradarbiais, išblaškytais po įvairius pasaulio kontinentus. Ypatingai visiems buvo svarbu surasti būdus, kaip įsikurti patogesnėse gyvenimo sąlygose, nes stovyklinis gyvenimas jau per daug buvo visiems įkyrėjęs. Visų akys, daugiausia, buvo atkreiptos į šiaurinių Amerikos kontinentą, bet emigracija tuoj po karo buvo labai dar suvaržyta. Labai mažai saujelei mūsų brolių bei sesių reformatų pavyko anksčiau atvykti į JAV dar prieš 1948 m. Jų tarpe keletas svarbių mūsų Bažnyčiai nusipelnusių veikėjų, būtent: kurt. agr. Petras Kregždė, kuris vos pasiekęs JAV krantus, 1947 m. balandžio 22 d. New Yorke, staiga mirė. Jo mirtis buvo didelis smūgis mūsų tremtyje besikuriančiai Bažnyčiai. Negalima praleisti nepaminėjus kun. Petro Dagio, kuris maždaug apie tą laiką (1946-47) irgi apsigyveno arti New Yorko ir, energingai dirbdamas Bažnyčios labui, kartu su kurt. dr. Mykolu Deveniu, kurt. Jokūbu Trečioku ir kitais, įkūrė Lietuvių Protestantų Sąjungą ir redagavo žurnalą "Gimtinės Garsai" (1946-48).

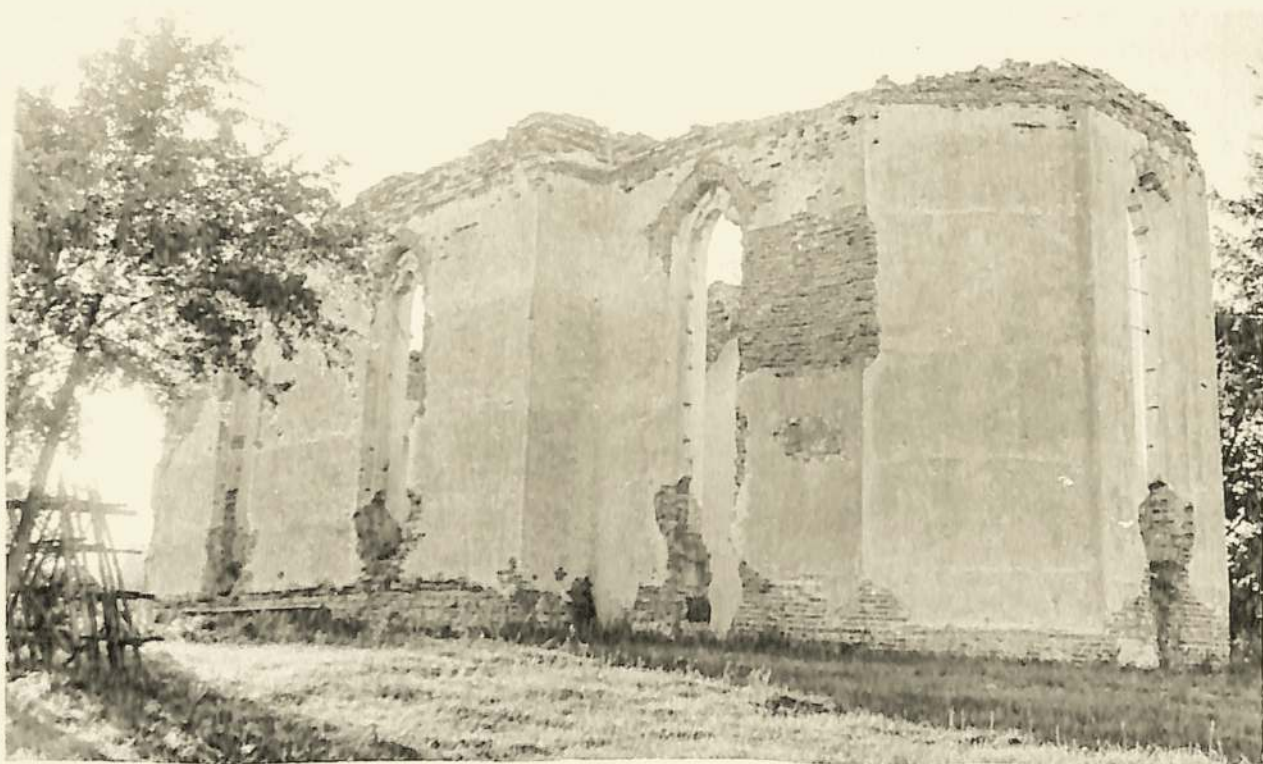
1947 m., prieš pat Kalėdas, kurt. Devenių pagalba, iš Švedijos į JAV atvyko bankininkas kurt. Petras Variakojis su šeima ir trumpam apsigyveno Chicagoje pas kurt. inž. Hermaną Pavilonį. Jo pasitikti į stotį nuvykau gerokai susirūpinęs, nes jo visai nepažinau ir nebuvo matęs, bet laiške jam pažadėjau stotyje jį pasitikti ir pas save pasiimti. Kada keleiviai pradėjo eiti iš traukinio į stotį, priėjau prie nuošaliai stovinčio nepažįstamo, bet lietuviško veido, keleivio ir paklausiau: "Ar tamsta nebūsi Petras Variakojis?" - "Taip, tas pats", atsakė išvargęs keleivis. Ir taip abu apsidžiaugėme viens kitą suradę.

Po to, kiek vėliau, į Chicago atvyko dr. Šabano šeima. Gal būt vienas iš pačių pirmųjų "kregždžių", atsiradusių iš anapus vandenyno ir apsigyvenusių Chicagoje, buvo teisininkas kurt. Jonas Kutra, kuris savo darbu ir juridiniu patyrimu daug prisidėjo prie mūsų bažnytinio centro įkūrimo Chicagoje.

1948 m. JAV vyriausybė priėmė taip vadinamą DP bilių (įstatymą), atvėrusį plačiai duris masinei tremtinių imigracijai į JAV. Mūsų Bažnyčios nariai, kaip tremtyje, taip ir laisvajame pasaulyje, subruzdavo, kaip bitės avilyje.

Prasidėjo masinis susirašinėjimas tarpusavyje, ieškant globėjų (sponsorių), buto ir darbo užtikrinimo dokumentų (affidavitų). Naujų imigrantų į JAV skaičius kasdien didėjo ir proporcingai augo jų veikla. Šiam procesui daug padėjo kurt. Alenos Devenienės ankstyvas atsilankymas Švedijoje ir tremtinių stovyklose V. Vokietijoje. Čia ji padarė pirmus kontaktus su mūsų broliais ir sesėmis tremtyje ir davė jiems daug vilties ir praktiškų patarimų. Tolygią misiją atliko ir Pijaus Žiūrio šeima, kuri atvyko kaip delegatai į

Istorinė Deltuvos reformatų bažnyčia po II Pasaulinio karo 1974 m.

lietuvių liuteronų konferenciją V. Vokietijoje. Jų pastangomis irgi buvo užmegzta daug naujų ryšių su stovyklų gyventojais lietuviais ir suteikta jiems daug adresų, prie kurių jie galėjo kreiptis imigracijos reikalais.

Negalima prasilenkti nepaminėjus didelio humaniškumo ir artimo meilės saviesiems, kurių parodė šios mūsų Bažnyčios veikėjų šeimos: kurt. dr. Devenio, kurt. J. Trečioko, kurt. E. Railienės, Žiūrių, kurt. H. Pavilonio, dr. Šabano, kurt. J. Kutros, liuteronų parapijos veikėjo Borcherto ir daugelio kitų mūsų Bažnyčios geradarių. Tačiau gal pats didžiausias šios geradarystės čempionas buvo ne kas kitas (pats būdamas neseniai atvykęs "dipukas"), kaip mūsų ilgametis Kolegijos išdininkas kurt. Petras Variakojis ir jo maloni šeima. Jo pastangomis buvo suteikta apie 200 garantijos dokumentų (affidavitų), kurių skaičiuje buvo keletas ir ne reformatų šeimų. Jo butas pietinėje Chicagos dalyje buvo pasidaręs lyg ir pareinamoji stovykla. Buvo tokių dienų, kada "svečiams", perpildžius buto patalpas, teko nakvoti ant grindų, paklojus minkštus patalus.

Vėliau, kada pakeleiviai susirado kitur sau butus, kurt. Petro Variakojo butas pasidarė mūsų bažnytinio veikimo centras. Čia nuolatos vyko parapijos pirmieji posėdžiai ir kitokios sueigos, kuriose vystėsi tolimesniam mūsų Bažnyčios veikimui planai. Prieš pirmąjį sinodą tremtyje, kuris įvyko Klein Wittensee 1948 m., pirmosios ev. reformatų parapijos įkūrimo Chicagoje mintys pradėjo kristalizuotis irgi kurt. Petro Variakojo bute.

Palengvėjus emigracijai ir mūsų Bažnyčios narių skaičiui augant, brendo reikalas įsteigti pastovų bažnytinės veiklos centrą

Chicagoje, nes čia telkėsi beveik visos kultūrinės bei religinės naujųjų ateivių jėgos. Be to, Chicagos miestas visuomet skaitėsi antrąja pasaulio lietuvių sostine. Čia susitelkė ir mūsų Bažnyčios buvusių veikėjų didžiuma.

Dar prieš 1947 m. mūsų Bažnyčios judresnieji nariai, gyvenę V. Vokietijoje, jau pradėjo susirašinėti su veikliaisiais reformatais, gyvenančiais JAV, būtent: su dr. M. Deveniu, inž. P. Žiūrio šeimos, kun. P. Dagiū ir kitais, prašydami jų patyrinėti galimybes organizuoti parapijas, taip pat, kad būtų suteikta galimybė mūsų broliams ir sesėms persikelti į JAV. Ši jų prašymą jie garbingai išpildė ir netrukus išdygo "Lietuvių Protestantų Sąjunga", pradėta organizuoti parapijos New Yorke, Chicagoje, Toronte-Kanadoje. Jų pastangomis buvo suteikta galimybė ankstokai pasiekti JAV krančius dr. K. Griniaus, Jono Kutros, Kregždžių šeimoms ir kitiems.

Kurt. dr. M. Devenis parašė H. Pavilioniui laišką, patardamas jam susisiekti su generl. superintendentu prof. dr. kun. Povilu Jakubėnu ir atsiklausti jo, ar jis norėtų vykti į JAV. Pareiškus jam norą, sudaryti galimybę su šeima atvykti į JAV. H. Pavilionis (kuris dar prieš II Pas. karą buvo įsikūręs Chicagoje) neatidėliodamas tokį laišką į Vokietiją parašė, kviesdamas kun. P. Jakubėną su šeima atvykti į Chicago, kur jam buvo jau paruošti emigracijos visi reikalingi dokumentai. H. Pavilionis ten pat pranešė kun. P. Jakubėnui, kad jis pasižada apmokėti visas kelionės ir įsikūrimo išlaidas. Neužilgo iš kun. P. Jakubėno buvo gautas padėkos laiškas rašytas vokiečių kalba. Jis tame laiške padėkojo ir pareiškė, kad dėl senatvės ir silpnos jo ir jo žmonos sveikatos, negalėsiąs šio kilnaus gesto priimti. Jis patarė palaikyti ryšius su jo žento kun. P. Dilio šeima ir su jo sūnumi prof. Vl. Jakubėnu. Tuomet H. Pavilionis, atsiklauseęs kun. P. Dilio šeimos, paruošė jiems emigracijos dokumentus, o kurt. prof. Vladui Jakubėnui jis surado komp. Petrą Sarpalių Chicagoje, kuris sutiko būti jo globėju (sponsorium).

1948. II. 28 buvo sušauktas bendras liuteronų ir reformatų veikėjų pasitarimas Ziono liuteronų parapijos salėje. Diskusijose dalyvavo kurt. Petras Variakojis, dr. A. Šabanienė, kurt. Jonas Kutra, inž. H. Pavilionis, kun. J. Pauperas ir kiti. Didžiuma liuteronų buvo nuomonės, kad gal būtų visiems patogiau ir logiškiau bendradarbiauti įsteigtame Protestantų Sąjungos skyriuje ir priklausyti vietinei Ziono liuteronų parapijai. Tačiau, H. Pavilionis pareiškė savo tvirtą nusistatymą dėl bendros veiklos esamos parapijos ribose, bet be reformatų priklausymo liuteronų parapijai. Reformatams glaudus bendravimas su liuteronais yra girtinas dalykas, bet reformatams visgi reikėsią dėti visas pastangas įkūrimui reformatų parapijos Chicagoje. Visi reformatai šiai nuomonei pritarė, tačiau prie galutinio sprendimo nebuvo prieita.

Tolimesniam šios temos gvildenimui kurt. Jonas Kutra pakvie-

tė į savo butą (Brighton Parko apylinkėje) dr. A. Šabaniene, P. Variakojį ir H. Pavilonį. Visi atvyko išskyrus dr. Šabaniene, kuri jau buvo, berods, išvykusi į Minn. valstijos Mayo kliniką pagilinti medicinos studijas. Susirinkusi toji "istorinė trejukė" ilgai, iki vėlaus vakaro, diskutavo ir nusagstė pirmas gaires reformatų parapijos įsikūnijimui.

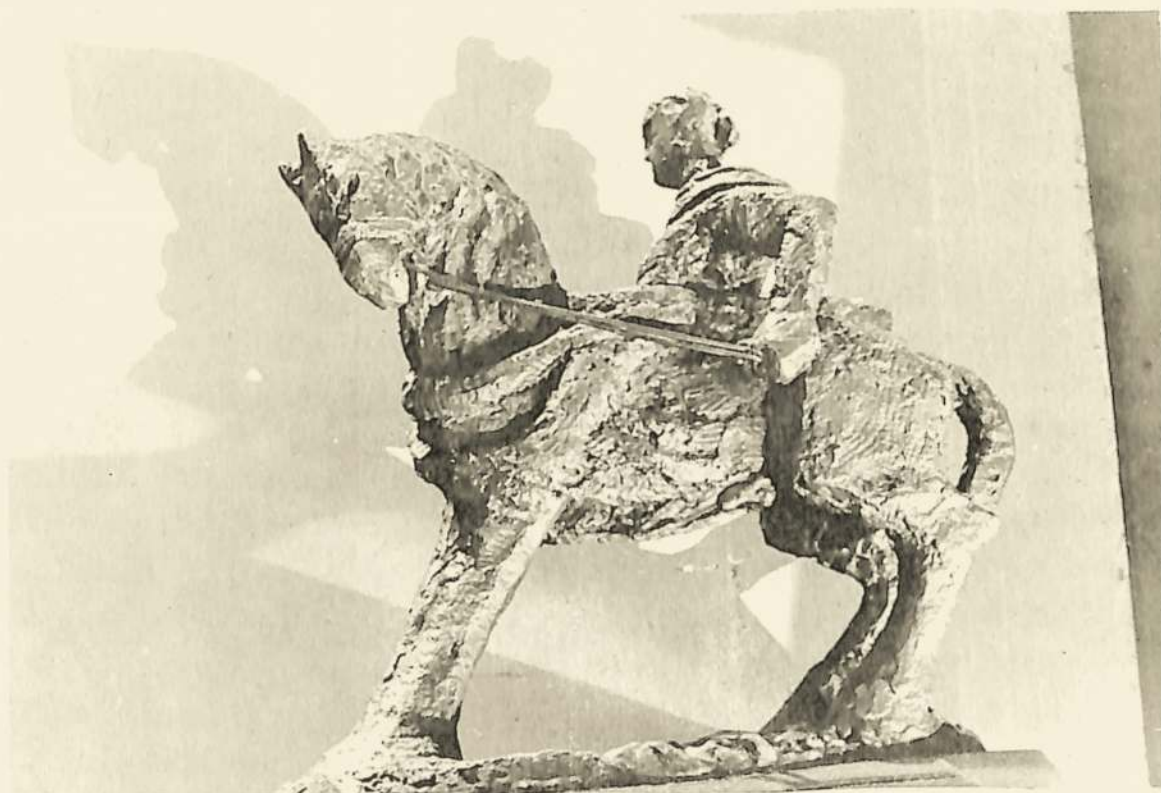
Gerai žinome, kaip sunku yra naujakuriui pradėti naują gyvenimą svetimame krašte, tačiau šimteriopai sunkiau, kada turime reikalą su parapijos steigimu nepalankiose sąlygose, neturint nei kapitalo, nei mecenatų, nei bažnyčios pastato ir net nė vieno kunigo parapijai vadovauti.

Turėdami šiuos sunkumus omenyje, mūsų iniciatoriai priėjo prie vienintelės realios išvados: ieškoti prieglobsčio pas vietines amerikiečių, mums giminingas, Bažnyčias: pas Evangelical and Reformed Church, arba pas American Presbyterian Church. Pirmiau, negu pradėjus realų kontaktą su šiomis Bažnyčiomis, kurt. P. Variakojis atsiklausė genern. superintendente kun. P. Jakubėno, iš kurio neužilgo buvo gautas nuoširdus parapijai kurti padrašinimas su paaiškinimu, kad mes nepadarysime klaidos prisišlieję prie šių Bažnyčių. Kaip viena, taip ir antra yra mūsų tikėjimui giminingos. Gener. superintendentas, pareikšdamas palaimą, paliko laisvas rankas pasirinkti mums patiems, su kuria Bažnyčia bendradarbiauti.

Po tokio padrašinimo, iniciatoriai su didesne energija tęsė toliau tą sunkų darbą. Buvo pasirinkta ir užmegsti ryšiai su Evangelical and Reformed Church, kadangi šios Bažnyčios pavadinimas yra beveik toks pat, kaip ir mūsų, be to, jos nariai didžiumoje yra vokiečių kilmės, o mums tuo metu vokiečių kalba irgi buvo geriau suprantama, negu anglų kalba. H. Pavilonis tuojau paskambino į šios Bažnyčios centro biurą Chicagoje ir gavo paskyrimo laiką kalbėtis su kun. dr. Felix B. Peck ir kun. W. Rest. St. Emmanuel Ev. and Reformed Church klebonijoje. H. Pavilonis oficialiai susipažino su jais ir trumpai išdėstęs mūsų Bažnyčios tremtyje padėtį, pareiškė, kad šio pasimatymo tikslas yra nuoširdus noras mūsų evangelikų reformatų iniciatorių grupės Chicagoje įkurti naują parapiją ir prašyti Ev. and Reformed Church, kaip tikėjimo atžvilgiu mums artimą, priimti mus į savo globą, suteikiant mums galimybę tęsti toliau mūsų bažnytinę veiklą. Minėti Bažnyčios pareigūnai labai nuoširdžiai į mūsų prašymą reagavo ir pažadėjo suteikti visokeriopą pagalbą. Jie taipgi suteikė praktiškų patarimų, kaip tą viską realizuoti.

1949 m. vasario 17 d. dr. F. B. Peck parašė laišką H. Paviloniui pranešdamas, kad Ev. and Reformed Church Illinois sinodo speciali komisija diskutavo mūsų reikalą ir nubalsavo, kad ši Bažnyčia užtikrina ir sutinka suteikti reikalingą moralinę bei materialinę

Kartą pavasari

DAGYS

pagalbą. Jis patarė paruošti sąrašą asmenų, kurie yra suinteresuoti reformatų parapijos įkūrimu.

Minėtą formalumą, kurio reikalavo dr. F. Peck, sutvarkė "trejukė". Neturint parapijos kūrėjų sąraše nė tuzino kandidatų, buvo kreiptasi į ateivius senosios kartos lietuvius reformatus, kurių nemažas skaičius dar prieš I-jį Pas. karą buvo atvykę į Čicagą ir čia gana gerai įsikūrę. Daugelis jų buvo H. Pavilioniui pažįstami. Turėdamas draugiškus, o su kai kuriais net giminytės ryšius, jis kreipėsi prie jų kviesdamas prisidėti prie pirmosios ev. reformatų parapijos įkūrimo Chicagoje. Daugumos atsakymas buvo neigiamas. Beveik iš 50 asmenų, į kuriuos buvo kreiptasi, tik šešetas šeimų davė sutikimą įrašyti į sąrašą. Atsisakymo priežastis, be abejo, buvo ta, kad senųjų ateivių didelė dalis buvo paraudonavusi, kita-prisidėjus prie įvairių labdarinių ar savišalpos organizacijų, o svarbiausia, kad jie buvo abejingi ir atpratę nuo bažnytinio gyvenimo.

Šiaip taip buvo sukombinuota apie poros tuzinų kandidatų sąrašas ir kartu su prašymu priimti mus į Ev. and Reformed Church Bažnyčios globą, buvo įteiktas 1949 m. vasario mėn. pabaigoje. Kurt. teis. Jonas Kutra gavo iš šios Bažnyčios vadovybės užtarimo ir padėtinimo pareiškimų. Sueita į pažintį su nemažu šios Bažnyčios mūsų užtarėjų skaičiumi, kurių tarpe: dr. Carl Mayer, rev. C. Schmidt, rev. J. Croney, rev. H. Koenig, dr. Robert Stanger, dr. Wm. Rest, o vėliau ir su tos Bažnyčios vyriausia galva dr. Wm. Goebel ir dr. Reginald Helferich, kurio pastangomis, pora metų vėliau, buvo gauta apie 2000 dol. pašalpos.

Iš paminėtų kunigų tenka pažymėti, kad dr. F. Peck ir dr. Wm.

Rest, 1949 m. birželio mėn. pradžioje rašė laiškus kun. Povilui Diliui, gyvenusiam Dragėje, V. Vokietijoje, kviesdami jį atvykti į Chicagą ir vadovauti mūsų naujos parapijos bažnytiniam gyvenimui.

Suradę, nors ir sunkų, bet tiesų mūsų veikimo kelią pajutome, kad parapijos kūrimas pagaliau įgavo realesnes formas. Tačiau, neturint dar nė vieno mūsų kunigo, dvasiniai parapijos reikalai turėjo nukentėti. Padedant betgi mūsų mieliems broliams liuteronams, mes ir šią spragą užlipdėme. Mums artimas ir mielas lietuvių liuteronų kun.lic. Jonas Pauperas, jau 1948 m. atvykęs į JAV, dažnai atlaikydavo specialiai mums skirtas pamaldas Ziono parapijos bažnyčioje. Po pamaldų visuomet susirinkdavome bažnyčios salėje pasitarimams.

Iš nuolatinių laiškų, kuriuos siuntė mums tada V. Vokietijoje veikusi mūsų Bažnyčios Kolegija paaiškėjo, kad yra numatyta šaukti antrąjį sinodą tremtyje, Horneburge, 1949 m. per Jonines. Tuomet dar smarkiau sukrotome veikti, kad užbaigus organizacinę parapijos įkūrimo darbą, kad laiku spėti pasiųsti susirenkančiam sinodui jos vardu pasveikinimą.

Susitarus su Evangelical and Reformed Church vadovybe, buvo nuspręsta suruošti pirmas mūsų parapijos įkūrimo pamaldas Šv. Andriaus Evangelical and Reformed Church, Cicero, Ill., 1949 m. birželio 5 d. (per Sekmines). Išaušus šiai istorinei dienai, pradėjo rinktis gana skaitlinga bendratikių minia į bendras mūsų ir amerikiečių reformatų pamaldas. Iš anksto buvo susitarta, kad išventinimą ir mūsų, kaip parapijos, įvesdinimą atliks anglų kalba vietinis bažnyčios klebonas kun. C. Schmidt, padedant kunigams dr. F. Peck ir dr. J. Croney. Pamokslą pasakyti buvo pavesta jaunam kun. G. Baumgaertel, kuris prabilo vokiečių kalba.

Bažnyčia buvo pilna žmonių. Apie 90% visų dalyvių sudarė vietiniai amerikiečiai, šios bažnyčios parapijiečiai, likusius 10% sudarė mūsų, kurių buvo dar visai mažai atvykusių iš Vokietijos. Šiame mažame mūsų lietuvių reformatų būrelyje dalyvavo keletas ir senosios kartos bendratikių: Jokūbas Kučinskas su žmona, Jokūbas Cirulis su žmona, Andrius Šlekys, Jonas Jakubauskas su žmona, P. Januševičius su žmona, Martynas Gelažnykas su žmona ir keletas kitų. Kurt. Jonas Kutra, vokiečių kalba, pareiškė visiems dalyviams padėką.

Po pamaldų šioje bažnyčioje įvykęs steigiamasis parapijos susirinkimas išrinko pirmąją parapijos valdybą: Hermanas Pavilonis-pirmininkas, dr. Alvina Šabanienė-vicepirmininkė, teis. Jonas Kutra-sekretorius ir Petras Variakojis-iždininkas. Išrinktoji valdyba, aptarusi opiusius klausimus, paruošė pirmą parapijos sveikinimą II-jam tremties sinodui Horneburge. Taip pražydo pirmas mūsų parapijos gyvenimo žiedas.

(Bus daugiau)

DAGYS

VASAROS VAKARĄ

Prie lango sėdžiu ir gėriuos
Aplinkuma: žaliu mišku
Išmargintu baltų beržų stiebais,
Aukštom's parudusiom's pušim's,
Klevais ir uosiais, ir kitais,
Miškus pamėgusiais, vardais.

O pro viršūnes jų tamsias,
Taip susipynusias, kuplias,
Išlėto slenka debesėliai
Su pabalavusiais skvernais.

Gi čia, prieš namą vasarinį,
Keliu nutolstančiu per mišką,
Linguoja vasaros piliečiai, -
Apžiūrinėja noriai viską.
Čionai jiems miela ir įdomu:
Čia žmonės, paukščiai, voverytės,
O ten už medžių pasislėpęs
Žydruoelis ežeras matyti...

Prie lango sėdžiu ir žvalgausi,
Kaip vakarinės šviesos mainos
Ir prieblanda lėtai didėja,
Ir vaizdai vakaro švelnėja.
O vasarotojų figūros margos
Rečiau pro šalį pradūluoja...
Tik uodas, sparnelius išskleidęs,
Plazdena, daužosi į langą,
Net pašokėdamas į jį mušas,
Įniršęs taip, ir net uždusęs...

Staiga, pro tamsią lapų dangą,
Kažkur už ežero, -tolybėj
Plačiai padangėje nušvinta
Balsva šviesa ir vėl pradingsta.
Perkūnija toli klajoja
Ir uždangą nakties kilnoja...
Gi tamsuma už mano lango
Pavakarinę dainą baigė.

MARGI ŽIEDELIAI

Margi žiedeliai čia aplinkui
Tai obelių, tai vyšnių, slyvų,
Kaip plaštakėlės lengvos, gyvos,
Man šypsosi artyn palinkę.

Tiktai tėvynėj mūsų sodai
Ar dar žydės žiedais paguodos,
Kaip čia žiedai lyg susirinkę
Taip šypsos prieš mane palinkę.

Knygos iš Prūsų DAGYS

Kenčiantis lietuvis DAGYS

NUO KIRILICOS IKI LIETUVIŲ RAŠTIJOS

(Tęsinys iš "M. Sp." Nr. 37)

LITERATŪRA LOTYNUŲ KALBA

Krikščionybės plitimas būna susietas su mokslo ir rašto platinimu. Tačiau iš Lenkijos atvykę į Lietuvą dvasininkai-vyskupai, vienuoliai ar kiti aukštieji Bažnyčios pareigūnai tuo neužsiėmė. Po Lietuvos krikšto steigiamos parapijos, statomos bažnyčios bei vienuolynai nepasidarė rašto arba švietimo židiniai, o tik bažnytinių beneficijų valdymo punktais, Lenkijos interesų gynėjais, jos įtakos skleidėjais ir lenkinimo lizdais. Bažnyčioms buvo reikalingi kunigai, tačiau seminarijų arba kitokių mokyklų dvasininkams rengti Lietuvoje iki XVI a. neatsirado. Taipgi nebuvo įsteigta jokių mokyklų prie parapijinių bažnyčių. Apie Vilniaus katedros mokyklą istorikai žino tik iš paminėjimo. Oficialus Lietuvos krikštas turėjo politinę ir socialinę, o ne kultūrinę reikšmę.

Nesant mokyklų Lietuvoje, didikų ir bajorų sūnūs mokslo semtis turėjo vykti į užsienius. Nuo XV a. pradžios nemažai kilmingojo luomo sūnų studijavo Vak. Europos universitetuose, kuriuose mokslas buvo dėstomas lotynų kalba. Renesanso ir humanizmo epochoje (XV-XVI a.) lotynų kalba buvo tapusi tarptautine V. Europos šviesuolių kalba, leidusi artėti ir susiprasti įvairių kraštų žmonėms. Todėl ir pasaulietinė literatūra Lietuvoje buvo pradėta kurti ne lietuvių, o lotynų kalba. Pasaulietiškos literatūros atsiradimas lotynų kalba buvo, kaip kitų tautų, taip ir lietuvių, raštijos pradininkas.

A. Poezija

Lietuvoje sukurta ir Lietuvą apdainuojanti poezija klasikine lotynų kalba buvo patriotinė. Joje gražiai aprašyta Lietuva su jos istorija, gamta ir žmonių reikalais.

Pirmuoju Lietuvos poetu laikomas Jonas iš Vislicos (apie 1490- apie 1520). Žymiausias jo kūrinys-poema "Prūsų karas" (Bellum Prutenum) buvo išspausdintas 1515 m. (LE nepaminėtas). Poetas karinę šlovę kovose su kryžiuočiais pripažino lietuviams. Poemoje šalia darbų ir žygių plačiai apdainuojamas kraštovaizdis, šalies flora ir fauna.

Poetas Mikalojus Hussovianus (apie 1485- apie 1533) lotyniškai parašė: "Poema apie stumbro išvaizdą, žiaurumą ir medžioklę", išspausdinta Krokuvoje 1523 m. ir pašvęsta karalienei Bonai. Ilgoje poemoje vaizdingai aprašomos Lietuvos girios ir stipriausias jų gyventojas stumbras, o taip pat labai išgiriamas Vytautas Didysis. Poemos kai kurie fragmentai yra išversti į lietu-

vių kalbą.

Poetas Adomas Schroether (Šreteris, 1525-1572) elegijoje "Apie Nemuną, Lietuvos upę", išspausd. Krokuvoje 1553 m., aprašė Nemuno vagos išvalymą laivininkystei.

Poetas Petras Roizijus (p o 1500-1571), žymus Vilniaus juristas, humanistas, prelatas, kilme ispanas, Žygimanto Augusto ir kanclerio M. Radvilos Juodojo oficialusis patarėjas. Dirbdamas teisme parašė lotyniškai 700 su viršum puslapių veikalą "Decisiones Lithuanicae", išsp. Krokuvoje 1563 m. Parašė "Medininkų vyskupystės statutas" 1561 m. Sukūrė 1557 m. Žemaičių vyskupo J. Petkūno garbei eilėrašį "Chiliastichon". Vieno bajoro vestuvėms sukūrė poemą, o kai iš to bajoro negavo sutarto žirgo, tai parašė prieš jį kandžią satyrą. P. Roizijus veikusią prie šv. Jono bažnyčios Vilniuje parapijinę mokyklą, kurioje buvo gavęs klebono vietą, kanclerio M. Radvilos Juodojo paskatintas, pavertė teisės mokykla. Mokykloje jis dėstė romėnų teisę ir graikų kalbą, o du jo padėjėjai-Lietuvos Statutą. Su tik ką atsikrausčiusiais į Vilnių jėzuitais suėjo į konfliktą dėl šv. Jono bažnyčios ir mokyklos, kuri anot jėzuitų, skatino eretišką dvasią. Roizijui netrukus mirus, mokykla buvo tuojau likviduota.

Poetas Jonas Radvanas - Lietuvis, kalvinistas, savo ilgą 3400 eilučių keturių giesmių poemą "Radvilias" (1588) paskyrė M. Radvilai Rudajam, žymiam karvedžiui ir reformatų globėjui. Poema aukština Radvilų žygius, iškelia Lietuvos praeities garbę ir grožisi Lietuvos gamta. Jis dar parašė vestuvinę dainą "Epithalamium", išsp. Vilniuje 1590 m. ir satyrinę poemą "Theses theologicae" 1591 m.

Motiejus Kazimieras Sarbievijus (1595-1640), poetas, mozūrų kilmės Vilniaus jėzuitas, savo klasinėse odėse plačiai išgarsino Lietuvą, jos gamtos ir žmonių grožį, sostinę Vilnių ir kitus miestus. Jo poezija turinio atžvilgiu buvo pasaulietiška. Jis piktinosi didikų prabanga, dvasiniu tuštumu, protine menkyste ir veidmainišku pamaldumu. Visa to meto Europa žavėjosi jo kūryba. Jo poetiškas himnas Lietuvos gamtai - "Miškų žaidimai" ir "Lyrikos knygos" yra išversti į lietuvių kalbą.

Galingų Radvilų rūmų poetais, rašiusiais lotyniškai, dar buvo Pranciškus Gradovskis, Bazilijus Hiacintijus (apie juos LE žinių nėra), Elijas Pilgrimovskis (Eliasz Pillgrzymowski, LE XXII, psl. 499) ir kt.

B. Publicistika.

Istorikas, teisininkas Augustinas Rotundas (Mieleski, apie 1520-1582), Žygimanto Augusto sekretorius, Vilniaus vaitas (vaito pareigos-pirmininkauti rotušės teisme), lotyniškai parašė Lietuvos istoriją, kurios rankraštis nebuvo išspausdintas; rankraštis vėliau

dingo. Jis išvertė į lotynų kalbą II Lietuvos Statutą ir dirbo III Liet. Statuto redakcinėje komisijoje. Parašė lenkiškai knygelę "Rozmowa Polaka z Litwinem" (Pasikalbėjimas lenko su lietuviu), 1564 m. Kai A. Rotundas 1551 m. įsikūrė Vilniuje, beveik visi Lietuvos kilmingieji jau buvo pasidarę protestantais. Rotundas buvo didelis jėzuitų rėmėjas. Jis atvertė į katalikybę kalvinistą Joną Chodkevičių (1571 m.), buvusį Žemaitijos seniūną, didįjį Lietuvos maršalką, Vilniaus kaštelioną, etmoną.

Mykolas Lietuvis (spėjama-M. Tiškevičius), reformacinių pažiūrų, lotyniškai parašė veikalą "Apie totorių, lietuvių ir maskvėnų papročius". Šiame veikale, paliesdamas Lietuvos santvarką ir bajorijos papročius, kritikavo Lietuvos vidaus suglebimą ir pasireiškusių moralinių nuosmūkių. Jis smerkė katalikų dvasininkų žemą moralę ir gobšumą. Savo veikalą buvo įteikęs Zigmantui Augustui 1550 m.

Andrius Volanas (1530-1610)-įtakingiausio Lietuvos didiko M. Radvilos Juodojo sekretorius ir vienas iš įžymiųjų ev. reformatų vadų. Jam teko daugiausia polemizuoti su jėzuitu Petru Skarga-Pavenskiu, Vilniaus jėzuitų akademijos rektoriumi. Išleido keliolika reformacinių raštų ir rašė valstybiniais bei visuomeniniais klausimais. Svarbiausias jo teologinis polemiskis veikalas yra "Loi-olitarum Vilnensium appugnatio" (Vilniaus lojolininkų puolimas), nukreiptas prieš jėzuitus, tuomet vadintus lojolininkais nuo ordino įsteigėjo Ignaco Lojolos vardo, išsp. Vilniuje (LE šis veikalas nepaminėtas). Stambiausias jo pasaulietinio turinio traktatas yra apie politines ir civilines laisves: "De libertate politica sive civili", 1572, -dedikuotas M. Radvilai J. Traktate peikiamas bajorų savavaliavimas, moralinis palaidumas; reikalaujama didesnių teisių valstiečiams, miestiečiams ir smerkiamos visuomenėje įsigalėjusios ydos.

Albertas Vijukas Kojalavičius (1609-1677), jėzuitas, kilęs iš Lietuvos bajorų, lotyniškai parašė du toms "Historiae Lituaniae" (Lietuvos istorija) ir įvairių religinių raštų bei poleminių brošiūrų prieš protestantus. Jo istorija, unijos idėjų įtakoje parašyta, nors ir kritiškesnė šaltinių ir faktų atžvilgiu už M. Stryjkovskio "Kroniką", bet dar tebebuvo perpinta įvairiais vaizdingais pasakojimais. Jo istorija savo laiku buvo plačiai paplitusi už Lietuvos sienų.

Anais laikais lotynų kalba atidarydavo šviesuomenei duris į visus Europos universitetus ir į didikų rūmus. Žymieji to laiko rašytojai-A. Rotundas, M. Lietuvis ir kt. laikė lietuvių kalbą apgadin-ta lotynų kalba. Jie siūlė lotynų kalbą vartoti Lietuvoje, kaip oficialią valstybės kalbą ir smerkė bajorus už vartojimą lenkų kalbos. Tačiau lotynų kalba, kaip valstybinė, Lietuvoje neišsigalėjo. Lotyniškai ir toliau buvo surašomi bažnytiniai raštai, vedama metrikaci-

ja. Lietuvos patriotų pastangos atsverti lenkų įtaką ir jų kalbos plitimą lotynų kalba, -nepavyko.

LIETUVOS LENKINIMAS

Lietuvos gyventojų lenkinimas pradėtas nuo 1387. II, kada Vilniuje buvo pakrikštyti Lietuvos didikai, valdovai, dalis valstiečių ir įsteigus Vilniaus bei Medininkų vyskupijas. Katalikybės skelbėjais Lietuvoje (vyskupai, klebonai, bažnytiniai pareigūnai bei įvairių ordinų vienuoliai) buvo lenkai ir lenkų kalba greta lotynų buvo vartojama Bažnyčios sferose. Lietuvoje, ne kas kitas, tik lenkai buvo katalikybės skelbėjais nuo pat krikščionybės įvedimo. Todėl nenustabu, kad lenkų kalba palengva užvaldė Lietuvos katalikų Bažnyčią.

Kandidatai į kunigus iš Lietuvos turėjo vykti mokytis į Kazimiero įsteigtą 1364 m. ir Jogailos atnaujintą Krokuvos universitetą, kuris iki pat jėzuitų kolegijos Vilniuje įkūrimo, buvo vienintelė vietoje Lenkijoje aukštoji mokykla skirta ir Lietuvai. Iš Lenkijos atvykę katalikų Bažnyčios pareigūnai lietuvių kalbos nemokėjo, ja nesiindomavo ir lietuviškai nesimokė. Jie bičiuliavosi su Lietuvos kilminguoju luomu ir jį lenkino. Bažnytiniai vyskupų teismai visą laiką vartojo tik lenkų kalbą.

Vytauto D. pastangos išgauti iš popiežiaus atskirą R. K. Bažnyčios provinciją Lietuvai, vaisių nedavė. Katalikų Bažnyčia Lietuvoje visą laiką priklausė nuo Gniezno arkivyskupo, kuris nuo 1417 m. turėjo Lenkijos primo titulą. Katalikų Bažnyčia Lietuvoje buvo paranki priemonė ne tik ją lenkinti, bet ir Lenkijos siekimams.

Konkretus Lietuvos kilmingojo luomo lenkimas prie Lenkijos prasidėjo nuo Vytauto ir Jogailos 3-jų aktų surašymo Horodlėje 1413. X. 2. Tais aktais ir buvo padaryta Lietuvos ir Lenkijos suartėjimo pradžia. Jais buvo praplėstos kilmingojo luomo teisės, pažadėta įvesti Lietuvoje esamas Lenkijoje institucijas, numatyti Lietuvos ir Lenkijos luomų bendri seimai. Horodlės aktu 47 Lietuvos kilmingos giminės buvo apdovanotos lenkų herbais ir subajorintos. Lietuvos didikus bei valdovus žavėjo Lenkijos bajorų turimos teisės ir laisvės. Lenkai, leisdami naudotis savo herbais ir priimdami juos į savo gimines, dar labiau patraukė prie savęs ir davė pradžią Lietuvos kilmingajam luomui suartėti su Lenkija, vedusiam lietuvius bajorus į sulenkėjimą. Nuo tada ir prasidėjo tikroji Lietuvos polonizacija. Horodlės aktų įtakoje prasidėjo tampresnis susyvenimas tarp abiejų kraštų bajorų. Lietuvos kilmingajam luomui pereiti nuo slavų(gudų) kalbos prie lenkų-nebuvo sunku, nes tos kalbos tuo laiku buvo gana artimos.

Lenkų kalbos plitimas Lietuvoje vyko ir per bendrus karo žygius su lenkais. Lietuvos bajorai vis dažniau pradėjo vesti lenkaites. Prasidėjo vedybinė giminystė su lenkų bajorais, kurios labai

Ko taip žvengi DAGYS

Jūratė ir Kastytis DAGYS

dažnéjo. Mūsų bajorų luomas vis labiau pradėjo pamėgdžioti ne tik lenkų gyvenimo būdą, jų papročius ir rūbus, bet svarbiausia-jų kalbą, nes ji imta laikyti tikruoju bajoriškumo požymiu. Gerai išauklėtu ir išsilavinusiu buvo laikomas tas, kuris gerai mokėjo kalbėti lenkiškai.

XVI a. pradžioje valstybinio pobūdžio aktuose pradėta pereiti nuo slavų kalbos prie lenkų. Nuo 1543 m. seimų nutarimai (konstitucijos) skelbiamos lenkiškai, o nuo 1548 m. ir seimų darbų aprašymai. Netrukus ir seimuose kalbos pradėtos sakyti lenkiškai. 1547 metais Žygimanto Augusto nuostatai pilių ir dvarų laikytojams buvo surašyti lotynų raidėmis lenkų kalba. Bajoras Jokūbas Laskovskis (Jacob Laskowski), valakų reformos revizorius Žemaitijoje, valstiečiams kalbą, kuri yra įrašyta į 1562 m. Karšuvos valsčiaus inventorių, pasakė lenkiškai.

Lietuvos bajorija, ypač smulkioji, trokšdama tokių pat teisių, kokias turėjo Lenkijos šlėkta, vis labiau linko prie Lenkijos. Per lenkiškos bajorijos ideologijos sklidimą Lietuvoje, pradedant nuo Horodlės aktų sudarymo, buvo prieita prie Liublino unijos 1569. VII. 1 pasirašymo, pagal kurią L. D. K-tija buvo įjungta į Lenkijos karalystę. Lenkų siūlomai unijai priešinosi, griežtai prieš ją kovojo ir Lietuvos savarankumą gynė mūsų didžiūnai ev. reformatai: Eustachijus Valavičius (m. 1587), L. D. K-jos senatorius, kancleris, maršalas ir Mikalojus Radvila Rudasis (1512-1584), L. D. K-jos senatorius, kancleris, Vilniaus vaivada, did. etmonas, kuris net savo parašu Liublino unijos aktų nepatvirtino.

Kad tuo laiku lenkų kalba Lietuvos bajorų tarpe jau buvo įsigalėjusi, patvirtina ir kanauninkas Mikalojus Daukša, Vijuko Postilės vertėjas į lietuvių kalbą, išsp. 1599 m. Lenkų kalba rašytoje prakalboje jausmingais žodžiais, skirtais kunigams ir šviesuomenei, pažymi, kad kilmingųjų tarpe maža tokių, kurie nemokėtų lenkiškai, tuom tarpu lietuvių kalba beveik pamiršta.

Lenkijos bažnytinė hierarchija tyčia siuntinėjo į Lietuvą lenkus kunigus, kurie visas bažnyčias pavertė lenkinimo mokyklomis. Katalikų bažnyčiose, klebonijose ir kunigų seminarijose buvo varomas didžiausias lietuvių nutautinimo darbas. Lenkiškai laikomos pamaldos, lenkiškai sakomi pamokslai, lenkiškai mokomi poteriai, lenkiški katekizmai, evangelijos, giesmynai ir "šventųjų žyvatai" verste vertė tikinčiuosius lenkėti. Kurie tik buvo uolesni katalikai, kurie dažniau lankė bažnyčią, dažniau turėjo reikalų su kunigais ir norėjo pelnyti jų palankumą, tie greičiausiai sulenkėjo.

Kilmingojo luomo lenkinimo procesas, prasidėjęs XV a. pradžioje, baigėsi XVI a. pradžioje. Po to prasidėjo vidutiniojo luomo lenkėjimas-šlėktų ir miestiečių, kurie XVI a. pabaigoje jau buvo sulenkinti. XVII a. buvo sulenkinti plikbajoriai, smulkieji miestiečiai ir unitų kunigija.

1697 m. lenkų kalba buvo paskelbta D. L. K-tijos kalba ir įvesta teismuose. Lietuvos mokyklose lenkų kalba buvo įvesta 1816 m.

REFORMACIJOS SAJŪDIS

Reformacija Lietuvoje aktyviau pradėjo reikštis XVI a. antroje pusėje. Reformacija, atmetusi R. K. Bažnyčios dogmas ir religinių kultą, savo tikėjimo išpažinimą parėmė Šv. Raštu, tačiau kultūriniai negrižo į primityvų pirmųjų krikščionių gyvenimą. Reformacija atmetė autokratinę valdymo sistemą, kosmopolitizmą ir kolektyvizmą. Jų vieton priešpastatė tautinį ir asmeninį apsisprendimą.

Gausus Lietuvos didikų ir bajorijos pritapimas prie Reformacijos buvo paskatintas gelbėti D. L. K-tiją nuo galutinio įsiliejimo į Lenkijos tautą ir valstybę. Visoje V. Europoje Reformacija pasitarnavo tautų ir žmonių išlaisvinimui iš politinės ir dvasinės vergijos. Tik Lietuvoje Reformacija, greit atsidūrusi gynybos pozicijoje, neįstengė atlikti savo istorinės misijos. Lietuvos didikai ir bajorai dėjosi prie Reformacijos politiniais ir kultūriniais sumetimais, miesčionys-socialiniais. Lietuvoje aktyviai veikė Reformacijos sąjūdyje vien tik bajorai ir dalinai miesčionys. Nei karalius ir jo valdžia, nei valstiečiai Reformacijos judėjime nedalyvavo. Ilgą laiką valstiečiai buvo abejingi iš svetur atneštai religijai, tiek katalikų, tiek ir reformatų. Žemvaldys (dvarponis) skyrė kunigą savo parapijai. Kokio tikėjimo buvo klebonas, tokio buvo ir visi jo parapijiečiai.

D. L. K-joje plačiau pasireiškė trys Reformacijos kryptys: liuteronizmas, kalvinizmas ir radikalios krypties arijonizmas. Iš įvairių reformacijos krypčių plačiausiai paplito kalvinizmas. Vilnius tapo D. L. K-tijos Reformacijos centru. Didikai ir bajorai daugiau linko į Kalvino mokslą, o miesčionys-į Liuterio. Anais laikais Kalvino mokslo pasekėjai buvo vadinami kalvinistais. Po trisdešimties metų karo (1618-1648) kalvinistai tuo vardu nebesivadino, o tiesiog-ev. reformatais.

Krikščionybės pradžioje krikščionys meldėsi ta kalba, kuria kalbėjo. Tuo laiku iš viso nebuvo liturginės kalbos klausimo. Tik IV a. Romos Katalikų Bažnyčioje pamaldų kalba pasidarė lotynų ir ji tapo vienintele katalikų Bažnyčios apeigų kalba visuose pasaulio kraštuose. Reformacija prabilo į tautas ta kalba, kuria liaudis kalbėjo. Reformacija pareikalavo, kad Bibliją skaitytų kiekvienas tikintysis savo gimtąja kalba. Reformacija neužsiėmė tautų nutautinimu, kaip tą darė lenkai katalikai, o atvirksčiai-skelbė savo mokslą ta kalba, kuria tautos kalbėjo.

Iškilusi Reformacija rado Lietuvoje didikus, bajorus bei dvasiškius kalbančius lenkiškai, o valstiečius-beraščius ir dalinai išpažįstančius savo senąją religiją, kalbančius tik lietuviškai. Lenkų atneštas katalikų tikėjimas daugiau kaip per du šimtus metų Lietu-

vos liaudies ne tik nemokslino, bet ir jos nesukrikščionino. Dėl to visai pagrįstai nusiskundė ne tik pirmųjų lietuviškų knygų autoriai M. Mažvydas, J. Bretkūnas, bet tą patį patvirtino jėzuitai atvykę į Vilnių: "Nors Lietuva prieš 232 metus priėmė krikščionių mokslą, niekad jos gyventojai nebuvo pakankamai pamokyti tikėjimo tiesų dėl dviejų svarbiausių priežasčių: pirmiausia, nebuvo ganytojų ir dvasininkų mokančių lietuvių kalbą; kaimuose ir miestuose klebonai buvo lenkai, nemokėję vietinės kalbos ir todėl neklausė išpažinčių ir neskelbė Dievo Žodžio liaudies kalba. Net ir pačioje sostinėje Vilniuje, turinčiame 18 katalikų bažnyčių, katedrą pilną klero ir 4 vienuolynus, - iki jėzuitų atvykimo nebuvo dvasininkų, kurie būtų mokėję lietuviškai. Liaudis, paskendusį pagoniškuose papročiuose, buvo pakrikštyta, bet nieko nežinojo apie Kristų ir tikėjimo paslaptis. Kita svarbi priežastis buvo mažas parapijų skaičius tokiam dideliam ir tankiai gyvenamam krašte. Lietuvos kunigaikštystės siena buvo ilgesnė, kaip 500 vokiškų mylių, tačiau joje buvo tik 2 diecezijos: Vilniaus ir Žemaičių, o parapijų nebuvo nė 300" (J. Jurginis "Renesansas ir Humanizmas Lietuvoje", Vilnius 1965, 110 p.).

Pirmasis Lietuvos istorikas M. Strykowski asmeniškai stebėjo senosios lietuvių religijos apeigas Obeliuose, Subačiuje, Pasvalyje. Lietuviai ilgai laikėsi savo senosios religijos papročių. Katalikybė į plačias lietuvių mases dar nebuvo šaknų įleidusi. Dėka reformacijos poveikio, prasidėjo Lietuvos valstiečių sukrikščionėjimas. Kovoti prieš išsigalinčią reformaciją vietinė katalikų Bažnyčia savo jėgomis nepajėgė. Vilniaus vyskupas Valerijonas Protasevičius (1504-1579) tam reikalui iškvietė iš užsienio, Europoje jau spėjusius pragarsėti, jėzuitus, kurie į Vilnių atsikraustė tais pačiais Liublino unijos sudarymo metais - 1569.

RAŠTIJA LENKŲ KALBA

Sulenkėjusi bajorija ir katalikų dvasiškija iššaukė lenkiškos literatūros Lietuvoje atsiradimą. Be lenkiškos literatūros, plaukusios iš Lenkijos, kuri XVI a. antroje pusėje pergyveno žydėjimo amžių, pradėta leisti knygas lenkų kalba ir Lietuvoje. Spaustuvininkas Jonas Karcanas, 1580 m. iš Losko persikėlęs į Vilnių, išspausdino išverstą į lenkų kalbą Cicerono "De officiis".

Pirmasis Lietuvos istorikas Maciej Strykowski (1545-?), kilmės mozūras, riteris, Žemaičių kanauninkas, lenkų kalba parašė "Lietuvos Kroniką", išsp. Karaliaučiuje 1582 m. Kronikoje, šalia kritiško įvykių dėstymo, apstu eiliuotų mūšių aprašymų, legendų ir padavimų. Iškėlė Liet. Didž. Kunigaikštystę, visus jos kunigaikščius, didikus ir bajorus. Ši Kronika buvo plačiai skaitoma didikų ir bajorų namuose.

Reformacijos galingiausias ginklas prieš nūgyventą R. Katalikų Bažnyčią buvo šventraštis. Tuo metu D. L. K-tijoje nebuvo mokslis

ninkų, kurie būtų turėję supratimą apie lietuvių raštą ir sugebėję išversti Bibliją į lietuvių kalbą. Pirmieji lietuviai mokslininkai, pradėję lietuviškai rašyti, - A. Kulvietis, J. Zablockas, S. Rapolionis, - 1542 m. katalikų reakcijos buvo išvyti iš Didž. Lietuvos. Be to, lietuvių liaudis, dėl mokyklų nebuvimo, rašto skaityti nemokėjo. Bajorų ir katalikų dvasininkų palenkimui dėtis prie reformacijos, Didž. Lietuvos reformatoriai pirmuosius religinio turinio raštus turėjo leisti lenkų kalba.

L. D. K-tystės aukščiausias pareigūnas, galingas valdovas, Mikalojus Radvila Juodasis (1515-1565), Vilniaus vaivada, Lietuvos etmonas, kancleris, Livonijos vietininkas, Lietuvos Ev. Reformatų Bažnyčios įsteigėjas 1555 m., siekdamas reformacijos įsigalėjimo Lietuvoje, rūpinosi mokslo skleidimu, rašto platinimu ir reformų pravedimu.

M. Radvila J., įsteigęs Lietuvos Brastoje spaustuve, sutelkė didelį būrį vertėjų Biblijos išvertimui į lenkų kalbą, kuri jo lėšomis buvo labai puošniai išleista 1563 m. Šią Bibliją Radvila padovanojo Žygimantui Augustui, pasiuntė imperatoriui, Prancūzijos karaliui ir visiems vokiečių kunigaikščiams. M. Radvilos J. rūpesčiu buvo pravesta per seimus ir Žygimanto Augusto patvirtinta religinės laisvės privilegija 1563 m., pirma tos rūšies visoje V. Europoje, kurią tarybiniai lietuvių istorikai visai nutyli, o katalikiški-pamini tik tarp kitko, kaip nereikšmingą įvykį. Ši privilegija suteikė visoms konfesijoms Lietuvoje lygias teises, leido visų krikščionių tikėjimų nariams užimti aukštas vietas valstybėje. M. Radvilos J. priežiūroje buvo pravesta pirmoji Lietuvoje žemės reforma-valakų reforma, kuri pagerino valstiečių buitį.

Žymus mokslininkas Simonas Budnis (1530-1593), radikliosios reformacijos krypties-arijonizmo Lietuvoje skleidėjas, iš pradžių buvęs M. Radvilos J. padėjėjas reformacijos idėjoms skleisti, išvertė Liuterio katekizmą į gudų kalbą ir išspausdino Nesvyžiaus spaustuvėje 1562 m. Nesutikdamas su Brastos Biblijos tekstu, jis naujai išvertė Bibliją į lenkų kalbą ir ją su savo komentarais išleido 1574 m. Svarbiausius savo veikalus: "Trumpas įrodymas to, kad Kristus nėra toks Dievas, kaip Tėvas", "Apie krikščioniško tikėjimo pagrindus", "Apie pasaulietinę valdžią", parašytus lotynų kalba, išspausdino Loske.

Petras Gonesijus-Giežka (apie 1525-1581), arijonas, lotyniškai parašė veikalą "Apie Dievo sūnų žmogų Kristų", kuriame atvirai ir tiesiai išdėstė arijonų mokslą. P. Gonesijų, pašalintą iš reformatų Bažnyčios, priglaudė Vengrove Lietuvos didikas Kiška, kurio spaustuvėje išspausdino lenkų kalba poleminį veikalą - "Apie ankstyvąją krikščionių Bažnyčią" ir kt.

Anais laikais kalbos niekas nelaikė tautos požymiu. Lietuvos poetai, publicistai, aukštindami Lietuvą ir didžiuodamiesi save lie-

tuviais vadino, bet rašė slavų, lotynų ar lenkų kalbomis, visai paneigdami lietuvių kalbą. Lietuvos valstiečiai neturėjo pilietinių teisių, jie nepažino rašto mokslo ir jie neskaitė nei slaviškų, nei lotyniškų, nei lenkiškų raštų. Ne valstiečiams buvo rašytas Lietuvos Statutas, Lietuvos Metraštis, sukurta poezija bei publicistika.

Reformacija, skelbdama šv. Rašto tiesas gimtąja kalba, kėlė tautinį sąmoningumą. Ji davė ne tik didžiausią akstiną švietimui kelti, bet ir pirmoji pradėjo versti valstiečius mokytis.

KNYGŲ DEGINIMAS

Versti Bibliją ir duoti ją skaityti paprastiems žmonėms, reiškė kelti maištą prieš katalikų Bažnyčios nustatytą tvarką. Aukštieji Bažnyčios atstovai teigė, kad Biblija savo turiniu negali būti betarpiškai prieinama paprastiems žmonėms. Tai būtų lygu šventenybės išniekinimui. Tik kunigams aiškinant, pasauliečiai gali būti supažindinti su Biblijos turiniu. Ano meto švietėjų-reformatorių tikslas buvo išmokyti paprastus žmones skaityti ir suprasti šv. Raštą.

Knygoms plisti Lietuvoje padėjo spaustuvių atsiradimas. Spaustuvių steigimu ir knygų leidimu pirmieji susirūpino protestantai. Kiekviena reformacijos kryptis stengėsi turėti savo spaustuve. Pirmojo Lietuvos spaustuvininko garbė priklausė baltarusiui humanistui dr. Pranciškui Skorinai. Jis į Vilnių atgabeno reikmenis spaustuvei ir čia išspausdino 1525 m. slavų kalba dvi knygas: "Apaštala" ir "Mažąją kelionių knygutę". M. Radvila J., reformacijos platinimo tikslu, įsteigė spaustuve Lietuvos Brastoje, kur ir buvo išspausdinta garsioji Brastos Biblija. Vėliau, įsigalėjus katalikų reakcijai, po M. Radvilos J. mirties, šią spaustuve jo sūnus Kristupas-Našlaitėlis, jėzuito Skargos-Pavensio atverstas į katalikybę, iš Lietuvos Brastos atgabeno į Vilnių ir padovanojo jėzuitų akademijai.

Spaustuvininkas Jonas Karcanas Loske išspausdino Simono Budnio, Martyno Čechovičiaus, Andriaus Volano ir kitų protestantų veikalus.

1575 m. baltarusių veikėjai Mamoničiai drauge su Petru Mstislavcu įkūrė Vilniuje didesnę komercinę spaustuve, kuri veikė iki 1623 m. Ši spaustuvė išleido daugiau kaip 70 knygų. Pusė jų buvo slavų kalba, kitos lenkų ir lotynų.

Tuo laiku knygos buvo labai brangios. Didesnius jų rinkinius tegalėjo įsigyti karaliai ir kunigaikščiai. Vidutiniškai už žirgą galima buvo nupirkti 4 knygas, už jautį-2, o už 3 avinus-vieną knygą.

Garsiojo Mikalojaus Radvilos Juodojo sūnūs paniekino savo tėvo atminimą: Mikalojus Kristupas-Našlaitėlis supirkinėjo ir degino tėvo išleistą Bibliją, o Jurgis tapo kardinolu. Radvila Našlaitėlis atvirto katalikybėn, tikėdamasis išgyti nuo "nepagydomos ligos", apie kurią jis taip rašė savo broliui Kristupui I Perkūnui: "Sako,

Šių laikų jaunuoliai DAGYS

Dar nevedę DAGYS

kad mane francai éda". Jis vien tik nekatalikų raštų naikinimui išleido 5, 000 dukatų. Jėzuitai labai džiaugėsi, kad uolusis Bažnyčios sūnus dvigubai daugiau pinigų išleidęs reformatų Biblijai išpirkti ir sudeginti, negu jo tėvas buvo išleidęs tai Biblijai spausdinti.

1581 m. Vilniuje jėzuitai surengė viešą knygų deginimą prieš šv. Jono bažnyčią. Tas iškilmes istorijografija taip aprašo: "Vilniuje buvo toks spektaklis, kokio Lietuva, kaip buvusi, nebuvo mačiusi. Didįjį Šeštadienį buvo sudegintos shizmatikų knygos. Iš pat ryto vežė šiaudus ir dervingas malkas į aikštę, kareiviais apstatytą. Paskui atgabeno 2 vežimu knygų ir rankraščių slaviškų. Paskelbtas vyskupo Protasevičiaus sprendimas apie "eretikų" knygas. Prie gėdos stulpo iškasta duobė, į kurią krovė knygas, jų eiles šiaudais apskleisdami. Išaugo trijų uolekčių aukščio krūva. Dešimtos pusėje atvyko budelis ir valdininkai. Sutrimitavo, subūgnijo, o kunigas Kapeckis užšoko ant knygų, ką regėdamos moterys rėkė, kad kunigą degins. Moteris nutildžius, kunigas pasakė balsingą pamokslą. Vienas benediktinas palaimino lempą, o budelis iš lempos užiebbė laužą. Nuo deginamų knygų buvo bekišas gaisras, bet užėjęs lietus jį užgesino" (Untulis ir Laisvūnas "Nuo Perkūno iki Bazilikos", Kaunas 1938 m., psl. 74). Tuo pačiu metu jėzuitų mušeikos, vyskupui ir didž. kunigaikščio pareigūnams pritariant, apdaužė ir sužalojo keletą reformatų ir sugriovė jų spaustuve.

1589 m. Vilniuje savo spaustuve įsteigė Šv. Dvasios vienuolyno rusų brolija. Joje buvo spausdinami poleminiai stačiatikių raštai, nukreipti prieš unitus ir katalikus. Tai buvo metai, kai persvarą prieš reformaciją laimėjo katalikai. 1610 m. karalius Zigmantas Vaza, aršus katalikas, jėzuitų įkalbėtas, uždraudė platinti šios spaustuvės knygas, už neklausymą paskirdamas 5000 auksinių baudą. Be to, vietinės valdžios pareigūnams įsakė surinkti ir sudeginti jos leidinius. Sunaikinus protestantų spaustuves, nebebuvo kur spausdinti knygų ir tiesos žodis buvo užgniaužtas.

LIETUVIŲ RAŠTIJOS PRADŽIA

Didelis lietuvių kultūros šuolis, tai raštijos lietuvių kalba atsiradimas. Su reformacijos pasireiškimu, atsirado pirmieji religinio turinio raštai lietuvių kalba. Pirmaisiais lietuviško rašto pionieriais buvo iš Didž. Lietuvos katalikiškos reakcijos ištremti žymūs lietuviai mokslininkai-reformatoriai, Karaliaučiaus u-to profesoriai: Abraomas Kulvietis, Stanislovas Rapolionis ir Jurgis Zablockis, iš kurių pirmieji du, deja, nelauktai per anksti mirė. Jų raštų nėra išlikę, išskyrus vieną kitą giesmę.

Martynas Mažvydas (1520-1563), Karaliaučiaus u-to auklėtinis, mokslus baigęs magistro laipsniu, Ragainės klebonas, parašė pirmą lietuvių kalba knygą: "Catechismusa prasty szadej", kuri buvo išspausdinta hercogo Albrechto lėšomis Karaliaučiuje 1547 m.

Reformacija skelbė ne vien religijos mokslą, bet ir ano meto mokslo žinias. Katekizmas tuo laiku buvo ne vien tik religijos, bet bendrai ir mokslo pradžios knyga. Mažvydo katekizmas drauge buvo ir elementorius-pradžiamokslis, kuris ilgą laiką buvo vartotas mokyklose, kaip mokslo vadovėlis. Tik žymiai vėliau elementorius buvo atskirtas nuo katekizmo. Mažvydo katekizmas buvo skirtas kaip Mažajai, taip ir Didž. Lietuvai su skatinimu: "Broliai, seserys, imkit mane ir skaitykit". Katekizmo pradžioje buvo įdėta abėcėlė, raidžių suskirstymas ir skiemeniavimo pratimai. Po katekizmo sekė kitos Mažvydo lietuviškos knygos, išspausdintos Karaliaučiuje:

1549 m. nedidelė knygelė "Giesmės šv. Ambraziejaus" (Te Deum laudamus);

1559 m. "Forma Krikštima";

1566 m. "Giesmės krikščioniškos, giedamos per Adventą ir Kalėdas";

1570 m. "Giesmės krikščioniškos, giedamos per Velykas ir Sekmines iki Advento";

"Viešpaties maldos parafrazė" ir kt.

Rašytojas B. Vilentas "Evangelijų bei epistolų" lotyniškoje prakalboje (išleista 1579 m.) prisimena savo giminaitį M. Mažvydą pabrėždamas, kad jis "pirmasis parodė kaip rašyti gimtąja kalba". Ir hercogui Albrechtui Vilentas priskyrė nuopelną, kad jis "pirmutinis įsakė savo valstybėje rašyti, mokyti ir spaudos raštais plauti lietuvių kalbą".

Pirmieji raštai lietuvių kalba, pasirodę XVI ir XVII a. pradžioje, turi svarbią istorinę vertę. Jie reikšmingi, kaip pirmutiniai lietuviški raštai, prabilę į engiamą ir išnaudojamą liaudį jos gimtąja kalba. Reformacija, skleisdama mokslą ne vien stengėsi išlaisvinti žmoniją iš dvasinės vergijos, bet ir žadino tautinę sąmonę. Reformacija privertė ir katalikus pradėti rašyti lietuviškai, jėzuitus mokyti lietuvių kalbos ar ieškoti kunigų mokančių lietuvių kalbą. Be reformacijos veikimo, kažin ar ir lietuviai nebūtų sulaukę prūsų likimo? Gal šiandien Lietuvos vardas nebūtų žinomas tik istorikams.

Su svetimtaučių jėzuitų pagalba įsigalėjusi katalikų reakcija, nežiūrint į veikusią Vilniuje jėzuitų akademiją, Lietuvos kultūrinis pakilimas, pasiekęs aukščiausią laipsnį reformacijos sąjūdžio metu, pradėjo smukti. Protestantiškoje Prūsijoje Maž. Lietuva su Karaliaučiaus u-tu tapo lietuviškos kultūros židiniu ir ilgą laiką juo buvo. M. Lietuva davė visą eilę lietuvių kultūrininkų ir rašytojų.

--0000()0000--

DAGYS

ANTYS LIETUVOS ŪKYJE

Prie kluono į balą subridę didžiuodamos taškėsi antys
Ir rodė, kiek turi vikrumo, kaip lanksčios ir miklios jos būna.
Nuo vandens šoko, plasnojo ir lėkė, lyg uodega čiaužtų,
Tai vėl pasinėrę staiga iš to būrio triukšmingo pranyko,
Palikę verpetą sudrumsto, plunksnuoto ir pilko vandens.
Ramiau čia kitoms besidairant, nuo jųjų tolokai išniro
Viena po kitos, -pasikeitę, nustebę, ramutės ir kuklios.

O kitos sukiojosi vietoj, tai lankstė kaklus ir kripsėjo,
Tai gurklius prie vandens glaudė, tai mušė ir taškė sparnais jį,
Lyg savo įkaitusius šonus jos taip bevėsintų ar plautų...
Tai visos skubėdamos narstė ir šėlo, lyg eitų lenktynių,
Kuri jų grakščiau pasirodys, ta bus tam būryj' garbingiausia.

To triukšmo pabūgę ančiukai į pakraščius prūdo išlakstė.
Jie žaisti tiktai dar mokinos, todėl ir silpnai pasireiškė:
Į vandenį nėrė jie kartais, bet vėl tuoj išlindo iš jojo,
Lyg būt nusigandę ten kažko, arba tas vanduo jiems netiko.
O jei tolėliau kiek išnėrė -skubėjo į būrį atgal tuoj
Ir ten susiglaudę pipsėjo, kojytes į šonus išskėtę
Tartum popieriniai žaisliukai, -ten plaukė, kur bangos juos nešė.
O kai suplasnojo sparneliais, -atrodė, kad jie tik sudžiuvę
Per vidurį lūžę lankeliai, -siauručiai ir dar be plunksnelių,
Kurie nepritiko prie jųjų pūkuotų, minkštučių kūnelių...

Taip žaidė ir linksmos antys tada Lietuvos tvenkinyje,
Kai žmonės begalo liūdėjo, nes artinos frontas baisusis...

KARKLO ŠAKELĖ

Šakelė Londone už lango
Pūkuojas, žvalgosi viena.
Ir aš, kaip ji, po šią padangę
Dairaus su dūšia neramia.

Ji čia sudžius, jos neb'matysiu
Siūbuojančios vėl po šlaitus.
O aš? O aš ar dar lankysiu
Savosios tėviškės namus?

Gal kaip šakelei tai už lango
Suvysti teks tarp svetimų.
Neduos tos laimės ši padangė,
Kaip vaizdai prigimtų laukų.

LIETUVA TVANO LŪŽYJE

Lietuvos-Lenkijos istorijoje taip vad. Tvano periodas prasidėjo 1648 m. Bogdano Chmielnickio sukilimu ir baigėsi 1660 m. Olivos taika su Švedija ir 1667 m. Andrusovo taika su Maskva. Šis laikotarpis nulėmė Lietuvos reformacijos ir drauge su ja DLK likimą. Tai būta bene pačio dramatiškiausio ir tragiškiausio periodo visoje lietuvių tautos istorijoje, kurio lietuvių istorikai vengė ir tebevengia išsamiau nagrinėti. Lenkų istorijografijoje, priešingai, Tvano periodas susilaukė plataus tyrinėjimo, nes po šios istorinės katastrofos Rzeczpospolita nebeištengė atsigauti ir po pusantro šimtmečio buvo galutinai likviduota.

Kokios gi istorinės jėgos nulėmė ano meto didžiausios Rytų Europoje jungtinės lietuvių-lenkų respublikos žlugimą? Lietuviai istorikai pasitenkina teigimu, kad tai būta nelemtos unijos ir bajorijos laisvių bei anarchijos įsiviešpatavimo vaisius. Lenkų istorikai, ypač pokariniais laikais, tiek pačioje Lenkijoje, tiek ir išeivijoje, šio periodo nagrinėjimą išplėtė į visos V. Europos sąrangą ir pastatė reformacijos ir kontrreformacijos kovų plotmėje.

Tvano periodas, kaip jį apibūdina lenkų katalikų istorikas Jędrzej Giertych, tebuves tik istoriniu tęsiniu užsibaigusio Trisdešimt metų (1618-48) europinio karo tarp reformacijos ir kontrreformacijos stovyklų. Klausimas buvo sprendžiamas ne polemika, bet ginklu: ar Rzeczpospolita liks toliau katalikišku kraštu, ar įeis į protestantiškų tautų ir valstybių tarpą. Istoriniai imant, tai reiškė: ar DLK bus gražinta atgal į viduramžius, ar peržengs slenkstį į naujusius amžius, įsijungdama į protestantiškąjį pasaulį.

Toks istorinis samprotis nepriimtinas lietuvių istorikams, nes jie iki šiol tebetvirtina, kad reformacija tebuvesi tik religinis sąjūdis, nesukėlęs DLK ir bendrai visoje Rzeczpospolitoje jokių vidujinių religinių karų, kaip tai būta V. Europoje. Toliau tvirtinama, kad reformacijos sąjūdis DLK, dar prieš jėzuitų atvykimą, istoriko Z. Ivinskio teigimu, savaime pradėjęs atslūgti. Atvykę jėzuitai, įsteigę savo akademiją ir kolegijas, savo moksliniu pranašumu galutinai įtikinę tikėjime pasimetusią bajoriją bei diduomenę ir sugražinę juos į katalikų Bažnyčią. Įvykdyti fanatikų išsišokimai, kaip reformatų bažnyčių deginimai, kunigų žudymai, kapinių išniekinimas, viešas protestantiškų knygų deginimas ar žymių protestantų lavonų tampymas miesto gatvėmis, -tebuves reti atvejai, kurie neiššaukė didesnės reakcijos tautoje. Bendrai imant, Lietuvos reformacija neturėjusi didesnės įtakos į jos istoriją ir todėl esanti neverta istorikų bei mokslininkų dėmesio. Taip galvoja ne vien lietu-

vių katalikų istorikai ar rašytojai, bet ir visi pasaulietinių srovių atstovai. Todėl šiai temai medžiagą teko imti daugumoje iš lenkų istorikų šaltinių ir ją derinti su anglo-saksų nustatytais moksliniais metodais.

KOVŲ FRONTAI

XVI a. iškilusi V. Europoje reformacija, atėjusi renesanso ir humanizmo įkandin, apėmė ne vien religinį, bet ir visą dvasinį, politinį, kultūrinį ir social-ekonominių gyvenimą. Reformacija, savo esmėje, buvo gimstančios naujųjų amžių epochos kova prieš viduramžių feodalinį pasaulį. Kadangi kiekvienos civilizacijos dvasinius pagrindus nutiesia religija, taikova prieš viduramžių feodalinį pasaulį buvo neišvengiamai nukreipiama prieš Romos Katalikų Bažnyčią, kuri drauge su šv. Romos imperija sudarė t. v. cezario-popiežiaus sistemą, valdžiusią ir kontroliavusią veik visą Vakarų Europą ir siekusią užvaldyti visą pasaulį. Iš čia išplaukia supratimas, kodėl reformacijos sąjūdis labai greit virto politine kova ir suskaldė Europą į dvi kovojančias stovyklas.

XVI a. pradžioje V. Europoje užvirė aštri religinė, idėjinė ir polemikinė kova, nukreipta ne vien prieš katalikų Bažnyčią, bet ji pasireiškė ir pačiame reformacijos sąjūdyje, kur išryškėjo kelios kryptys: liuteroniškoji, kalvinistinė ir anabaptistų-arijonų, -sudarūsiai reformacijos radikalų sparną. Jau XVI a. antrojoje pusėje idėjinės kovos virto politinėmis ir sukėlė Vokietijoje, Šveicarijoje, Prancūzijoje, Anglijoje, Škotijoje, Olandijoje ir Skandinavijoje religinius karus.

Visai skirtingu keliu vystėsi reformacija Rzeczospolitoje, o ypač DLK-je. Viena, kad šioje valstybėje iš seniau buvo iškovotos ir įgyvendintos diduomenės ir bajorijos teisės bei privilegijos. Antra, kad DLK-je tebeviešpatavo iš senovės gili religinės tolerancijos tradicija, kurios dar nepajėgė sunaikinti katalikų Bažnyčia. DLK-je, vadovaujant kng. Radvilai Juodajam, buvo priimta 1563 metais religinės laisvės privilegija, kuri po Liublino unijos 1573 metais Varšuvos konvokaciniame seime buvo patvirtinta visai Rz-tai ir įrašyta į "Pacta Conventa", kuria buvo prisaikdinami naujai išrinkti karaliai.

Rz-toje, o ypač DLK-je, nebuvo taikomas Vakaruose priimtas dėsniš: "Cuius regio, eius religio", kaip tai klaidingai tvirtina lietuvių istorikai. Lietuvos reformacijos vadovai kng. Radvilos globojo visų kryptų reformacijos sąjūdžius, o vėliau ir disunitus. Nieko panašaus nebūta visoje Europoje. Tokiu būdu, religinė ir idėjinė kova Rz-toje, o ypač DLK-je, buvo įstatyta įstatymų rėmuose ir vykdoma pagal mūsų dienų demokratinius principus. Taip nustatytas kelias buvo užtikrinęs Lietuvos reformacijai pergalę be aštrių politinių kovų ir be religinio karo.

Tokių stovių iš pagrindų pakeitė Tridento susirinkimas (1545-63)

ir išaugęs jėzuitų ordinas. Tridento susirinkimas atmetė visus galimus kompromisus tarp reformacijos ir katalikybės, kuriuos puoselėjo imp. Karolis V ir reformatorius Melanchtonas, ir paskelbė šūkį: "kardu ir ugnimi" sunaikinti ereziją. Tam tikslui buvo sudaryta "Katalikų Lyga", kurios branduolį sudarė Ispanija su Austrija ir karingasis jėzuitų ordinas, pašauktas kovai prieš reformaciją. Taip gimė kontrreformacijos stovykla, kuri visą Europą traktavo kaip šachmatų lentą, kurioje paskiros valstybės buvo įrikiuojamos į kovą prieš reformaciją europiniu mastu. Tokia taktika pradžioje buvo gana sėkminga, bet ilgainiui iššaukė panašų solidarumą ir bendradarbiavimą reformacijos stovykloje. Į XVI a. galą ėmė ryškėti Europos erdvėje du aiškūs frontai, kurių tarpusavė kova ir karai nužymėjo naujųjų amžių epochos susiformavimą. Nors reformacijos ir kontrreformacijos jėgos turėjo aiškius tikslus, bet tiek katalikiškoje, tiek ir protestantiškoje pusėje nebuvo absoliutaus vienalytumo, nes paskiros valstybės, savo interesų vedamos, persimesdavo į priešingą stovyklą. Pav., Prancūzija, bijodama Habsburgų įsigalėjimo, rėmė reformacijos stovyklą ir suvaidino lemiamą vaidmenį Trisdešimt metų kare. Priešingoje stovykloje, Danija kelis sykius kariavo prieš Švediją, o Anglija vedė karą su Olandija dėl hegemonijos jūroje. Jei prie valstybinių interesų pridėsimė dinastinius ir įterpsime aštrią rivalizaciją tarp paskirų reformacijos srovių, kas sudarydavo gana painias kombinacijas, -tai gausime tokią situaciją, kuri lėmė tiesioginiai ar netiesioginiai vykstančią pagrindinę V. Europos kovą tarp kontrreformacijos ir reformacijos stovyklų. Be to, į šias kovas turėjo didelės įtakos Turkijos vedami karai prieš šv. Romos imperiją ir Lenkiją bei kylanti Maskvos galybė, besiveržianti į Baltijos jūrą ir siekianti įjungti slavų žemes į savo kuriamą imperiją.

Tokioje sudėtingoje visos Europos sąrangoje prasidėję XVII a. pradžioje religiniai karai, įsisiūbavo į Trisdešimt metų karą, į kurią buvo įtraukta, pradžioje netiesioginiai, o vėliau ir tiesioginiai, Rzeczpospolita. Tvano karų periodas tesudarė Trisdešimt metų karo tęsinį, pavertęs Lenkijos ir Lietuvos erdves mūšių lauku tarp kontrreformacijos ir reformacijos stovyklų.

JÉZUITŲ POLITIKA

Lietuvos reformacijos kelyje įvyko staigus lūžis, kai jėzuitai 1569 m. atvykę į Vilnių, pradėjo kontrreformacinį puolimą. Lietuvių katalikų istorikai neneigia, kad jėzuitai buvo atkviesti svarbiausia kovai prieš reformaciją, bet jie nutyli jų svarbiausią uždavinį: nugalėjus Lietuvos reformaciją, paversti DLK-ją katalikybės forpostu kovai prieš įsigalėjusį protestantizmą Šiaurės Europoje ir prieš slavų žemėse tarpstančią stačiatikystę (pravoslaviją).

W. A. Durant teigia: "Steponas Batoras proponavo pop. Sikstui V užkariauti visą Rusiją, sujungti ją su Lenkija, išvyti turkus iš Eu-

ropos ir pajungti visą Rytų Europą popiežiaus paklusnumui" ("The Story of Civilization", Part VII, psl. 507). Faktiškai tai buvo kontrreformacijos padiktuotas Rzeczpospolitai uždavinys, kurio vykdymas, Batorui netrukus mirus, atiteko Vazų dinastijai. Įsigalėjusi Rz-toje kontrreformacija, nežiūrint didelio pasipriešinimo iš reformacijos stovyklos ir iš blaiviųjų katalikų didikų pusės, supratusių religinių karų pragaištingumą savo valstybei, -įstengė karaliaus valdžią paimti pilnon savo kontrolėn.

Lenkų istorikas ir Lenkijos reformacijos žinovas Janusz Tazbir nurodo, kaip Vazų viešpatavimo laikais Rz-tos vidaus ir užsienio politika tapo pajungta katalikybės ir popiežiaus interesams. Jėzuitai pastoviai veikė ta kryptimi, sakydami: "Pirma Bažnyčią ir žmonių sielas reikia apsaugoti, o ne tėvynę". Blogiau, kai XVII a. tokių pažiūrų ima laikytis pats karalius Zigmantas Vaza bei bajorijos dauguma. Kada 1621 m. seime vienas senatorių patarė karaliui, politiniais sumetimais, padaryti protestantams nuolaidas, tai iš Zigmanto Vazos lūpų gavo tokį atsakymą: "Tegu žūna Rz-ta, tegu žūnu aš ir tu, senatoriau, negu religija ir Dievo garbė būtų užgauta ar turėtų kokį nuostolį" (J. Tazbir, "Z dziejów polskiej reformacji", psl. 46).

Kontrreformacijos jėgos, pajungę savo tikslams karaliaus valdžią, siekė Rz-toje įvesti "absolutum dominium". Absolutinės monarchijos jau buvo įvestos beveik visuose katalikiškuose kraštuose, o protestantiškuose buvo parlamentų nutarimais smarkiai sustiprinta karalių vykdomoji valdžia. Tokią padėtį padiktavo prasidėję žūtbūtiniai religiniai karai. Rz-toje jėzuitai siekė ne tiek stiprios karalių valdžios, kiek "katalikiško absolutizmo". Šią idėją išdėstė Vilniaus Jėzuitų Akademijos rektorius Petras Skarga savo pagarsėjusiame veikale "Kazania Sejmowe", kuriame reikalavo panaikinti praktiškai visas didikų ir bajorų iškovotas teises bei privilegijas, kurios, anot autoriaus, esančios kylančios anarchijos priežastimi.

Jėzuitai buvo įsitikinę, kad kol bajoras turi patronato teisę savo valdose, kurios dėka gali globoti bet kokį tikėjimą, jis yra sunkiai nugalimas. Tik panaikinus tokias bajorų teises ir privilegijas, galima būtų suduoti mirtiną smūgį reformacijai. Tokiame jėzuitų kėsle slypėjo daug didesnės užmačios. Norint laimėti religinius karus prieš Švediją ir Rusiją, kaip kad buvo užsibrėžta dar Batoro laikais, reikėjo turėti galingas ir paklusnias armijas. Prie esamų įstatymų karaliai tegalėjo prašyti seimuose bajorų ir didikų skirti lėšas karui vesti, kurių bajorai paprastai vengdavo. Antrą vertus, bajorams jau išitraukus į karą, pritrūkus išteklių ar kantrybės, karo lauke jie sudarydavo konfederacijas, kuriose, apsvarstę padėtį, nutardavo užbaigti karą ir grįžti namo. Karalius nebuvo nei karo, nei padėties viešpats. Reikėjo panaikinti visas bajorų laisves bei

Paėmėš lyrą (reljefas)

Jaunas kng. Vytautas

DAGYS

teises ir įvesti "katalikišką absoliutizmą", kad pajungus viso krašto išteklius ir žmonių rezervus galingoms armijoms sudaryti. Šio tikslo jėzuitai atsiekė Ispanijoje ir Austrijoje, todėl nesivaržydami su priemonėmis to paties siekė Rz-toje.

Stepono Batoro karaliavimo laikais jau buvo jėzuitų mėginta eiti prie laipsniško absoliutizmo sustiprinimo, bet esant senate protestantiškai daugumai, to tikslo atsiekti negalėjo. Įžengus į sostą jėzuitų auklėtiniui Zigmantui Vazai, prasidėjo stipri jėzuitų akcija prieš protestantus, vartojant smurto ir teroro priemones bei lygiagrečiai buvo einama prie bajorijos laisvių susiaurinimo. Tokia karaliaus ir jėzuitų akcija iššaukė naminių karą 1606-07 m., istorijoje pramintu Zebrzydowskio rokošu, kuriame svarbią rolę vaidino kng. Jonušas Radvila, Vilniaus pilininkas. Nors Guzovo kautynėse Radvila sumušė karaliaus kariuomenę, bet nepasiekė tokios persvašos, kad Zigmantą Vazą būtų galėjęs nušalinti. 1607 m. "pacifikaciniame seime" karalius buvo priverstas pakartotinai prisiekti "pakta conventa" artikus, atsisakyti nuo siekimo absoliutinės valdžios ir garantuoti tikėjimo laisvę. Istorikai nedrįsta šio naminio karo pavadinti religiniu, bet pažymi, kad veik, visi disidentai,

vadovaujami kng. J. Radvilos, buvo rokošo stovykloje, o kontrreformacijos šalininkai-karaliaus.

Po šio įvykio jėzuitai pakeitė taktiką. Vietoj propaguojamo absoliutizmo jie ėmė ginti bajorų "auksines laisves" ir skelbti, kad katalikybė esanti "polska wiara". Netgi vélesniuose P. Skargos "Kazania Sejmowe" leidiniuose buvo išleistas visas skyrius apie "katalikišką absoliutizmą". Šis ideologinis ir taktinis jėzuitų posūkis turėjo lemiamą reikšmę Tvano ir potvaninėje Lietuvos-Lenkijos istorijoje. Atsistoję ant šių idėjinių pozicijų, jėzuitai atitraukė katalikiškos bajorijos ir didikų daugumą nuo reformacijos stovyklos, kuri iki tol vadovavo kovai už bajorų ir religines laisves ir kietai stovėjo prieš absoliutizmo įvedimą. Jėzuitai, paskelbę katalikybę lenkų tikėjimu, ėmė plačiu frontu pulti reformacijos stovyklą, kaip išpažįstančią svetimų tautų ir net Lenkijos priešų tikėjimą.

Jėzuitai, pakeitę kovos taktiką, neatsisakė nuo savo pagrindinio uždavinio-įvesti Rz-toje "katalikišką absoliutizmą". Lenkų istorikas J. Giertych savo veikalė "U zródel katastrofy dziejowej Polski: Jan Amos Komensky", išleista 1964 m. Londone, atidengė jėzuitų ruošą sąmokslą. Po Zigmanto Vazos mirties, kontrreformacijos stovyklos pastangomis, 1632 m. buvo išrinktas Rz-tos karaliumi Vladislovas Vaza, kuris, bėdos spaudžiamas, buvo priverstas padaryti protestantams ir bendrai disidentams nuolaidas. Dėka šių aplinkybių kng. Kristupui II Radvilai buvo gražinta DLK didžiojo etmono bulava ir pripažintas visos Rz-tos disidentų vadu. Taip pat daugelis Zigmanto Vazos nušalintų protestantų ir stačiatikių didikų bei bajorų buvo sugražinti į aukštas valstybines vietas. Susidarė įspūdis, kad atstatoma religinė laisvė, garantuota Varšuvos konvokaciniame seime ir patvirtinta kiekvieno karaliaus priesaika įžengusio į Rz-tos sostą.

Vėliau paaiškėjo, kad tai buvo gudrus jėzuitų sugalvotas manevras. Gilioje paslapyje Vladislovas Vaza ir kancleris J. Ossolinski, po priedanga pasiruošimo karui prieš Turkiją, suplanavo paruošti 20,000 reguliarią kazokų armiją. Organizuojamos kariuomenės priešakyje buvo pastatytas etmonas Bogdan Chmielnicki, su kuriuo karalius palaikė slaptus ryšius. Su šios kariuomenės pagalba kontrreformacijos stovykla tikėjosi įvykdyti perversmą ir įvesti Rz-toj "katalikišką absoliutizmą". Tuo pačiu laiku jėzuitai dėjo pastangas palaužti ukrainiečių pasipriešinimą primestai Brastos bažnytinei unijai, o visus likusius laisvus kazokus, neįtrauktus į kariuomenę, paversti baudžiauninkais, kurių prakaitu būtų apdirbami lenkų didikų ir bajorų užgrobti Ukrainos plotai.

Bogdan Chmielnickis, nors jaunystėje buvo lankešs jėzuitų kolegiją, tačiau pasiliko savo tautos patriotu. Gerai apginkluota ir ap rūpintą kazokų armiją Chmielnickis, susitaręs su Krymo totoriais, atsuko prieš Lenkiją ir eilėje mūšių sužlugdė lenkų kariuomenę,

paimdamas į nelaisvę abu lenkų etmonus. Chmielnickio žaibiniai laimėjimai 1648 m., sukėlė visuotiną Ukrainos sukilimą, kuris rado platų atgarsį visoje Europoje. Istorikas Giertych kazokų sukilimą apibūdina, kaip valstiečių sukilimą prieš feodalinę priespaudą, kaip tautinę ukrainiečių kovą už išsilaisvinimą iš Lenkijos pavergimo ir, pagaliau, kaip religinį stačiatikių karą prieš katalikybę.

Taip prasidėjo Tvano karų periodas, į kurį palaipsniui buvo įtraukta Rusija, Švedija, Brandenburgijos elektorius, Transilvanijos kng. Rakoczy ir totoriai, o netiesioginiai-popiežius, Austrija, Danija, Olandija, Turkija ir Cromwellio Anglija. Rz-tos žemė tapo visos Europos mūšių lauku tarp reformacijos ir kontrreformacijos stovyklų. Westfalijos taika, pasirašyta 1648 m., neišsprendė galutinai klausimo, kuriai stovyklai priklauso pirmenybė Europoje. Šis klausimas dabar buvo sprendžiamas DLK ir Lenkijos plotuose.

TVANO KARŲ KILMĖ

Tvano karų genezę tenka nukelti į Zigmanto Vazos laikus. Jėzuitai, palaužę reformacijos jėgas, ėmė žiūrėti į Rz-tą, kaip į svarbiausią kontrreformacijos forpostą, iš kurio turi būti toliau vedama kova prieš išsigalėjusį protestantizmą Šiaurės Europoje ir stačiatikystę Rytų Europoje. Zigmantas Vaza, paveldėjęs po savo tėvo Jono III Vazos mirties Švedijos sostą, mėgino tame krašte atstatyti katalikybę. Tokiam sumanymui griežtai pasipriešino švedų didikai, bajorija ir dvasiškiai, kurie 1593 m. Uppsalos sinode priėmė nutarimą, kad liuteronizmas pasilieka Švedijos valstybinė religija. Zigmantui Vazai buvo pastatyta sąlyga: priimti Uppsalos nutarimus arba atsisakyti nuo sosto. Pradžioje Zigmantas Vaza sutiko ir buvo 1593 m. vainikuotas Švedijos karaliumi. Tais pačiais metais, sugrįžus jam Lenkijon, buvo jėzuitų perkalbėtas atsisakyti nuo duotos priesaikos ir su kariuomenės pagalba atstatyti pilną savo valdžią ir katalikybę Švedijoje. 1598 m. Zigmantas Vaza su samdyta savo lėšomis kariuomene išsikėlė Švedijoje, kur mūšyje prie Staugebro buvo visiškai sumuštas ir pats pakliuvo į nelaisvę. Po šio įvykio, Švedijos parlamentas 1600 m. panaikino Zigmanto Vazos teises į Švedijos sostą ir priėmė nutarimą, kad tik liuteronų tikėjimo karalius gali užimti sostą.

Šiame istoriniame susidūrime paaiškėjo, kad Rz-tos valstybinį likimą lėmė kontrreformacijos jėgos, nes joms rūpėjo pirmon eilén sunaikinti Šiaurės Europoje išsigalėjusį protestantizmą, tame skaičiuje Livonijoje ir Prūsijoje, o ne sudaryti, vadovaujantis religinės tolerancijos principu, galingą Švedijos, Lenkijos-Lietuvos valstybių sąjungą prieš kylančią Maskvos galybę. Vėliau sekę karai su Švedija, turėjo aiškiai religinių karų charakterį, nors čia vaidino nemažą rolę kova už Baltijos jūrą ir teritoriniai sumetimai.

Kaip minėta, jau Batoro laikais, kontrreformacijos buvo užpla-

nuota sunaikinti stačiatikystę ir jų žemes pajungti Lenkijai. Tam tikslui 1596 m. buvo sudaryta Lietuvos Brastos Bažnytinė Unija, pagalkuria stačiatikiai buvo verčiami pripažinti popiežių, kaip savo Bažnyčios galva, paliekant Rytų Bažnyčios apeigas. Atsisakius daugumai stačiatikių priimti minėtą uniją, jėzuitai pradėjo vartoti šmurno priemones, kurių pasėkoje buvo paruošta dirva Ukrainos sukilimui ir stačiatikių palinkimui į Maskvos pusę.

Vykdydamos savo planus, nežiūrint DLK-jos pasirašytos taikos sutarties su Maskva, kontrreformacijos jėgos, pasinaudamos po caro Jono IV mirties kilusia suirutė, norėjo pasodinti į Maskvos sostą Dimitrijų Apsimetėlį, slaptai perkrikštytą kataliku. 1609 m. Zigmantas Vaza oficialiai paskelbė Maskvai karą ir 1610 m. lenkų-lietuvių daliniams pasisekė įžengti į sostinę. Maskviečiai jau buvo besutinką kviesti Zigmanto Vazos sūnų Vladislovą į caro sostą, bet karalius pareikalavo, kad jo sūnus liktų kataliku ir rusai priimtų Bažnytinę Uniją. Prieš tokį kontrreformacijos diktatą sukilo visi Rusijos luomai, sunaikino lenkų įgulą Maskvoje ir, atstūmę lenkus, išsirinko caru bajorą Mykolą Romanovą. Taip jėzuitų ir kontrreformacijos jėgos pasėjo religinio karo sėklą, kurios vaisius teko skinti Tvano karų metais.

Pagrindiniai mūšiai, kurie nulėmė Lenkijos-Lietuvos likimą, vyko Trisdešimties metų kare (1618-1648), kuriame europiniu mastu susidūrė Vokietijos žemėse kontrreformacijos ir reformacijos pagrindinės jėgos. Įdomu, kad kng. Radvilos aiškiai nuvokė šį artėjantį abiejų stovyklų susidūrimą. Čekų mokslininkui Josef Tichy pasisekė surasti Kronikų bibliotekoje dvi nežinomo autoriaus studijas, parašytas iš kng. Kristupo I Radvilos dvariškių tarpo ir, gal būt, jo pavedimu, kuriuose jau 1611-14 m., apžvelgus DLK-je reformacijos stovyklos padėtį, prieita išvados, kad išsigelbėjimo reikia laukti iš protestantiškų valstybių pergalės prieš Habsburgus.

Zigmantas Vaza visą viltį dėjo į Habsburgų pergalę, su kuriais buvo susirišęs vedybomis ir sudaryta sąjunga. Prasidėjus čekų sukilimui 1618 m. prieš imperatorių, Zigmantas Vaza, nelaukdamas seimo pritarimo, pasiuntė savo kavalerijos dalinius į Šileziją, kur paskandino kraujuje sukilusius protestantus, jų skaičiuje daug lenkų. Čekams į pagalbą atskubėjo Vengrijos protestantai, bet lenkų daliniai, užbaigę malšinimą Šilezijoje, išiveržė į Transilvaniją. Jų vadas Betlem Gabor pasikvietė į talką Turkiją, kuri, paskelbusi karą Lenkijai, 1620 m. ties Cecora sunaikino lenkų kariuomenę. 1621 metais atskubėjęs DLK etmonas Karolis Chodkevičius, sumušė turkus ties Chocimu. Karas buvo užbaigtas taika ir etmono mirtimi. Tais savo žygiais Zigmantas atpalaidavo Habsburgų jėgas, kurias galėjo skirti kovai prieš vokiečių protestantus.

Tais pačiais 1621 m. Zigmantas Vaza vėl įsivėlė į karą su Švedija, tik šį kartą iniciatyvą buvo paėmę švedai, vadovaujant kara-

Aš laimėsiu (medis)

Ramumas ir Nerimas

DAGYS

liui Gustavui Adolfui. Švedai skubiu žygiu užėmė Livoniją su Rygos uostu. Kng. Kristupas II Radvila, kariavęs prieš švedus, pasirašė Mintaujoje su Gustavu Adolfu trijų metų paliaubas, visai nepaisydamas Zigmanto Vazos protestų. Tuo savo žygiu Radvila užsitraukė karaliaus nepasitikėjimą ir buvo įtariamasis bendradarbiavimu su priešais. Gustavas Adolfas atnaujino karą 1625 m., užimdamas likusią Livoniją, dalį Žemaitijos su Klaipėdos uostu ir sugriaudamas Biržų pilį. Kitais metais švedų kariuomenė išžengė į Rytų Prūsiją, o vėliau pajungė ir Vakarų Prūsijos dalį, kurios tapo Švedijos vasalais. Iš visų užkariautų provincijų buvo išvyti jėzuitai ir liuteronizmas paskelbtas valstybine religija. Tik vėliau kng. Kristupui II Radvilai pasisekė išstumti švedus iš šiaurinės Lietuvos ir atstatyti sugriautą Biržų tvirtovę ir miestą.

Nors šiame laikotarpyje nei Rz-ta, nei Švedija tiesioginiai nedalyvavo Trisdešimties metų kare, bet jų tarpusavio karas lėmė pagrindinio karo eigą. Imp. Ferdinandas II, pasikvietęs į talką garsų karo vadą Wallensteiną, su didžiule armija 1623-29 m. tarpe laimėjo vieną mūšį po kito, užėmė veik visą šiaurinę Vokietiją ir parbloškė Daniją. Po šių laimėjimų kontrreformacija triumfavo ir

naikino užkariautuose kraštuose visus reformacijos laimėjimus. Tame kritiškame reformacijos stovyklai momente, popiežiui remiant, Habsburgų buvo numatyta į karo sąjungą įtraukti Zigmanto Vazos vadovaujamą Lenkiją ir bendromis jėgomis sunaikinti Gustavo Adolfo jėgas, o Baltijos jūrą paversti "katalikišku ežeru".

Tai atsiekus, Anglija ir Olandija būtų atkirstos nuo Baltijos, iš kur buvo gaunama jų laivynams statybinė medžiaga (medis, smala, kanapinės virvės ir Švedijos geležis). Anglijos ir Olandijos karo ir prekybos laivynai sudarė pagrindinę grėsmę Ispanijai ir bendrai visai kontinentalinei Europai. Užsmaugus jų laivyną, būtų atsiekta pilnutinė pergalė prieš reformacijos stovyklą.

Šiame kritiškame momente į Trisdešimties metų karą įstojo kard. Richelieu vadovaujama Prancūzija, kuriai Habsburgų įsigalėjimas sudarė mirtiną pavojų. Kard. Richelieu sudarė karo sąjungą su Gustavu Adolfu, suteikė didelę subsidiją karui vesti ir savo diplomatija privertė Zigmantą Vazą pasirašyti su Švedija 1629 m. Altmarko taiką 6 metams ir atsisakyti nuo karo sąjungos su Habsburgais. Taip Rz-ta buvo išjungta iš tiesioginio dalyvavimo Trisdešimties metų kare.

Įstojus Švedijai ir Prancūzijai į Trisdešimties metų karą, karo iniciatyva ir sekusios pergalės perėjo į reformacijos stovyklos pusę. Karas buvo baigtas 1648 m. Westfalijos taika, kurios pasekmės Rz-tai, jau mūsų minėtas lenkų istorikas J. Giertych, taip nusako: "Westfalijos taika pagimdė naują kontinentalinę protestantizmo galybę, kuri bazavosi šiaurinėje Vokietijoje ir Skandinavijoje. Tai pakeitė pasaulio veidą, tuo labiau, kad šis istorinis įvykis sutapo su Cromwellio revoliucijos pergale Anglijoje. Westfalijos taikos dėka vyko istorinis procesas, lėmęs katalikiškų kraštų sutemas, kurios pasireiškė pirmon eilėn Lenkijoje, Ispanijoje ir Austrijoje. Ypatingai Westfalijos taika nešė pražūtingą likimą Lenkijai, nes jai buvo išrašytas sprendimas: "Mane, Tekel, Fares". Po šios taikos Lenkija atsidūrė baisiame apsupime" (t. p. psl. 91).

Su tokia padėtimi negalėjo sutikti kontrreformacijos stovykla. Pop. Inocentas X paskelbė 1648 m. bulą, kurioje Westfalijos taiką paskelbė, kaip "negaliojančią ir prakeiktą praeičiai, dabarčiai ir ateičiai". Tais pačiais metais įvykusi puritonų revoliucija, užbėgo už akių kontrreformacijai atstatyti katalikybę Anglijoje. Teliko bene vienintelė Rz-ta, kaip didžiausia V. Europos valstybė, kurioje kontrreformacijos jėgos buvo pasiekusios savo galios viršūnę. Reikėjo tik perversmo keliu įvesti "katalikišką absoliutizmą" ir, su mobilizavus visus Rz-tos išteklius ir žmones, išplėsti pergalę iš reformacijos stovyklos. Apie šiuos planus žinojo Anglija ir Švedija.

TVANO KARŲ PRADŽIA

Bogdano Chmielnickio sukilimas 1648 m. vienu smūgiu sugriovė visus kontrreformacijos planus. Dabar visos Europos akys nu-

krypo į Ukrainą. Cromwellis, laimėjęs revoliuciją Anglijoje, iškilo į visos Europos reformacijos stovyklos vadą. Jis pasiuntė Chmielnickiui laišką, kuriame jį titulavo "Protector", "The Destroyer of Papist errors" ir "The Scourge of the Popes" titulais ir net žadėjo pagalbą (A. Frazer "Cromwell the Lord Protector", psl. 546). Vėliau Cromwellis rėmė Karolio X Gustavo žygį prieš Lenkiją, kad "nulaužus vieną popiežiaus ragą" (W. C. Abbott "Writings and Speeches of Oliwer Cromwell", psl. 144). Pats Chmielnickis per Valakijos vaivadą perspėjo kng. Jonušą Radvilą, kad jis nieko neturįs prieš lietuvius; ragino Radvilą susilaikyti nuo karo žygių prieš kazokus, nes jis pasiryžęs išvyti lenkus į Romą (A. Sajkowski "Morstiana", "Odr. i Ref. w Polsce", tom XI, 1964). Tai aiškiai įrodo, kad Chmielnickio sukilimas buvo laikomas religiniu ir revoliuciniu karu prieš kontrreformacijos jėgas.

Chmielnickio sukilimu tolygiai susidomėjo ir Maskvos caras, kuris tuojuo pasiuntė savo atstovus, žadėdamas jam visokeriopą pagalbą. Tačiau Chmielnickis pradžioje vengė caro paramos, nes norėjo išlaikyti Ukrainos nepriklausomybę ir likti sąjungoje su Rz-ta. Nemažiau domėjosi kazokų sukilimu ir Turkijos sultonas, pasiūsdamas pagalbą totorius. Taip Lenkija drauge su DLK atsidūrė pačiame religinių karų sukūryje, nes Chmielnickio sukilimas iš pat pradžių įgavo religinio karo pobūdį ir greit išsiplėtė į stačiatikių apgyventus plotus.

Kaip jau buvo minėta, keliuose mūšiuose kazokų ir totorių armijos visiškai sunaikino lenkų kariuomenę, paimdami į nelaisvę abu Lenkijos etmonus. Tuo laiku Vladislovas Vaza su žmona viešėjo Vilniuje. Išgirdęs apie kazokų sukilimą, skubėjo grįžti į Varšuvą, bet pakeliui mirė. Ukrainiečių laimėjimai rado platų atgarsį Baltgudijoje, kur sukilo stačiatikiai. Jiems į pagalbą Chmielnickis pasiuntė kazokų būrius, kurie įsiveržė į DLK-jos žemes apgulė eilę miestų, jų skaičiuje Pinską ir Slucką. Ponų taryba, aplenkusi didį etmoną Kišką, pavedė kng. Jonušui Radvilai, DLK lauko etmonui, numalšinti sukilusius valstiečius ir išvytikazokus už DLK-jos ribų. Tą uždavini kng. Radvila, teturėdamas neskaitlingą kariuomenę, atliko trumpu laiku ir atstatė krašte tvarką.

Tuo tarpu Lenkijoje viešpatavo pasimetimas ir panika. Primo prašomas kng. Jonušas Radvila atvyko į elekcinį seimą su savo kariniais daliniais tvarkai palaikyti. Seime iš pat pradžių išryškėjo dvi stovyklos. Kng. Jonušas Radvila, kaip visų disidentų ir disunitų vadas, išstatė ir rėmė Transilvanijos kng. J. Rakoczy kandidatūrą į Rz-tos sostą. Tai kandidatūrai pritarė Chmielnickis ir sustabdė karo veiksmus. Jis tikėjosi, kad išrinkus Rakoczy, bus sudarytos trys nepriklausomos valstybės: Lenkija, Lietuva ir Ukraina, sujungtos federaciniais ryšiais. Kontrreformacijos stovykla atmetė tokį sprendimą, nes Rakoczy buvo kalvinistas, ir išrinko karalium

Joną Kazimiera Vazą, buvusį jėzuitų generolą. Tai reiškė, kad žūt-
būtinis religinis karas bus tęsiamas toliau. Tame pačiame seime
kng. Jonušas Radvila pasiūlė perleisti jam DLK-jos karvedybos
vadovybę ir įgalinti jį surinkti didelę lietuvių kariuomenę. Tam
sumanymui pirmas pasipriešino DLK kancleris Albrechtas Radvi-
la, jėzuitų auklėtinis ir vienas iš kontrreformacijos šulų.

Kng. Jonušas Radvila buvo nekenčiamas ir nepriimtinas kontr-
reformacijos stovyklai, nes jis palaikė ryšius per Livonijos kuni-
gaikštį su Švedija ir netiesioginiai su Chmielnickiu per savo uoš-
vį, Valakijos vaivadą Lupulą. Iš kitos pusės, net didžiausi jo prie-
šai pripažino jo karinį genijų, be kurio negalima buvo apsieiti to-
je kritiškoje Rz-tai valandoje.

1649 m. žiemą totoriai sugrižo į Krymą, o Chmielnickio kazo-
kai pasitraukė į Ukrainos gilumą. Jono Kazimiero įsakymu karo
veiksmai buvo sustabdyti ir pradėtos derybos su kazokais. Sugri-
žęs Jonušas Radvila apvalė DLK-ją nuo pakartotinai įsibrovusių
kazokų ir numalšino sukilusius valstiečius. Tai buvo Radvilai ne-
dėkingas ir moraliniai žlugdantis uždavinys, nes jis skaitėsi visų
disidentų ir disunitų vadu ir globėju, kurie buvo sukilę prieš savo
prispaudėjus.

Jonas Kazimieras įsakė Jonušui Radvilai sustabdyti karo veiks-
mus, nes buvo pradėtos taikos derybos su Chmielnickiu. Įsakymas
atėjo kaip tik laiku, nes neapmokėta DLK kariuomenė ėmė kelti
maištus, o pats Jonušas sunkiai susirgo. Tuo tarpu Chmielnickis
triumfališkai įžengė į Kijevą, kur buvo sutiktas Maskvos, Turkijos,
Transilvanijos ir Valakijos atstovų. Visi žadėjo jam pagalbą ir, ne-
paisant vedamų derybų su lenkais, Chmielnickis pradėjo karo
veiksnius, kurie buvo nukreipti prieš Baltgudijos žemes. Visą Lie-
tuvos poniją ir bajoriją apėmė panika. Ponų taryba, susirinkusi
Vilniuje, nutarė vėl pavesti Jonušui Radvilai karo vadovybę, aplen-
kiant ligos ir senatvės prislėgtą didįjį etmoną Kišką.

Kng. Jonušas Radvila, surinkęs daugumoje savo lėšomis apmo-
kėtą kariuomenę, išžygiavo prieš kazokus. Šiuo sykiu jis nesiten-
kino įsibrovusių kazokų išvijimu ir DLK-jos žemių gynimu, bet
žengė į Ukrainos gilumą. Sožės ir Dniepro upių santakoje įvyko
1640. VII. 18 d. Lajovos mūšis, kur Jonušas su 8000 kariuomene
sumušė 42000 kazokų armiją. Po visų lenkų pralaimėtų mūšių
prieš Chmielnickį, tai buvo pirmas didelis laimėjimas, pakeitęs
visą karo eigą.

Veik tuo pačiu laiku Chmielnickis, surinkęs 200,000 kazokų ir
turėdamas savo žinioje 40,000 totorių, išsirengė į lemiamą mūšį
prieš Lenkiją. Buvo apgulęs Lvovą ir ties Zbaražu susidūrė su pa-
grindine lenkų kariuomene. Šiame kritiškame momente pasiekė
Chmielnickio kariuomenę žinia apie Lajovo kovų pasėkas. Totoriai
pirmieji, buvę ties Zborovu ir kariavę, užmezgė derybas su len-

Sakau tiesą DAGYS

Jis šeimos centre (bronzą) DAGYS

kais ir, gavę gerą atpildą, pasitraukė iš karo lauko. Palikęs vienas Chmielnickis, turėdamas savo užnugaryje pergalingą lietuvių kariuomenę, buvo priverstas sudaryti Zborovo taiką ir priimti lenkų padiktuotas sunkias pasidavimo sąlygas. Apie Lajovo mūšio reikšmę ir kng. Jonušo Radvilos istorinę rolę, lenkų istorikas E. Kotlubaj taip rašo: "Taip tada kng. Jonušas savo veikimu ir savo sugebėjimais, pagal ano meto taktiką, ne tiktai apvalė Lietuvą nuo priešų, bet pasiekęs tokį didelį laimėjimą, žymiai prisidėjo prie sudarymo sutarties su Chmielnickiu, kuris pirmas sužinojęs apie savo kariuomenės pralaimėjimą prie Lajovo negu karalius, ir kuriam apie tai pranešęs Chanas" (Edward Kotlubaj "Życie Janusza Radziwilla", Vilnius 1859).

Į susirinkusį 1649. X. 22 Varšuvoje seimą iškilmingai atvyko kng. Jonušas, lydimas savo raitelių, atsigabendamas 40 kazokų vėliavų ir daug kazokų vadų-belaisvių. Seimas pareiškė jam visų luomų vardu padėką, bet didžiojo etmono bulavos nesuteikė. Be nieko grįžęs Vilniun, turėjo nemažai vargo, kol apmokėjo užsilikusias neišmokėtas kariams algas ir tepasiliko tik 4000 karių. Karalius buvo įsitikinęs, kad galop Chmielnickis paklus padiktuotoms sąlygoms.

Kazokai ir valstiečiai išgirde, kad pagal Zborovo sutartį jie turės grįžti baudžiavon ir tik 40,000 registruotų kazokų liktų laisvais, pakėlė protestus ir net grąsino nušalinti Chmielnickį nuo etmono posto, jei tas mėgintų vykdyti jam padiktuotą lenkų sutartį. Chmielnickis kreipėsi pas sultoną ir gavo pritarimą, kad totoriai vėl ateis jam į pagalbą. Be to, Chmielnickiui pasisekė sudaryti sutartį su Transilvanijos kng. Rakoczy, kuris pažadėjo prisidėti su 60,000 karių, tikėdamasis, kad po pergalės jo brolis užims Lenkijos sostą.

Jonas Kazimieras, sužinojęs apie Chmielnickio pasiruošimus karui, skubiai sušaukė 1650 m. gruodžio mėn. Varšuvoje seimą, kuriame buvo nutarta paruošti reguliarios kariuomenės 36,000 Lenkijoje ir 15,000 DLK-je, be to, šaukti visuotinę bajorų mobilizaciją.

Paruošta lenkų armija 1651. VI. 28-30 ties Beresteczku sudavė sujungtoms kazokų ir totorių armijoms mirtiną smūgį. Pergalė nebuvo išnaudota, nes pašaukta į karą bajorija atsisakė toliau kariauti. Tuo laiku Jonušas Radvila pajudėjo į karą prieš kazokus. Chmielnickis dar sykį pasiuntė raštą Radvilai, kad jis atitrauks kariuomenę nuo DLK-jos sienų ir noris taikoje gyventi su lietuviais. Pasak E. Kotlubaj, Jonušas atsakęs: "Lietuva ir Lenkija sudaro vieną Ržtą ir negalima neužgauti vienos, paliekant antrą beveiksme" (t. p., psl. 168). Drąsiu ir visai netikėtu kazokams manevru, Jonušas Radvila užėmė Kijevą ir vėliau susijungė su lenkų armija. Jis pasiūlė bendromis jėgomis dabar sunaikinti likusias Chmielnickio jėgas, bet lenkai atsisakė nuo tokio pasiūlymo ir pasirašė Bila Cerkva su-

tartį, kurioje pirmą kartą buvo užtikrinta laisvė išpažinti stačiatikių tikėjimą.

Šioje vietoje Kotlubaj paduoda du įdomius mažmožius. Radvila, užėmęs Kijevą, pasiuntęs savo atstovus į kazokų stovyklą deryboms. Pokurio laiko jis gauna raštelį, parašytą lietuviškai, kad atstovams grąsinama mirtimi. Tai buvo padaryta sąmoningai, -jeigu būtų pagautas pasiuntinys su raštu, kad kazokai negalėtų jo perskaityti. Radvila, gavęs raštą, tučtuojau pasiuntė pagalbą ir savo pasiuntinius išlaisvino. Antras įdomus mažmožis: kng. Radvila pirmą kartą susitiko su Chmielnickiu pasirašant sutartį Bila Cerkva. Chmielnickis pasakęs Radvilai: "Taigi Radvila neišlaikė man duoto žodžio" (t. p. psl. 174).

Po šios lenkų ir lietuvių kariuomenių pergalės 1652 m. sausio mėn. Varšuvoje buvo sušauktas seimas, į kurį Radvila atvyko su dideliu karo grobiu ir 130 kazokų vėliavų. Padaręs seimui išsamų pranešimą apie karo eigą, vėl susilaukė padėkos žodžio, bet ir vėl už savo nuopelnus negavo jokio paaukštinimo. Radvila buvo giliai užgautas ir jo pavedimu Upytės atstovas Sicinskis, pirmą kartą pavartojęs veto teisę, nutraukė seimą. Santykiai tarp karaliaus ir Radvilos dar labiau paaštrėjo.

Chmielnickis ir po tokių skaudžių pralaimėjimų nemanė kapituliuoti. Surinkęs kariuomenę, 1652 m. vasarą užpuolė Valakijos vaivada, kai tas atsisakė išleisti savo dukrą (Jonušo žmonos seserį) už Chmielnickio sūnaus Timotiejaus. Lenkai atskubėjo Valakijai į pagalbą, bet mūšyje prie Batovo 10,000 lenkų kariuomenės su etmonu Kalinowskiu buvo išpiauta iki paskutinio kareivio. Vėl nerimas apėmė Joną Kazimierą. Paskubomis sušauktame 1653 m. sausio mėn. Lietuvos Brastoje seime karalius, norėdamas susitikyti su Radvila, suteikė pastarajam Vilniaus vaivados urėdą ir tuo pačiu jis tapo senatoriumi.

Šiuo sykiu neteko žygiuoti į karą, nes lenkų diplomatams vėl pasisekė už gerą atlyginimą atitraukti totorius nuo kazokų ir nutraukti Transilvanijos pažadą stoti kazokų pusėn. Vėl Chmielnickis buvo priverstas pasirašyti 1653. XII. 16 Žvanecko taiką, padiktavus jam kietas pasidavimo sąlygas. Chmielnickis, atsidūręs kritiškoje padėtyje, neturėjo kitos išeities, kaip kreiptis į carą Aleksiejų ir pasiduoti visiškai jo globon. Pereslavlio mieste atvykęs Maskvos patriarchas prisiekdino Chmielnickį ir visą kazokų vadovybę ištikimybe carui ir besąlyginį pasidavimą. Po šios priesaikos caras 1654 m. gegužės mėn. su milžiniškomis armijomis išžygiavo Ukrainos ir Lietuvos link.

MASKVOS INVAZIJA

Atsidūrus Rz-tai mirtiname pavojuje, karalius paskubomis paskyrė kng. Jonušą Radvilą DLK-jos didžiuoju etmonu, bet vis nepasitikėdamas juo, priskyrė jo žygių priežiūrai savo komisarus, o

lauko etmonu paskyrė Vincentą Gosievskį, jėzuitų auklėtinį, kuriam dar pavedė globoti DLK išdą, iš kurio buvo apmokama kariuomenė. Kng. Radvila paskubomis surinko 8,000 karių ir vienas išžygiavo prieš atžygiuojančią 80,000 caro armiją. Karalius apleido Lietuvą, palikęs ją savo likimui. Lauko etmonas Gosievski sąmoningai sulaukė pagalbą Radvilai, nes dabar buvo svarbiau suduoti galutiną smūgį Lietuvos reformacijos stovyklai, negu gelbėti DLK-ją nuo atžygiuojančios caro armijos.

Kng. Jonušas Radvila ties Šklovu 1654 m. rugsėjo mėn. susidūrė su pagrindine rusų armija. Įvyko kietas mūšis, kuriame Radvila asmeniškai kovėsi pirmose eilėse, prarasdamas po savimi kelis arklius, kol, tiesiog stebuklingai, temstant pasisekė jam su kariuomenės likučiais pasprukti iš mūšio lauko. Po šio mūšio rusų armija be kliūčių žygiavo, imdama vieną miestą po kito. Atvykusiam į Vilnių Radvilai, susirinkusi ponų taryba padarė priekaištą, kodėl nesugebėjęs apginti tėvynės nuo priešo. Radvila, pagautas pykčio, nutraukė nuo vyskupo krūtinės kryžių ir sviedė žemėn, nes palaikė tokį užmetimą niekingiausiu pasityčiojimu.

Kng. J. Radvila dar kartą mėgino save pateisinti karaliaus, primo ir senatorių akyse. Šaukėsi į pagalbą savo pusbrolių kng. Boguslovą Radvilą, kuris 1655 m. žiemą atėjo su savo neskaitlinga kariuomene ir padėjo etmonui Gosievskiui ginti apgultą Bychovą. Būdinga, kad tokiame kritiškame momente DLK-jai nebuvo šaukiama visuotina bajorų mobilizacija; kontrreformacijos jėgos apsisprendė pirma karo laukuose sunaikinti kng. Jonušą Radvilą, kaip visų disidentų vadą, o tik vėliau pradėti rimtą karą prieš maskolius. Visus kontrreformacijos planus sugriovė Švedijos 1655 m. vasarą įstojimas į karą prieš Joną Kazimierą Vazą, kuris vis dar nebuvo atsisakęs pretenzijų į Švedijos sostą.

Karlo X Gustavo pradėtas karas prieš Lenkiją ir Lietuvą buvo vedamas ne vien valstybiniais ir dinastiniais Švedijos sumetimais. Imant visos Europos mastu Rz-ta, dėka jėzuitų sėkmingos veiklos, tapo svarbiausiu kontrreformacijos jėgų bastionu, iš kurio planuota sunaikinti reformacijos laimėjimai. Istorikas Giertych tuos uždavinius taip nusako: "Švedų Tvanas, tai nebuvo vien svetimoms valstybės užpuolimas, bet mėginimas išodinti protestantą į Lenkijos sostą... Švedijos valdžia siekė Lenkijoje sunaikinti katalikų Bažnyčią ir tuo pačiu sunaikinti Lenkiją, kaip visos katalikų Bažnyčios tvirtovę" (t.p. psl. 157). Tais pačiais sumetimais Cromwellis rėmė Chmielnickį ir vėliau Karolio X žygį.

Pačioje Rz-toje reformacijos stovykla, sistemingai jėzuitų spaudžiama ir naikinama, tematė išsigelbėjimą pasiduodant Švedijos globai. Lenkijos vicekancleris Heronim Radziejowski 1652 m. atvyko į Stockholmą, tikslu prikalbėti Švedijos vyriausybę pagelbėti Chmielnickiui ir vėliau įstoti į karą prieš Joną Kazimierą. Gier-

Jaunavedžiai kelionėj

Įdomi pasaka

DAGYS

tych cituoja švedų šaltinius, kur sakoma: "Švedų valstybės tarybos posėdyje, įvykusiame 1654. XII. 22, kancleris Oxenstierna... diskusijų metu prasitarė, kad žymi dalis Lenkijos pavaldinių įsipareigojo pasiduoti Karolio X protekcijai" (t.p. psl. 151).

Ar kng. Jonušas Radvila buvo įveltas į šį suokalbį, nė vienas iš man žinomų autorių nepaduoda įrodymų. E. Kotlubaj, pasiremdamas J. Radvilos laiškais, nuneigia jo bet kokius mėginimus susitarti su Chmielnickiu ar Karoliu X. Vienok dauguma lenkų istorikų, neišskiriant komunistinių, laiko Jonušą Radvilą "tautos išdaviku", "aršiausiu lietuvių nacionalistu" ir "vyriausiu Tvano suokalbio planuotoju".

Karolis X įžengė į Lenkiją 1655 m. vasarą. Lenkijos kariuomenė veik be jokių mūšių pereidavo švedų pusėn, tik Krokuva, kiek pasipriešinusi, pasidavė 1655. X. 17. Jonas Kazimieras su lenkų kariuomenės likučiais pasitraukė į Sileziją. Karolis X buvo sutinkamas kaip Rz-tos gelbėtojas, nes visa Ukraina ir DLK-jos dalis jau buvo patekusi į caro rankas. Pagal Giertych, toks triumfinis švedų kariuomenės žygiavimas per Lenkiją buvęs disidentų suplanuotas, nes prie jų dabar prisidėję didikai ir bajorai, kurie tik Zigmanto Vazos verčiami buvo sugrižę katalikybėn. Su tokiomis Giertych

pralaidomis galima tik dalinai sutikti, nes jis pats toliau tvirtina: "Karolis X Gustavas siekė sunaikinti pirmon eilėn religinius ir politinius ekspansijos židinius... , kurie jėzuitų kontrreformacijos stovyklos buvo nukreipti prieš Švediją... Dėka švedų pergalingo žygio į Lenkiją, pirmon eilėn nukentėjo kontrreformacijos stovykla, o ypačiai jėzuitai, -karingas šios stovyklos avangardas"(t.p. psl. 158). Toliau autorius tvirtina: "Lenkijos protestantai nenorėjo sunaikinti Rz-tos, tik pakeisti jos socialekonominį veidą. Tik. kng. Jonušas Radvila turėjęs kitus tikslus: nutraukti nuo seno Radvilų nenkenčiamą uniją su Lenkija ir susijungti su Švedija" (t.p. psl. 174).

Kita švedų armija iš Livonijos, vadovaujama Magnus Gabriel de la Gardie, užėmė Biržus ir didžiąją Žemaitijos dalį. Tuo tarpu caro armijos 1655. VIII. 8 užėmė Vilnių, vėliau Kauną ir Gardiną. Kng. J. Radvila pasitraukė į Kėdainius. De la Gardie išleido atsišaukimą į DLK didikus ir bajorus, kviesdamas pasiduoti Švedijos globai ir davė pažadą apginti nuo rusų.

1655. VIII. 17 kng. Jonušas Radvila pasidavė Švedijos karaliaus globai, o 1655. X. 20 buvo pasirašyta Kėdainių sutartis, po kuria pasirašė ne vien protestantai, bet ir katalikai su vyskupais priešakyje. Šia sutartimi DLK-ja nutraukė unijos ryšius su Lenkija ir tokiomis pat ryšiais susijungė su Švedija. Paliktos galioje visos bajorų laisvės ir privilegijos, užtikrinta religinė laisvė visiems tikėjimams. Ypačiai pabrėžtas katalikų Bažnyčios turtų neliečiamumas, palikti DLK-jos urėdai ir statutai. Šios sutarties Švedijos karalius netvirtino, o de la Gardie šeimininkavo Lietuvoje kaip okupuotame krašte, plėšdamas net paties J. Radvilos dvarus.

Tai buvo didžiausias smūgis Lietuvos reformacijai, nes netrukus sukilo etmono Gosievskio daliniai ir pasitraukė į Lenkiją. Radvila išsiuntė apsaugai savo žmoną ir dukrą į Prūsiją, o pats su nedideliu kariuomenės daliniu pasitraukė į Palenkę (Podlase), kur užsidarė Tikocino (Tykocin) pilyje, ginamos švedų įgulos. Dėl švedų kariuomenės savavaliavimo ir plėšikavimo sukilo Žemaitijos valstiečiai. Daugelis bajorų, patekę į desperatišką padėtį, nusigrėžė nuo reformacijos ir perėjo katalikybėn. Povilas Jonas Sapiega pirmas pakėlė DLK-jos sukilimo vėliavą prieš švedus ir viešai apšaukė Jonušą Radvilą "tautos išdaviku". Rašytame laiške karalinei pasižadėjo pats įvykdyti bausmę. Sukilėliai apgulė Tikocino pilį ir, ją paėmę, rado joje 1655. XII. 31 mirusį kng. Jonušą Radvilą. Kotlubaj savo monografijoje apgailėstavo, kad Sapiega, paveldėjęs didžiojo etmono bulavą, buvęs fanatikas ir asmeninis Radvilos priešas, neparodęs savo riteriško kilnumo ir neleidęs jam "nuplauti savo dėmės". Panašiai samprotavo H. Lukoševičius, daug rašęs Lietuvos reformacijos tema.

Karolis X, užkariavęs visą Lenkiją, tikėjosi sušaukti ateinančiais metais elekcinių seimą ir būti išrinktas Lenkijos karaliumi

ar bent pasilaikyti Lenkijos protektorius titulą. 1656 m. sausio mėn. Brandenburgijos elektorius sugalvojo prijungti Vakarų Prūsiją prie savo valdų. Karolis X atskubėjo su kariuomene ir priverstė elektorių pasirašyti Karaliaučiaus sutartį, pagal kurią visa Brandenburgija toliau likosi Švedijos vasalu ir karo sąjungoje prieš Lenkiją. Tuo tarpu, nesant didesnės švedų kariuomenės krašte, lenkų sukilėliai atsiėmė Varšuvą. Karolis X, užbaigęs tvarkyti elektorių, atskubėjo su visa kariuomene ir antrą kartą paėmė Lenkijos sostinę.

Lenkijai gelbėti pop. Aleksandras VII ir imp. Ferdinandas III išvystė plačią diplomatinę akciją, -įtraukė Daniją į karą prieš Švediją ir Angliją prieš Ispaniją ir Irlandiją. Karolis X, įsibrovus Danijos kariuomenei į Švediją, 1656 m. turėjo atitraukti pagrindines jėgas iš Lenkijos ir permesti prieš Daniją. Staigiu smūgiu parbloškęs Daniją, priverstė ją pasirašyti sutartį, pagal kurią buvo numatyta sudaryti bendrą Skandinavijos valstybę. Šiam projektui pasipriešino Olandija įsijungdama į karą prieš Švediją ir netiesioginiai įsitempė santykiai su Anglija, kuri buvo Olandijos sąjungininkė. Anglijai ir Olandijai laisvas praėjimas į Baltijos jūrą buvo gyvybinis reikalas. Taip susidarę valstybiniai interesų priešingumai sugriovė Cromwellio planą sudaryti Anglijos-Švedijos protestantišką lygą kontinentinės Europos protestantizmo gynybai. Padėti ėmė komplikuoti dar ir Brandenburgijos elektorius, kuris dabar jau linko Lenkijos pusėn, tikėdamasis laimėti teritorijos ir pilną suverenumą.

Pačioje Lenkijoje, likus tik mažoms švedų įguloms, prasidėjo plataus masto sukilimas, vadovaujamas tik kontrreformacijos jėgų. Jonas Kazimieras Lvovo katedroje 1656. IV. 1 padarė viešus įžadus, kuriuose Lenkiją pavedė Dievo Motinos globai ir pažadėjo paliosuoti valstiečius nuo ponų priespaudos, ko vėliau netesėjo. Tokiu būdu, kaip rašo Giertych: "Kontrofenzyvinė akcija prieš švedus įgavo religinio karo charakterį. . . Tėvynės gynimas paliko šešėlyje. . . Antišvediško sukilimo ašimi tapo katalikų Bažnyčia"(t. p. psl. 162).

Sukilimas prasidėjo iš mažų partizaninių grupių, organizuotas ir vadovautas daugumoje kunigų ir vienuolių, įtraukė į religinę kovą valstiečius ir smulkiąją bajoriją. Buvo mestas šūkis "mušt luterus!". Partizaniniai būriai pirmon eilėn ėmė naikinti arijonų ir kalvinistų valdomus dvarus, kurių savininkus užmušdavo vietoje arba priversdavo juos bėgti ir ieškoti prieglaudos pas švedus. Partizanų būriai išaugo greitai laiku į didžiulę katalikišką armiją, vadovautą Stefan Czarniecki. Panašūs procesai vyko ir DLK, kur sukilusių katalikiškų jėgų priešakyje iškilo Povilas Sapiega ir Gosievski, sugriovęs ir paėmęs Biržų pilį.

Šiame kovos tarpsnyje iškyla kng. Boguslovo Radvilos istorinė

rolė. Jis su savo kariuomene kariavo švedų pusėje ir ties Prost-kais pateko į lenkų nelaisvę. Jonas Kazimieras, išgirdęs šią žinią, pareiškęs: "Šiam pakartotinam išdavikui nebus dovanota". Kng. Boguslovas buvo elektoriaus seserėnas, su kuriuo jau buvo pradėtos derybos dėl jo nusigręžimo nuo švedų. Karalius turėjo pakeisti savo sprendimą, nes Radvila buvo reikalingas derybose kaip tarpininkas su elektorium. Jam tarpininkaujant, 1657 m. rugpiūčio mėn. buvo pasirašyta taika su Prūsija, nors oficiali taika buvo pasirašyta tik 1660 m. Olivoje. Kng. Boguslovui Radvilai už šiuos patarnavimus buvo gražintas karališkos Prūsijos gubernatoriaus titulas, atstatyta jo garbė, gražinti jo ir paveldėti Jonušo Radvilos turtai. Vėliau kng. Boguslovas dalyvavo kare prieš Maskvą, atvadavo Vilnių, atgavo sugriautą Biržų pilį, kurią vėliau atstatė ir, vedęs vienintelę Jonušo dukrą, tapo visos Rz-tos disidentų vadu ir globėju (Janusz Pelc "Zbigniew Morsztyn-poeta arianin", tilpęs Odr. i Ref. w Polsce, tom X, 1965).

Karolis X jau 1656 m. gale pamatė, kad jis pralaimi karą prieš kontrreformacines jėgas, kuris pasireiškė plačiu religiniu sukilimu, apsisprendė už Lenkijos padalinimą. Lenkų istorikas Ludwik Kubala savo veikale "Wojna swedzka w roku 1655 i 1656" nurodo, kad Vengrijos mieste Radnot buvo pasirašyta Lenkijos pasidalinimo sutartis, kurioje svarbiausią rolę turėjo suvaidinti Transilvanijos kng. Rakoczy. Jis su 30,000 kariuomenės 1657 m. įžengė į Lenkiją, užėmė Krokuvą ir Varšuvą. Lenkų kariuomenė, vietoj stoti į atvirą mūšį, nužygiavo į Transilvaniją ir privertė Rakoczy pasitraukti iš Lenkijos. Pasitraukusią Rakoczy armiją užpuolė totoriai persimetę lenkų pusėn, nusiaubė jo kraštą, o sultonas atėmė jam vasalo teises.

Šis lenkų laimėjimas padrąsino Austriją 1657 m. atvirai stoti Lenkijos pusėn, atsiunčiant pagalbon 12,000 kariuomenės. Brandenburgijos elektorius, pasitraukęs nuo švedų priklausomybės, priedui gavo valdyti karališkus Prūsus. Olandija, įsivėlusį į karą su Švedija, atsiuntė savo karo laivyną į Baltijos jūrą ir padėjo lenkams atgauti Gdansko uostą.

1660 m. miršta Karolis X, palikdamas 5 metų amžiaus įpėdinį, kas privertė Švediją pasitraukti iš visų karų, bet savo pagrindinių valdų Baltijos jūroje neprarado. Maskvos caras ir kazokai sustabdė savo tolesnį veržimąsi į Lenkiją, nes apskaičiavo, kad sunaikinę Rz-tą, turės prieš save galingą Švediją, Prūsiją ir galimai DLK. Po ilgiau užtrukusių karų Maskva 1667 m. pasirašė Andrusovo taiką ir pasilaikė visas žemes anapus Dniepro.

TVANO PASEKMĖS

Tvano karai pasižymėjo nepaprastu žiaurumu. Ypač žiauriai buvo malšinami kazokų ir valstiečių sukilimai. Nemažesniu žiaurumu pasižymėjo ir kazokų kerštas. Skaičiuojama, kad vien Ukrai-

Praeina pro šalį

Trumpam aš čia

DAGYS

noje žuvo apie pusė milijono žmonių. Tokiais pat žiaurumais pasižymėjo demoralizuota ilgų karų ir švedų kariuomenė, kuri netiesioginiai įdavė ginklą kontrreformacijai jų pačių sunaikinimui. Ypač tragiškoje padėtyje atsidūrė Rz-tos reformacijos stovykla. Ypač negailestingas kontrreformacijos smūgis buvo nukreiptas prieš Lietuvos reformaciją, nes jos vadai vadovavo ir globojo visos Rz-tos disidentus ir disunitus. Kiek buvo išžudyta žymių reformacijos veikėjų, dvasiškių, sugriauta bažnyčių, fundacijų, atimta turtų ir t. t., iki šiol daviniai nesurinkti.

Be šių tiesioginių sunaikinimų Tvano karų eigoje, buvo išleisti griežti įstatymai prieš disidentus. 1658 m. seimo nutarimu buvo ištremti iš krašto visi arionai, kurių daugumą priglaudė kng. Boguslovas Radvila savo prūsiškose valdose. 1660 m. seimo nutarimu protestantas negalėjo būti renkamas seimo atstovu, o didikas – senatorius. Uždrausta atstatyti karo metais sugriautas reformatų bažnyčias ir, pagaliau, uždrausta spausdinti evangelikų raštus. Per visą šimtmetį po Tvano vyko išlikusių reformacijos židinių sistemingas naikinimas. Tik Rz-tos padalinimas išgelbėjo Lietuvos reformaciją nuo galutinio sunaikinimo.

Tvano karų pasekmės buvo lemtingos ne vien Rz-tai, DLK-jai, bet ir visai tolimesnei Europos istorijai. Šie karai, pradedant Chmielnickio sukilimu, buvo pavertę Rz-tos žemes sprendžiamuoju kovos lauku tarp reformacijos ir kontrreformacijos jėgų. Šie karai turėjo aiškiai religinį ir idėjinį charakterį, nes buvo kovoje ma ne tiek dėl naujų teritorijų laimėjimo, kiek už naujų idealų įgyvendinimą. Pati karų eiga, sąjungų sudarymas, buvo labai komplikotas, nes šioje idėjinėje kovoje daug reiškė šalutiniai valstybių ir dinastijų interesai. Nieko nuostabaus, kad lietuviai istorikai pro įvykių tankmę nepastebėjo kontrreformacijos ir reformacijos jėgų susidūrimo šiame lemtingame istorijos periode. Europiniu mastu, reformacijos stovykla po Tvano karų sutvirtėjo, o kontrreformacijos-dar labiau buvo nustumta nuo pirmavimo.

Labiausiai šiame kare nukentėjo Rz-ta. Ji prarado didžiosios valstybės statusą. Vietoje atstumtos į užjūrį Švedijos, jos pašonėj išaugo Rusijos didžvalstybė ir protestantiška Prūsija, vėliau išaugusi į pirmaujančią galybę Europoje. Rytų Europoje išsigalėjus kontrreformacijos forpostas prarado savo reikšmę.

Pralaimėjus Kontrreformacijai, net tos katalikiškos valstybės, kurios tiesioginiai nedalyvavo kovose, kaip Portugalija ar Italija, atsidūrė atsilikusių tautų eilėse, kai tuo tarpu protestantiška Norvegija, Suomija, Estija, Latvija, net dar neturėjusios nepriklausomų valstybių statuso, per reformacijos stovyklos laimėjimą iškilo į pirmaujančių tautų eiles. Tą patį tenka pasakyti, kai palyginame protestantų ir katalikų valdytas užjūrių kolonijas.

Lietuvių katalikų istorikai ir rašytojai šio reiškinio negali suprasti, nes iki šios dienos jie į reformaciją težiūri kaip į siaurą religinį sektantišką sąjūdį, pasimetusį savo prieštaravimuose ir neturėjusį jokių visuotinių idealų, kurie galėtų pakeisti tautų ar žmonijos istoriją. Iš kitos pusės ne visai tiksliai mato ir pasaulietiški lietuvių istorikai, pradedant Simonu Daukantu ir baigiant visa eile romantinės, pozityvistinės ar, pagaliau, marksistinės mokyklos atstovais, kurie temato tik tautų valstybinius, ekonominius ar klasinius interesus, kurie lėmė lietuvių tautos istorinę eigą. Taip galvojantiems istorikams idėjos ar idealai tėra tik kylančių interesų išraiškos ar tarnaujančios savo tikslų, interesų priedangai, pateisinimui ar apgaulei. Į sukeltus religinius karus težiūrima, kaip į fanatizmo prasiveržimus, atnešusius tautoms ir valstybėms baisias nelaimes.

Lietuvių istorikai nesupranta, kad renesanso, humanizmo ir reformacijos idealai ir principai padėjo pagrindus naujųjų amžių epochai. Jiems tolygiai nesuprantama, kad reformacija įvykdė žmogaus dvasinę revoliuciją, kuri įgalino žmogų sukurti šių dienų mokslo ir technikos pasaulį, įgyvendinti demokratiją ir apjungti viso pasaulio žmoniją į vieną technologiniai-ūkinę sistemą. Toliau

jiems nesuprantama, kad tų idealų įgyvendinimas buvo neįmanomas be įsisėnėjusių despotijų sugriovimo, feodalinės santvarkos pašalinimo, kurių gynybai iškilo kontrreformacijos jėgos.

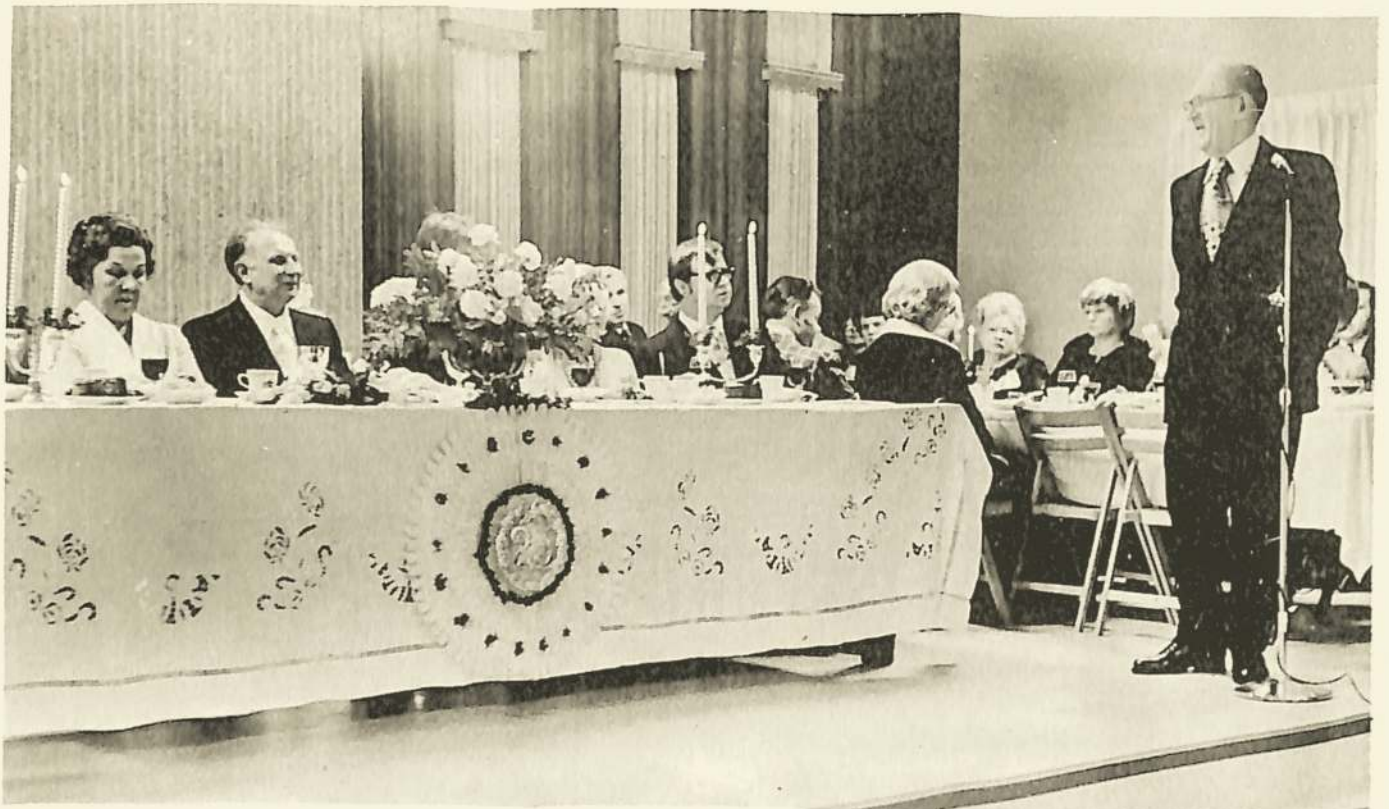
Geresniam supratimui istorinėje perspektyvoje Trisdešimties metų ir po jo sekusio Tvano karų periodą, tenka palyginti su I ir II Pasauliniais karais. Savo esmėje, ir vienu ir antru atveju, tai buvo revoliuciniai karai, kuriuose buvo sprendžiamos despotizmo ir laisvo žmogaus problemos.

Tik tokiame istorijos samprotyje turėtume pastatyti Biržų-Dubingių kng. Radvilų reikšmę ir vaidmenį lietuvių tautos istorijoje. Iš visų žymių, įtakingų šios Radvilų giminės, vadovavusių Lietuvos reformacijai, iškyla kng. Mikalojus Radvila Juodasis, kaip pradininkas, ir kng. Jonušas Radvila, kaip paskutinis tragiškas kovotojas. Abu skaitytini lietuvių tautos genijais, nes jie aiškiai prieš save matė kylančią naujųjų amžių epochą, į kurią sąmoningai vairavo lietuvių tautą. Radvilos puikiai suprato, kaip tai liudija išlikę jų laišškai ir raštai, kad pralaimėjus Lietuvos reformacijai, išnyks DLK-ja iš Europos žemėlapių ir lietuvių tauta sutirps pavergėjų masėje. Jie tolygiai suprato, kad DLK-jos veržimasis į Rusijos stepes nešė lietuvių tautai pražūtį, jie dėjo visas pastangas pasukti Lietuvos istorijos vairą į Baltijos jūrą ir atsiremti į Skandinaviją, kaip į tvirtą istorinę atramą, kuriai geopolitiniai ir antropologiniai priklausė visos baltų gentys.

Radvilos suprato, kad lietuvių tauta turi atsipalaiduoti nuo Lenkijos pavergimo, kuris atėjo ir buvo palaikomas per katalikų Bažnyčią, kas galima buvo atsiekti tik per reformacijos pergalę. Radvilos siekė per valstiečių išlaisvinimą DLK-ją paversti iš valstybinės tautos, kuriai tepriklausė laisvieji luomai, į visų luomų tautą, kaip tai jau buvo įvykę Švedijoje, Anglijoje, Olandijoje ir Šveicarijoje. Tuo klausimu vyko aštrūs ginčai tarp kalvinistų ir arijonų, kokių keliu ir kokiais metodais eiti prie šio klausimo sprendimo. Vienu ar kitu sprendimu kelias į problemos sprendimą ėjo per reformaciją. Kaip karo vadai puikiai suprato kylančios Rusijos galybės grėsmę DLK-jai, taip ir iš Švedijos, Olandijos, Anglijos patirties žinojo, kaip ir kokiomis priemonėmis galima pasiekti militarinės galybės.

Lietuvos reformaciją lydėjo viena nelaimė po kitos. Jos istorija pilna dramatinių momentų ir netikėtų politinių bei valstybinių komplikacijų. Šioje studijoje šis tragiškas lietuvių tautos laikotarpis nušviestas visai skirtingoje istorinėje šviesoje, negu yra įprasta lietuvių istoriografijoje. Lietuvos reformacija turėtų būti prikelta iš užmiršties ir atstatyta jos vieta lietuvių tautos istorijoje.

Tėviškės parapijos klebonas senjoras kun. Ansas ir dr. Adėlė TRAKIAI švenčia sidabrinės vestuves. Paveikslu kairėje — JUBILIATAI, dešinėje — suprt. kun. St. NEIMANAS sveikina sukaktuvininkus vedybinio gyvenimo 25 metų proga. Chicago, 1974.XII.7

Nuotr. M. Nagio

Sukaktuvininkai po sekmadienio iškilmingų pamaldų, kurias pravedė kun. A. ŽILINSKAS. Chicago, 1974.XII.8

Nuotr. M. Nagio

JONO KALVINO LAIŠKAI

Paprastai didžioji dauguma pasitenkina populiariaja literatūra, arba varto bile kokios į rankas patekusios enciklopedijos lapus ir gauna paviršutiniškų ir dažniausiai netikslių žinių apie dominančius asmenis bei istorinį laikotarpį, kuriame jie veikė. Tai ypatin- gai liečia Ženevos reformatorių Joną Kalviną. Apie jį, palyginti, ne- daug žinome.

Teigiame, kad jis prisidėjo prie žymaus humanisto Mykolo Ser- veto sudeginimo, kuris jau buvo inkvizicijos tribunolo pasmerktas- nuteistas už akių sudeginant in effigie ir jo knygos pasiekiami eg- zemplioriai sunaikinti, ir kuriam vėliau protestantai, jo sudegini- mo vietoje, pastatė atgailos paminklą (žr. L. E. XXVIII t., 308-9 psl.). Tai vėl, kad jis įvedė Ženevoje policinę tvarką. Tiesa, priduriama, kad jis buvo gabus, aštraus proto, nes dar jaunas būdamas parašė "Institutio Religionis Christianae" (Krikščioniškosios religijos pagrindas), bet, paprastai, to veikalo neskaitome. Lietuviška visuo- menė dar mažiau žino apie Kalviną. Straipsnis Liet. Enciklopedijo- je (X t., 365-6 psl.) yra per daug paviršutiniškas, trumpas, kad ga- lėtų nors dalinai nušviesti skaitytojams tikrąjį Kalviną. Gana išsa- mi Papilio klebono Adolfo Neimano knyga "Jan Kalvin", deja, nėra išversta iš lenkų į lietuvių kalbą, o kun. Jono Šepečio knygutė "Jo- nas Kalvinas" yra gana trumpa ir nebegaunama.

Mūsų tokiais nepastoviais, pilnais svyravimo ir abejonių laikais, būtų pravartu daugiau sužinoti apie žmogų, kuris pasiaukėjo tik vie- nai idėjai - išaukštinti, išgarsinti Dievą ir turėjo užbaigtą, susikris- talizavusį charakterį. Mus, lietuvius evangelikus, Kalvinas ypatin- gai domina jo viltis į sėkmingą reformacijos vystymąsį Lenkijoje ir Lietuvoje, kad ten žmonės galėtų tarnauti tyrai Kristaus Evan- gelijai.

Toks svarbus Lietuvos istorijos laikotarpis, kokia buvo Refor- macija, lietuviškoje istorijografijoje vis dar objektyviau ir paken- čiamiau nenušviestas.

Kalvinas buvo kietos, tvirtos valios ir nepaprastai darbštus. Be gausybės visokių raštų, iš kurių susidarytų ištisa biblioteka, dar parašė kelis tūkstančius laiškų į visas Europos šalis. Laiškus Kal- vinas rašė kaip pavieniems asmenims, taip ir bendruomenėms. Per laiškus jis skelbė savo mokslą visam pasauliui, - rūpinosi Refor- macijos išplėtimu. Norėdamas patraukti į Reformacijos pusę žmo- nes turinčius valdžią, rašė laiškus karaliams, kunigaikščiams ir pasižymėjusiems veikėjams. Ta proga paaukodavo jiems ką nors iš savo raštų. Pav., D. L. K. ir Lenkijos karaliui Žygimantui Augus- tui paaukėjo laiškų hebrajams komentarus.

Besigilindami į žemiau spausdinamų laiškų turinį skaitytojais

galės bent dalinai sužinoti, kaip labai Kalvinas buvo susirūpinęs dėl tolimesnio krikščioniškų kraštų likimo.

Halina DILIENĖ

Dr. M. LIUTERIUI Į WITTENBERGĄ

ĮVADAS. Kalvinas savo raštais gana griežtai pasisakė prieš nikodemistus, -evangeliškai nusiteikusius prancūzus tebesilaikančius katalikų kulto. Paryžiaus parlamento narys Antoine Fumée (Capius) prašė Kalviną, kad jis iš reformatorių M. Liuterio, P. Melanchtono ir M. Butzerio gautų pasisakymus, -ar leistina evangelikui išoriniai laikytis katalikų apeigų. Šiam klausimui išaiškinti Kalvinas pasiuntė Ženevos jaunuolį Claude de Senarclens į Wittenbergą, kad Melanchtonas įteiktų Kalvino raštą Liuteriui. Deja, Liuteris to laiško niekuomet negavo, nes Melanchtonas, dėl delikataus turinio, nedrįso jį Liuteriui atiduoti. Šis laiškas ir kiti Kalvino išsireiškimai apie Liuterį laiškuose draugams, kaip Melanchtonui, Bullingeriui ir Farelui rodo, kad Ženevos reformatorius labai aukštai vertino reformatorių Liuterį ir jo nuomonę.

LAIŠKAS. Visų pirma sveikinimas krikščioniškos Bažnyčios šauniajam ganytojui dr. Martynui Liuteriui, mano aukštai gerbiamam Tėvui.

Kai pamačiau, kad tiek daug mūsų prancūzų bendratikių iš popiežiaus tamsybės sugrįžo prie tikro tikėjimo, bet savo išpažinime nieko nepakeitė ir nesiliauja popiežiaus biaurumu susitepti, lyg jie niekuomet nebūtų ragavę tikrojo mokslo, aš negalėjau susilaikyti nepapeikęs tokio nevykusio jų elgesio, kokį jie, mano manymu, pelnė. Koks gi tai būtų tikėjimas, kurs būtų širdyse užkastas ir nereikštų kaip tikėjimo išpažinimas; kokia tai būtų religija, kuri būtų paskandinta veidmainingų stabų garbinime? Bet dabar aš nenuoriu liesti šio klausimo, kurį aš dviejuose raštuose nuosekliai išdėčiau. Jei Tavęs neapsunkintų juos greit peržiūrėti, tai iš jų geriau sužinosi, kokia yra mano nuomonė ir kuo pasiremdamas aš prie tos nuomonės priėjau.

Skaitydami tuos raštus keletas mūsų žmonių atbudo, kai prieš tai jie buvo giliai apsnūdę, tai dabar jie pradeda galvoti, ką jie turi daryti. Bet kadangi sunku, neatsižvelgiant į save, statyti savo gyvybę į pavojų, arba būti žmonių papiktinimu ir tuo užsitraukti pasaulio neapykantą, arba pinigų, lobį ir tėvynę palikti ir gera valia pasirinkti tremties gyvenimą, tai visi šitie sunkumai juos dar sulauko, nors tikrą nutarti. Tiesa, jie teisinasi įvairiais kitais gražiais sumetimais, iš kurių tačiau matyti, kad jie tik ieško įvairių priedangų. Kadangi jie tam tikru atžvilgiu svyruoja ir delsia, jie norėtų ir Tavo sprendimą išgirsti, kurį jie tinkamai įvertintų ir tas juos labai sustiprintų.

Jie manęs prašė, kad aš tam tikslui pasiųščiau patikimą pasiun-

tinį, kuris Tavo tuo klausimu sprendimą mums nušviestų. Aš nenorėjau jiems to prašymo atmesti, nes aš tikėjau, kad tai, visų pirma, būtų jų pačių naudai nepaliamamame jų svyravime per Tavo įtakingumą jiems pagalbą surasti, be to, ir aš nuo savęs to paties pageidauju.

Todėl aš dabar Tavęs prašau, vardan mano Viešpaties, aukštai gerbiamas Tėve, dėl Kristaus noro, kad nepasipiktintumei dėl jų ir manęs tą karčią piliulę nuryti; pirmiausia jų vardu rašytą laišką ir mano rašinėlį, taip sakant, dėl juoko, atliekamu laiku peržvelgti, arba kam nors tą skaitymą pavesti, kad jis Tau svarbiausius dalykus praneštų ir tuomet mums Tavo nuomonę keliais žodžiais parašytų. Deja, labai nenoromis tai darau, nes suprantu, kad aš Tau prie Tavo daugelio ir įvairių reikalų dar ir šių rūpestių užduodu. Bet žinodamas Tavo pažiūras, aš tikiu, Tu man atleisi, nes aš tai darau tik svarbaus reikalo vedamas. Kad gi galėčiau pas Jus nuskrusti, nors ir tik kelias valandas Tavo akivaizdoje pabūti; aš labai norėjau, ir būtų geriau, ne tik tuo klausimu, bet ir dėl įvairių kitų žodžiu su Tavimi pasitarti. Bet kas žemėje negalima, greitu laiku, kaip aš tikiu, bus galima Dievo karalystėje.

Būk sveikas aukštai išgarsintas vyre, artimiausias tarne Kristuje ir man pastovus garbingas Tėve! Viešpats tenepaliamauja Tave savo Dvasia vesti iki galo visuotinai Jo Bažnyčios gerovei.

1545 m. sausio mėn.

Tavo Jonas Kalvinas,

(Iš vokiečių kalbos laisvai vertė kun. S. Neimanas)

KUNIGAİKŠČIUI MIKALOJUI RADVILAI VILNIUJE

ĮVADAS. Jonas Kalvinas ragina kng. M. Radvilą Juodąjį remti Reformaciją Lenkijoje. Jei Kalvinas rašo - Lenkijoje -, tai tuo pačiu turi galvoje ir Lietuvą, nes jis su savo laišku kreipiasi į kunigaikštį Vilniuje ir prašo Reformaciją platinti, kur siekia jo įtaka.

LAIŠKAS. Kad į Tave, Kilniausias Kunigaikšti, kurs eini tokias aukštas pareigas, kreipias laišku paprastas, ne bajorų kilmės, vyras ir pasauliniai beveik bevertis, koks aš esu, aš gerai žinau, kad tai yra iš mano pusės perdidelis drąsumas. Betgi pasitikėdamas ne tik Tavo draugiškumu, bet visų pirma Tavo maldingumu, kad Tu man tai leisi, tai nevartodamas daugelio žodžių, aš ir noriu Tavęs prašyti, kad taip darytum. Nors ir nereikšminga ir tamsi yra mano padėtis, bet Tu mane, kaip Kristaus tarną, pripažįsti ir dėl Tavo reiškiamos pagarbos. Tam Viešpačiui, tikiuos, kad man bus laisvas priėjimas prie Tavo Didenybės. Mano pastangos, kurios derinasi su Tavo maldingais norais, tikiu, ras tokį pilną Tavo pritarimą, kad man ir be pašalinės paramos pilnai užteks vien Tavo prielankumo.

Nors aš linkiu, kad Dievo karalystė visur pražydėtų, vienok man, ypač tuo atžvilgiu, rūpi Lenkija. Nuo to laiko, kai ten sėkmingai pra-

dėjo reikštis gryo mokslo šviesa, ši gera pradžia, su viltimi dar geresnio pasisekimo sulaukti, įžiebė ir atitinkamų pageidavimų. Jei Tu tik turėtumei galią tikrą tikėjimą remti, kaip kad Tu darai, tai turėčiau gerą pagrindą Tave graudenti ir paraginti, kad Tu nuo savo pareigų prieš Dievą nesišalintumei ir savo aukšto pašaukimo veltui nepraleistumei. Kadangi Tu esi tikrai linkęs apginti tikrą tikėjimą ir dvasios didybę drąsiai reiški, rimtai ir ištikimai Tu šitą apgynimo pareigą perėmei, tai tas Tavo garbingas veikimas teisėtai mane paveikė Tau dėkoti ir duoda man pamatą Tau dar didesnę uždavinį patikėti. Todėl aš Tave ne tik prašau, kad nuo dabar Tu toks ir pasiliktum, bet kad Tu, pats su savimi lenktiniaudamas, siektum šlovingiausios pergalės.

Daugeriopas patyrimas man neleidžia abejoti, ką ir Tu kasdien pastebi, kad toks graudėjimas, kaip manasis, nėra bereikalingas. Be abejonės Tu matai, koks didelis yra uždavinys statyti Dievo karalystę žemėje. Tu taipgi matai, kokiais suvaržymais šėtonas stengias tai sutrukdyti ir sulaikyti, kokiomis klastingomis priemonėmis jis bando slaptai svyravimu arba viešai tai sugriauti, kas jau yra prie tos šventos statybos atsiekta. Pagaliau Tu matai, kaip šaltai šis dalykas palaikomas, kurs turėtų būti ne tik pirmuoju mūsų rūpesčiu, bet turėtų mūsų visų sąmonę ir mąstymą apimti. Ši pastaroji klaida atsiranda dėl to, kad beveik visi yra tos nuomonės, jog kas Kristui daroma tai, taip sakant, daroma iš malonės, veltui ir daugiau prie to linkstama, kur yra vilties laimėti ir numatomas to rūpesčio atlyginimas ir vertė.

Bet pagal Tavo išmintį, kilniausias Kunigaikšti, pridera visų pirma pamąstyti, kad Tu gi nieko tokio Dievui negali padaryti, ko Jis teisingai iš Tavęs, kaip Tavo priedermės, gali pareikalauti, ir tai ne tik todėl, kad Tu, kaip lygiai ir visi kiti, esi Jam skolingas, bet ir todėl, kad Jis Tave per tą užimamą aukštą vietą, į kurią Tave iškėlė, Save dar ypatingu būdu Tavo atžvilgiu įsipareigojo. Taipogi apmąstyk, koks nepaprastas laimėjimo vainikas Tau per Viešpaties Žodį numatytas: "Kas mane gerbia, tą ir aš noriu gerbti." 1 Sam. 2, 30. Kad Jis Tavo namą tvirtai ir pastoviai išlaikytų, stenkis pagal išgales Jo karalystę išlaikyti.

Nors aš žinau, kad Jūsų visų maloniausias karalius yra gana gerų norų, tai visgi Tau, kai Tu matai, kad jis sunkiose sąlygose nedaro tinkamos pažangos, Tau paties Dievo yra suteikta pareiga neužmiršti būti ne tik jo didenybės palydovu ir padėjėju, bet ir, jam delsiant, paskatintoju ir, jei reikia, pirm jo žengti. Aš tikiu, jis ir neužsigaus, kai siekdamas savo tikslo bus kitų uolumu padrąsintas.

Lik sveikas, kilniausias, didele pagarba gerbiamas, Kunigaikšti! Viešpats telydi Tave savo Dvasia, tepadedu Tau savo jėga ir teišlaiko Tave Tavo aukštose pareigose tvirtai ir ilgai.

Tavo Didybei visai atsidavęs

Ženeva, 1555 m. vasario mėn. 13 d.

Jonas Kalvinas

P. S. Iš vokiečių kalbos laisvai vertė kun. S. Neimanas

VILNIAUS SINODO DVASIŠKIJAI

ĮVADAS. Jurgis Blandrata, italų gydytojas ir religijos polemistas, pasprukęs nuo inkvizicijos, atvyko į Šveicariją. Ženevoje suartėjo su Kalvinu, bet netrukus išsiskyrė, tapdamas antitrinitarizmo (arionizmo) šalininku (Šv. Trejybės neigimo). 1558 m. atvyko į Lietuvą-Lenkiją ir kng. M. Radvilos Juodojo toleruojamas ilgokai veikė reformatų tarpe juos skaldydamas. Kalvinas, gavęs apie tai žinią, parašė laišką Vilniaus Sinodui. Sinodas, atsakydamas į laišką, užstojo Blandratą ir priminė apie artimo meilę ir vienas kito pakantą. Tada Kalvinas parašė kitą laišką, skirtą Vilniaus Sinodo dvasiškijai. Šis laiškas buvo užsilikęs ir saugomas Vilniaus Sinodo archyve.

Šio laiško fotokopija ir lietuviškas tekstas yra atspausdintas MŪSŲ SPARNAI žurnale Nr. 2, 1952 m., 20-21 psl. (kun. P. Dilio vertimas).
J. Kr.

Šie Jono Kalvino laiškai paimti iš knygos: "Johannes Calvins Lebenswerk in seinen Briefen; eine Auswahl von Briefen Calvins in deutscher Übersetzung von Rudolf Schwarz. Neukirchener Verlag, 1961-62., Neukirchen. "3 v. (1310 p.)

GUILLAUME FAREL Į NEUENBURGĄ

ĮVADAS. Paskutinį laišką Kalvinas parašė G. Fareliui, savo bičiuliui, ilgamečiui kovos bendradarbiui. Farelis gavęs žinią, kad ir būdamas 75 metų amžiaus, atvyko į Ženevą asmeniškai atsisveikinti su Kalvinu. Didysis reformatorius Jonas Kalvinas mirė 1564 m. gegužės mėn. 27 d. sulaukęs 55 metus amžiaus.

LAIŠKAS. Lik sveikas, geriausias, artimiausias brole! Jei toks Dievo noras, kad Tu mane pergyventumei, tai gyvenime nepamiršk mūsų glaudžios bendrystės, kuri kaip Bažnyčia, taip ir mums danguje neš vaisių. Nesivargink dėl manęs; aš jau vos begaliu kvėpuoti ir laikiu be paliovos to, kada nustosiu alsavęs. Gana to, kad aš Kristuje gyvenu ir mirštu, kurs saviesiems yra nauda gyvenime ir mirtyje. Dar kartą lik sveikas drauge su broliais.

Ženeva, 1564 m. gegužės mėn. 2 d. Tavo Jonas Kalvinas
(Šis laiškas buvo atspausdintas žurnale PROTESTANT, Nr. 14, 1964 m.)
Kun. S. N.

DAGYS

TELIKO TUŠTUMA

Vieną metų krito lapas,	Daugel metų aš ilgėjaus,
Kitą metų-ir šaka;	Daugel kartų nuliūdau,
Pagaliau, palūžo stiebas	O paskiau, kai laikasėjo,
Ir teliko tuštuma. . .	Aš ir viltį praradau. . .

NAUJAMIESČIO PARAPIJOS LIKIMAS

Naujamesčio miestelis (valsčiaus centras Panevėžio aps.) yra 15 km į pietvakarius nuo Panevėžio, pastatytas dešiniajame Nevėžio upės krante.

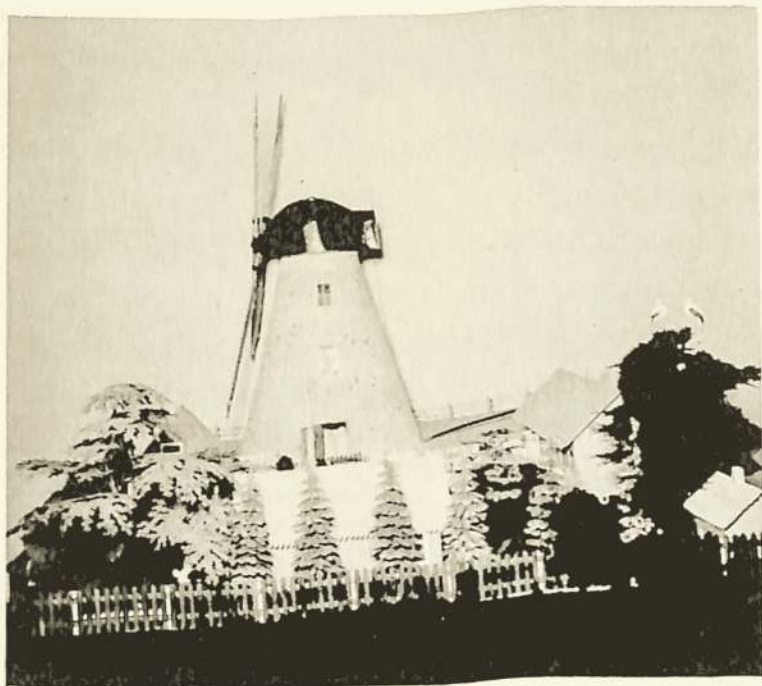
XVI a. Naujamesčio dvaras priklausė didikams Valavičiams ir jie pastatė Naujamiestyje pirmąją reformatų bažnyčią. Iki to laiko Naujamiestyje jokios krikščionių bažnyčios nebuvo. Nuo 1387 m. lenkų įvestos religijos Lietuvoje jau buvo praėję beveik 200 metų, bet valstiečių tarpe ji dar nebuvo visuotinai prigijusi.

Lietuviai buvo paskutiniai savo senosios religijos išpažintojai Rytų Europoje. Lietuvos liaudyje ilgai išliko gajos senojo tikėjimo liekanos. Dar XVI a. kai kuriose Lietuvos vietovėse (Obeliuose, Subačiuje, Pasvalyje ir kt.) tebevyko senosios religijos apeigos. Jas stebėjo pirmasis Lietuvos istorikas Motiejus Strykovskis (1547-1586).

Valstiečių pasaulėžiūra buvo konservatyvi ir jų priešinimasis pasireiškė ne tiek prieš pačią krikščionių religiją, kiek prieš jos priedangą vykdomą išnaudojimą. Valstiečiai krikščionių religijai, kaip katalikų, taip ir reformatų, buvo abejingi. Lietuvos kaimo gyventojai reformacijos iškilimo metu krikščionių religiją mažai tepažino ir bažnytinių apeigų neatlikinėjo. Visai pagrįstai reformatoriai (M. Mažvydas, J. Bretkūnas) kaltino katalikus dėl lietuvių nesukrikščioninimo. Reformatai pirmieji ėmė versti valstiečius mokyti ir klausyti Dievo Žodžio.

Iš ano meto yra išlikęs Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kanclerio, Vilniaus kašteliono, žymaus valakų reformos vykdytojo, Naujamesčio reformatų bažnyčios fundatoriaus ir globėjo Eustachijaus Valavičiaus 1583. VIII. 4 nuostatas Upytės valsčiaus valstiečiams dėl reformatų bažnyčios ir mokyklos Naujamiestyje lankymo. Nuostatas buvo paskelbtas Naujamesčio dvaro urėdai Petri Vodorackiui, kaip naikinti Naujamiestyje ir jo apylinkėse stabmeldystę, raganavimą, burtininkavimą, svetimoteriavimą ir kitas piktadarystes. Nuostatas reikalavo, kad visų kaimų valstiečiai kiekvieną sekmadienį eitų į bažnyčią klausyti Dievo Žodžio ir mels-tis. Jeigu kuris negalėtų ateiti, tai turi apie tai pranešti suolininkui arba dešimtininkui, o suolininkas, būdamas bažnyčioje, turi pranešti kunigui ir išaiškinti priežastis. Jei pats valstietis negali, tai turi ateiti jo žmona, sūnus, duktė arba šeimynykštis. Jeigu niekas iš kiemo neateitų ir priežasčių nepraneštų, šeimos galva baudžiamas 1 grašio bauda špitolės naudai. Baudą turįs išieškoti vaitas. Jeigu kitą kartą be pateisinamos priežasties į bažnyčią neateitų, -

Nepriklausomos Lietuvos Biržų krašto malūnų maketas.

Autorius kurt. inž. V. Variakojis

moka 2 grašius. "O jeigu ir trečią kartą toks nedievobaimingas neklaužada žmogus pasirodytų esąs mano mieste arba valsčiuje, jis turi būti vaito pristatytas urėdininkui ir urėdininkas turi jį įkaustyti į kenges ir laikyti per dieną prie bažnyčios, ir jis turės sumokėti, laikomas kengėse, dvigubą baudą, t. y. 4 grašius špitolei, o kol nesumokės, neturi būti paleistas. O tam reikalui turi būti paskirti visuose kaimuose dešimtininkai, t. y., 9 valakams dešimtas, kuris tai prižiūrėtų ir visada sekmadienį ateitų su savo dešimtijos žmonėmis, privalančiais ateiti, ir išeidamas iš bažnyčios praneštų kunigui tuos, kurie nebūtų atėję ir dėl kurios priežasties, ir kunigas turi tai įrašyti registre".

Burtininkus, kerėtojus, girtuoklius, svetimoteriautojus ir pn. asmenis liepiama išvaryti iš miesto ir valsčiaus, leidžiant jiems pasiimti pusę savo turto.

Dėl mokymo-įsakoma: jei valstietis nori vaikus duoti į mokyklą, bet neturi iš ko maitinti, tokius vaikus priimti ir aprūpinti maistu ir drabužiais iš dvaro lėšų. Be to: "reikia įsakyti, grasinant bausme, kad, apsidirbę rudenį, tai yra po šv. Mykolo, kasmet leistų į mokyklą savo sūnų, kuris būtų pradėdant nuo 8 ar 9 metų ir ne vyresnis kaip 15 metų, kad išmoktų poterių ir tikėjimo išpažinimo ir 10 Dievo prisakymų". Toks pamokytas jaunuolis turi kasdien, prieš pradėdant darbą, garsiai, visai šeimai girdint, sukalbėti poterius, o sekmadienį, atėjęs pas mokytoją, pasakyti, ką pats išmoko ir ko kitus išmokė. Žiemą visi vaikai turi eiti į mokyklą, kas neis, to tėvai mokės kapą grašių pabaudos" (J. Jurginis "Renesansas ir Humanizmas Lietuvoje", Vilnius 1965, psl. 216-17).

Jau XVI a. Naujamiestyje veikė reformatų pradžios mokykla.

1576 m. mokyklai buvo dovanotas sklypas. 1583 m. minimas baka-lauras, o 1615 m. Upytės maršalka Jonas Sicinskis skyrė lėšų iš-laikyti dviems mokytojams.

Vėliau Naujamiestis iš didikų Valavičių perėjo į Biržų-Dubin-gių kng. Radvilų rankas. Pagal kng. Jonušo Radvilos išleista Kėdai-niuose 1652. VI. 20 universalą, Naujamiesčio dvaro žemininkai, ru-sų antplūdžio atrėmimo pasiruošimui, turėjo atlikti karinę prievo-lę raiti ir su kovos apranga. Jie turėjo vykti į Bobruiską, kur buvo kariuomenės rinkimosi punktas. Nevykdantiems šio įsakymo buvo grasinama žemės atėmimu ir galvos netekimu.

Radvilai reformatų bažnyčią atstatė; pastatė kleboniją kunigui, kuris buvo vadinamas "docentu". Pastatė ir kitus ūkinius pastatus. Reformatų kunigai pragyvenimą ir pensiją gaudavo iš kng. Radvilų. Naujamiestyje reformatų pamaldos visą laiką buvo laikomos lie-lietuvių kalba. Nuo pabaigos XVI ligi pusės XVIII šimtmečio Nauja-miestyje kunigavo:

1592-1612 m. Stanislovas Minvydas;

1615 m. katechetu buvo Montanijas;

1626 m. Jonas Minvydas;

1639, 1645, 1650-51 m. Jonas Božimovskis;

Nuo 1650-1670 m. į Naujamiestį buvo paskirtas Teodoras Skrods-kis, kuris ten buvo, greičiausia, pasilikęs pastoviai gyventi, nes dar 1667 m. jis pasirašo Naujamiesčio kunigu;

1670-1672 m. darbavosi Samuelio Minvydo sūnus Mikalojus;

1678-1687 m. kunigavo Samuelis Bitneris;

1688-1689 m. -Stanislovas Monkevičius;

1691-1701 m. Aleksandras Zigmantavičius Skonimas;

1764 m. čia kunigu buvo Samuelis Zuk.

Naujamiestyje katalikų bažnyčia pradėjo kurtis visu šimtmečiu vėliau, Naujamiesčiui perėjus į didikų Oginskių rankas. LDK kanc-leris Marcijonas Oginskis pastatė pirmą medinę katalikų bažny-čią 1689 m. Kontrreformacijai veikiant, laike Didžiojo Šiaurės ka-ro reformatų parapija buvo sunaikinta, -bažnyčia paversta sandė-liu. Po Septynerių metų karo, 1764 m. buvo sunaikintas bažnyčios šventorius. Vienok parapija galutinai neišnyko, nors nuolatinį ku-nigą ne visada beturėjo.

Carinės Rusijos okupacijos metu reformatams priklausė kele-tas namų miestelyje, kurie gyventojų buvo užgyventi, o Naugalos palivarką rusai pasisavino. Apie XIX a. vidurį Naujamiesčio mies-telis ir dvaras atiteko naujiems savininkams Karpiams.

Naujamiesčio reformatų parapija su maža bažnyčia, vietoj se-niau buvusios didelės, gyvavo ir Lietuvos nepriklausomybės metu. Čia pamaldas pravedavo iš kitų parapijų atvykę kunigai. 1939 m. Vilnių priskyrus prie Lietuvos, Biržų Sinodo Kolegija buvo išga-vusi iš Vilniaus Kolegijos, kartu su metrikacijos knygų nuorašais,

Biržų miesto namų maketas. Autorius kurt. inž. V. Variakojis

nemažai buvusių reformatų parapijų bažnytinių indų su įrašais, kuriuos Kolegija išdalino parapijoms. Nem. Radviliškio parapijai atiteko Naujamiesčio parapijos indai. Sprendžiant iš indų kiekio ir jų dydžio, galima buvo nustatyti, kad jie buvo skirti dideliam komunikantų skaičiui.

Pagal kurt. inž. Viliaus Variakojo suteiktas žinias, Naujamiesčio reformatų bažnyčia buvo medinė, apie 8 m pločio ir 15 m ilgio, statyta iš stačiai sustatytų ažuolinių rąstų, su bokšteliu. Šventorius buvo aptvertas irgi ažuoliniais skeltais pusblukiais su stulpais. Greta šventoriaus-buvusios kapinės. Šalia bažnyčios-buvusi medinė klebonija, kuri turėjo siaurėjantį į viršų kamina, užėmusį nemažą plotą, kuris, matyt, buvo naudotas sąmyšių metu kaip slėptuvė. Bažnyčios šventorius, klebonija su daržu ir sodu rubežiaivosi su dešiniuovu Nevėžio upės krantu. Šią turtą prižiūrėjo ir administravo Zinkienė. Parapijos ūkį iš dviejų sklypų apie 33 ha nepriklausomybės metais Kolegija pardavė. Naujamiestyje parapijiečių, kurie dar laikėsi savo tėvų tikybos, bebuvo išlikę tik keli.

Miestelio aikštėje, prieš reformatų bažnyčią, praloto Juozapo Stankevičiaus rūpesčiu, 1898 m. buvo pradėta statyti didelė mūrinė dvibokštė katalikų bažnyčia, kurią užbaigė pralotas Romualdas Styravičius 1909 m. Katalikų klebonijai reformatų bažnyčia buvo nepakenčiamas akibrokštas ir jie ieškojo būdų, kaip jos atsikratyti. Svajonėms įgyvendinti prielankias sąlygas sudarė ateistinė rusiškų bolševikų okupacija. Po II Pas. karo reformatų bažnyčia tapo nugriauta ir jos vietoje įruošta aikštė. Pirmoji Naujamiestyje statyta reformatų bažnyčia tapo galutinai sunaikinta. Tai taip yra saugomi pavergtame krašte senosios Lietuvos istoriniai paminklai.

REFORMATŲ BAŽNYČIA GRIEŽĖS SODYBOJE

Griežės sodyba yra Židikių valsčiuje, Mažeikių aps., prie pat Latvijos sienos, Ventos ir Vadakstės upių santakoje. Sodyboje yra buvusi labai sena Griežės (Gresen) pilis su piliakalniu. Griežės pilis yra minima eiliuotoje Livonijos kronikoje. 1264 m. ją sudegino teutonų ordino kryžiuočiai.

XVII a. pradžioje Griežę valdė Magnus, reformatas ir reformatų globėjas. Tuo laiku Škotijoje persekiojo reformatus. Pabėgę škotai reformatai pasiekė Lietuvą ir rado prieglaudą bei globą Griežės sodyboje pas Magnus. Tuo laiku Lietuva buvo pažangiausias kraštas ir dėl religinių įsitikinimų niekas nebuvo persekiojamas.

1622 m. Magnus pastatė Griežės sodyboje pirmą lietuvių reformatų bažnyčią. Mokykla jau buvo pastatyta anksčiau. Po dešimties metų mažojoje bažnytėlėje žmonės nebetilpo. 1632 m. Jonas Bilevičius pastatė naują, didesnę medinę bažnyčią ir praplėtė mokyklą. Tuo metu Griežės sodyboje jau dirbo 2 kunigai ir 4 mokytojai, nes parapija apėmė didelį plotą su daugybe sodybų.

1644 m. bažnyčia sudegė. Tuomet Putkameris pastatė didoką iš plytų ir akmenų bažnyčią ir po ja įrengė rūsius. 1654 m. bažnyčia buvo pašventinta. Bažnyčia turėjo nuolatinį kunigą, kuriam buvo mokama 600 guldenų metinės algos.

1754 m. išvažiavo paskutinis kunigas, nes dėl vykusios kontrreformacijos įvykdavo žudynių, persekiojimų, namų sudeginimų ir kunigui jau buvo nebesaugu gyventi. Nuo tada Griežės parapija buvo paversta į filiją ir pavesta globoti Kėdainių parapijai. Stiprėjant persekiojimui filija visai išnyko.

1927 m. aplankiau Griežės bažnyčios griuvėsius su ten esamais senkapiais, kurie išsilaikė iki šių dienų. Būdinga tai, kad bažnyčia statyta iš paprastų, netašytų stambių apvalainių lauko akmenų. Bažnyčios sienos labai storos, apie 1 metrą. Akmenys sienose sumūryti kalkėmis. Matyt, kad kalkės buvo gerai paruoštos, - vandenyje išlaikytos apie 3-5 metus, - ir mūrijant į kalkes buvo įmaišoma varškės bei pieno. Surišimo vietos yra tiek stiprios, kad atrodo, lyg visa bažnyčia ir bokštas būtų pastatyta iš vieno akmens. Išstovėjusi šimtmečius, bet nei bokšto, nei bažnyčios sienų jokios audros bei liūtys neįveikė sunaikinti.

Aukštai iškilusios sienos su bokštu daro įspūdį, kad jos lyg dairosi po apylinkę ir kugžda: "Kur jūs mano maldininkai, kur dingote? Ar tas priešas buvo toks baisus ir žiaurus, kad per porą šimtų metų padarytos žaizdos neužgijo?"

Bažnyčios bokštas iškilęs virš 14 metrų. Durų anga, kuri buvo

Griežės reformatų bažnyčios griuvėsiai 1940 m. Nuotraukos kairėje pusėje už mūro sienos matosi auganti pušis. Priekyje — išsirikiavę Mažeikių šauliai

apreminta plytomis (lygiai ir langai), ir dešinioji siena traukia dėmesį kiekvieno praeivio. Šoniniame bažnyčios mūro priestato viršuje auga pušis, kurios storis ir aukštis liudija, kad ji yra gana seniai čia išdygusi. Ji, iškilusi aukščiau bažnyčios mūro ir siekdama bokšto viršūnę, nori ją lyg ir apvainikuoti prieš atvykstant maldininkams.

Atvykęs į Griežės sodybą, užėjau pas jos savininką Pabedinską ir pasisakiau kas esu. Pabedinskas tuoj pasiūlė apžiūrėti bažnyčios griuvėsius, sakydamas, kad reikėtų bažnyčią atremontuoti ir laikyti tvarkoje, kaip seną istorinį paminklą, nes Lietuvoje tokios kitos bažnyčios jis neužtikęs. Reikėtų prašyti valdžios paramos apie 10-15 tūkstančių litų. Jo manymu šios sumos užtektų, transporto priemonės jis pats parūpinsias. Girdi, atremontuotoje bažnyčioje galima būtų laikyti pamaldas, nors reformatų ir ne daug bebuvo išlikę šioje apylinkėje. Jo manymu, reikėtų laukti, kad prosenelių sielos turėtų atbusti ir maldininkų prisirinktų. Atsisveikinant Pabedinskas tarė: "Džiaugiuos, kad teko pasikalbėti ir parodyti jums senus griuvėsius. Lauksiu daugiau reformatų apsilankant".

DEVENIŲ KULTŪRINIS FONDAS IR KAS TOLIAU?

Reikšmingiausias 1974 metų užsienyje esančių lietuvių kultūrinės veiklos srityje įvykis buvo dr. Mykolo Devenio ir jo žmonelės Alenos įsteigtas Kultūrinis Fondas, kurio pagrindinį kapitalą sudaro 100,000 dol. suma. Apie to Fondo įsteigimą kukliai paminėjo beveik visa lietuviška periodinė spauda. Clevelando, Ohio, leidžiama tautinės krypties "Dirva" paskelbė tokią, Fondo steigėjų nuotrauka papuoštą, žinią:

"Dr. Mykolas ir Alena Deveniai įsteigė Devenių Kultūrinį Fondą, globojamą Liet. Ev. Reformatų Bažnyčios Amerikoje, lietuvių kultūrinei veiklai remti. Fondo valdybą sudaro: Dalia Bobelienė-pirm., Keistutis Devenis-vicepirm., Reinoldas Pipynė-ižd. ir Margarita Neimanaitė-sekr.

Fondo valdybos pirmajame posėdyje š. m. (1974) rugsėjo 29., kuriame dalyvavo ir fondo steigėjai, buvo išreikšti pageidavimai ir pasiūlymai fondo ateities veiklai. Pasiūlyta remti nagrinėjimą ir užrašavimą klausimų, aktualių visiems lietuviams, kaip kad Lietuvos Nepriklausomybės atgavimo komplikacijas, Lietuvos reformacijos istoriją, bei sudaryti sąlygas įvairių profesijų asmenims pasireikšti savo mokslo srityje, laikantis reformacijos principų ir lietuvių tautos idealų".

Tai pagrindiniai to fondo tikslų dėsniai. Jie fondo statute, tikėjime, dar aiškiau, konkrečiau ir plačiau yra išdėstyti. Jais vadovaujantis galima kalbėti apie būsimų darbų, to fondo lėšomis realizuojamų, planus.

* * *

Apie Fondo steigėjus, jų veiklą lietuvybei ir jai pasiaukojimą plačiau, nuoseklią ir vaizdžią apžvalgą "Mūsų Sparnų" žurnalo nr. 37-me pateikė V. Karosas. Ryškesnieji jo rašinyje pateikti liudijimai: "Evangelikai turi nemažai stiprių lietuviškų pajėgų. Kaip vyresniojoje kartoje, taip ir jaunimo tarpe randame daug pasišventusių idealistų už pilną Lietuvos atstatymą. Evangelikai, nors skaičiumi negausūs, savo įnašais pasižymi visose srityse.

Iki šiol evangelikai neturėjo jokių šaltinių savo veiklos parėmimui, puoselėjimui, kaip kiti kad turi įvairius fondus. Kuratoriai dr. Mykolas ir Alena Deveniai tokį žalingą trūkumą permatę, ryžosi veikti. Šioji jų veikla buvo apvainikuota 1974 m. birželio 22 d. įsteigiant prie Lietuvių Ev. Reformatų Bažnyčios Devenių Kultūrinį Fondą. Kaip patys steigėjai, taip ir žinutė apie tai yra kuklūs, bet šimtatūkstantinė dolerių suma pabrėžia Fondo rimtį ir svarbą.

Fondas nėra skirtas tarnauti siaura prasme vien tik reformatams, bet visai lietuvių tautai. Todėl yra daug gražios vilties, kad

tas Fondas augs ir stiprės nešdamas naudą Lietuvai, kuriai reformatai visada bekompromisiniai buvo ir yra pasišventę". . .

Tai gražios, teisingos, bet nedetalizuotos mintys. Palikta tuštuma: kaip ir kokiais žygiais tas Fondas galėtų pasireikšti? Tai svarbiausia, pagrindinė tema. Čia tuo reikalu ir norima, bent pačiais pirmaisiais to Fondo žingsniais, išsitarti.

Tiesa, reformatai nei Lietuvoje, nei čia, Amerikoje esą, skaičiumi negausūs. Tačiau savo veikla lietuviškiems reikalams ir iš tėvų-tėvų paveldėtomis religinėmis tradicijomis yra nepalyginami. Jie, lietuviška dvasia persunkti, pajėgia išlaikyti savas parapijas, kasmet sušaukia ir praveda sinodus, gebantieji rašyti aktyviai dalyvauja periodinėje lietuviškoje spaudoje. Jie ištengia išleisti vieną geriausiai ir gambiausiai redaguojamų išeivijos žurnalų - "Mūsų Sparnai". Taip yra ir niekas tai negausiai lietuviškai religinei bendruomenei tų teigiamybių neužginčys. Tuo remdamiesi galime teigti, kad ir Devenių įsteigtą Fondą sugebės išnaudoti lietuvybės bei savo Bažnyčios naudai, paruošdami tinkamų veikalų.

* * *

Lietuviai, nežiūrint religinių, politinių ar kitokių įsitikinimų, yra turėję ir turi daug žymių asmenybių. Ne viena jų, ypatingai nepriklausomos Lietuvos laikotarpiu, yra pagerbta veikalais - monografijomis, kuriuose pavaizduoti jų darbai ir nuopelnai Lietuvai. Jie buvo to verti.

Lietuvos reformatai taip pat yra turėję žymūnų, né kiek nemažesnių už tuos kitus, apie kuriuos yra išleisti atitinkami veikalai. Vienok iki šio laiko tų iškilųjų reformatų darbuotojų atlikti žygiai ir nuopelnai dar nėra prideramai išryškinti nei įvertinti. Devenių įsteigtasis Kultūrinis Fondas įgalina tą trūkumą išlyginti.

Pats iškiliausias savo nuopelnais Lietuvos Ev. Reformatų Bažnyčiai ir Lietuvai yra superintendantas kun. Povilas Jakubėnas. Užtat, pati pirmoji Kultūrinio Fondo duoklė turėtų būti skirta veikalo apie tą žymų asmenį išleidimui. Šį pasiūlymą galima paremti ištraukomis iš LE-jos IX t. 263-4 psl. Ten apie P. Jakubėną liudijama: ". . . Lietuvos Ev. Reformatų Bažnyčios gen. superintendantas, Bažnyčios istorijos profesorius. Mokėsi Mintaujos gimnazijoje, kur dalyvavo lietuvių Kūdikio kuopelėje. Teologiją studijavo Tartu universitete. Jo ir Vytauto Juškevičiaus pastangomis buvo suorganizuota to universiteto lietuvių studentų draugija. Dar studentaudamas, drauge su P. Vanagu, 1897 hektografavo K. Jaunius kalbamokslio rankraštį, jau anksčiau patekusį pas Mintaujos moksleivius. Parašęs disertaciją apie husitizmą Lenkijoje ir Lietuvoje, 1899 baigė studijas teologijos kandidato laipsniu. Dar vieną semestrą studijavęs Erlangeno univ., 1900 m. Vilniaus sinodo buvo ordnuotas kunigu ir paskirtas antruoju kunigu Biržų parapijoje.

Be parapijinio darbo, jis uoliai įsitraukė ir į visuomeninių gyve-

nimą. Su dr. M. Kuprevičiumi ir kitais 1908 m. suorganizavo Biržų žemės ūkio ratelį, veikė kooperatyve Aitvare, suorganizavo bendrovę spaustuvei steigti ir buvo jos neapmokamu vedėju. Leido bei redagavo kalendorių "Kaimynas"... Tuo pačiu metu bendradarbiaavo "Vilniaus Žiniose" 1905 m., "Lietuvos Laikraštyje" 1905 m., "Lietuvos Ūkininke" nuo 1906 m., "Vilty" nuo 1908 m. . .

Jis 1908 m. išsirūpino Biržuose vidurinę mokyklą. I Pasaulinio karo metu atsidūręs Rusijoje, dirbo Petrapilyje centriniame komitete nuo karo nukentėjusiems šelpti ir dėti lietuvių bendrojo lavinimo kursuose, o paskui mokytojavo Voroneže... Nuo 1919 m. Biržų gimnazijoje dėti ne tik religiją, bet ir vokiečių bei lotynų kalbas. Nutarus steigti LU ev. teologijos fakultetą, 1925. IX. 18 buvo pakviestas docentu užimti religijos ir Bažnyčios istorijos katedros. Išrinktas 1925. X. 1 dekanu, jis suorganizavo šį fakultetą. 1929 m. sausio mėn. buvo pakeltas į profesorius. Kaip ilgametis šio fakulteto dekanas, Jakubėnas atstovavo Lietuvai daugelyje tarptautinių religinių ir mokslinių kongresų. Prahos universitetas jam suteikė teologijos garbės daktaro laipsnį.

Žymiausias mokslinis Jakubėno įnašas yra jo trijų tomų Bažnyčios istorija. Iš kitų jo darbų minėtina studijėlės: kng. Jonušas Radvila 1927, Gustavas II Adolfas 1933, Abraomas Kulva 1933, Nachrichten über die hussitische Bewegung im Polen und Litauen. Be mokslinio darbo Jakubėnas daug rūpinosi reformatų spauda, gausiai rašydamas "Mūsų Žodyje" ir leisdamas savo paties prirašomą parapijoms skirtą laikraštį "Sėjėją"...

Iš šios ištraukos matyti to didžiojo lietuvių bažnytinės, visuomeninės, kultūrinės ir mokslinės veiklos platuma. Ji labai glaustai tepaminėta ir, toli gražu, nepilna. Todėl yra būtinas reikalas paruošti išsamų veikalą-monografiją apie jį ir jo atliktus darbus. Šį darbą reikėtų neatidėliojant pradėti su Devenių Kultūrinio Fondo parama.

Čia, laisvajame pasaulyje, esama pakankamai raštingų reformatų, prof. genr. superintendente Povilo Jakubėno artimų pažįstamų, buvusių jo mokinių ir net jo šeimos narių. Visi kartu surėmę pečius, tokį veikalą gali paruošti. Veikti reikia atsidėjusiai ir skubiai, nes laikas neatšaukiamai dildo galinčiųjų dirbti gretas.

(Bus daugiau)

DAGYS

NERAMIOS MINTYS

Kaip vėlės lekia mintys,	Jos veržiasi ir lekia
Išguitos iš buities.	Pabūt su tavimi,
Ir nori sugražinti	Nes neramu ir liūdna
Nors dalį praeities;	Joms vienišoj širdy,
Ir nori dar išiebt	Kur karštas skausmas draskos,
Vidunakčiui ugnies...	Kai meilė nemari...

*Tėviškės parapijos mišrus choras, vadovaujamas Jurgio LAMPSAČIO, Verbų sekmadienį sėkmingai išpildė tradicinių Giesmių Vakarų programą.
1975 m. kovo 23 d.*

Nuotr. dr. A. Kelerto

Biržų apskrities Mokesčių Inspekcijos tarnautojai (iš k. į d.) — I-moje eilėje: V. Snarskis (Gerulis), V. Girdauskas, O. Vaišnorienė, J. Broga; II-je eilėje: A. Urbaitis, N.N., N. Januševičiūtė, K. Snarskis. Biržai, 1936 m.

Nuotr. P. Ločerio

Prof. kun. POVILO JAKUBĖNO paskutinis laiškas, rašytas kurt. Motiejui Tamulėnui 1951 m. balandžio 20 d. į Racine, Wis.

BRANGIEJI,

Nuoširdžiai dėkoju už Jūsų sveikinimus mano 80-tajai gimimo dienai. Laiško kreipimasis "Mūsų mielas Profesoriau" nuteikė mane labai maloniai. Juk liudija tie trys žodžiai, kad Tėvynėje užmegzti ryšiai neatsileido, bet dar kiekiau užsiveržė, nežiūrint mūsų vienas nuo kitų atstumo. Savo šventę maniau švesti vienu vienas, bet dvasioje būti su savaisiais, draugais, pažįstamais. Tačiau išėjo kitaip. Sugrįžęs po pusryčių, kambaryje ant stalo radau tortą ir gėlių puodą. Pasirodo, kad mano imigracijos į prieglaudą dokumentai randasi pas panelę vedėją. Iš ten ji sužinojo mano gimimo dieną.

Už poros dienų sueis du mėnesiai kaip gyvenu "Pelikane". Kūniškai esu labai patenkintas, gyvenu kaip geriausios rūšies viešbutyje patalpų įrengimo, maitinimo ir švaros atžvilgiu. Prieglaudoje gali tilpti ne daugiau kaip 50 asmenų. Čia apgyvendinti rusai, vengrai, pabaltiečiai. Iš lietuvių aš vienas ir žydė (krikštyta). Gyvename gražiausioje dermėje, -vieni kitiems padėdami. Visi gali laisvai judėti. Silpniausiai judu aš ir vengrė, kuriai bomba nutraukė koją aukščiau kelio. Ji eina ramentų pagalba, o man padeda kiekvienas, ypačiai viena rusė, kuri manimi rūpinasi kaip savo tėvu. Ji mane užlydi į trečiąjį aukštą ir nulydi žemyn į valgomąjį kambarį, kur valgome visi kartu po šešis prie kiekvieno puošniai apdengtų stalų. Valgome keturis kartus: 8:15, 12, 15:30 ir 18 val. Reikalaujama, kad niekas valgyti neveluotų. Šiaip gali daryti ką nori. Yra bendras, gražiais baldais išpuoštas didelis kambarys, kuriame yra biblioteka, pianinas, radijas, šachmatai, kortos, laikraščiai. Tik šiame kambaryje galima rūkyti, šiaip visame name rūkyti uždrausta. Turime savo tarpe aukštos erudicijos pianistę-vengrę viena koja ir nepaprastų gabumų menininę-piešėją varsomis. Tai rusę, mano globėją-draugę. Viena senutė-rusė 86 metų-puikiai gali valdyti klaviatūrą. "Pelikano" gyventojai beveik perdėm inteligentai. Gydytis galima prieglaudos lėšomis. Seselė beveik visą dieną išbūna prieglaudoje. Kūno baltinius keičiame kas savaitę.

Nėra gryčios be dūmų. Tad ir mūsų gryčia turi dūmų. Tik jie ne per daug kartūs, pakenčiami. Mes gyvename kambariuose po 2-3-4. Sunku atsiduoti kokiam darbui, kurs reikalingas tylumos ir susikaupimo. Nes draugams norisi kalbėti tarp savęs ir kalbinti tą, kuris ką nors atsidėjęs dirba. Mes gyvename viename kambaryje trise. Trečias-vengras advokatas-dar neatvyko. Dabar gyvenu su latviu inžinierium, simpatišku vyru.

Nors mes visi, palyginti, galime vaikščioti-vieni geriau, kiti blo-

giau, bet Šveicarijos grožybėmis ir įspūdingumais galime gėrėtis tik tiek, kiek pėsti nueiti galime. Toliau pavažiuoti negalime, nes neturime pinigų. Kišenpinigių ištenka tik būtiniausiems asmeni-
niam reikalams.

Mes gyvename slėnyje apsuptame kalnais (iki 1500 m). Aš nuei-
nu (padedamas) iki gražaus ežero, nuo "Pelikano" apie 400 metrų,
ir ten pasėdžiu ant kranto.

Psichiškai jaučiuos kaip nuo medžio liemens nukirsta šaka, ku-
ri pamažu vysta ir džiūsta. Gyvenu tarp gerų žmonių, kurie man
reiškia daug meilės ir palankumo, o vis dėlto jaučiuosi vienu vie-
nas. Nes ir geriausios gyvenimo aplinkybės negali užsmelkti savų
jų ir Tėvynės ilgesio. Gyvenu slėnyje apsuptame kalnais, apaugu-
siais gražiais miškais, bet Tėvynės lygumos ir jos miškai patrauk-
lesni ir meilesni.

Dėkodamas už linkėjimus, lieku ištikimoje draugystėje

P. Jakubėnas

P. S. (Prašau nerūstauti, kad rašau paišiuku. Tik paišiukas tinka
mano drebančiai rankai).

BIRŽŲ EV.REF.PAR.CHORO

R Ė M Ė J A I

1944 m. gegužės mėn. 24 d.

BIRŽAI

Gerb. Ponai V a r i a k o j i e n e i, Panevėžys

Šių metų birželio mėn. 24 d. 15 val., Synodo proga, Bir-
žų Ev. Reformatų bažnyčioje rengiame religinį koncertą.
Koncerte dalyvaus parapijų chorai. Be to, yra pakviesti:
prof. Vl. Jakubėnas iš Kauno, prof. K. Galkauskas iš Vilniaus
ir smulkininkas Kvedaravičius iš Kauno.

Atsimindami Tamstos ankstyvesnius efektingus pasiro-
dymus mūsų koncertuose, maloniai prašome neatsisakyti ir
šiais metais koncerte dalyvauti. Laukiame Tamstos malonaus
sutikimo ir pranešimo, su kokiais kūriniais galėtumėte da-
lyvauti, ne vėliau iki š. m. birželio mėn. 10 d.

Goff
Choro Rėmėjų Vadovas

Choro Globėjas

Kun. A. J. Alintauskas

*St. B. Birž. 25 d. 18 v. rengiame šeimynišką pobū-
koncertinę dalimi. Ir čia, šuktime gerb. Ponai dainu*

LIETUVIŲ EVANGELIKŲ TARYBA

Nuo 1974 m. birželio 1 d. LET įžengė į naują veikimo tarpsnį. Pagal priimtą statutą buvo išrinkta nauja valdyba: pirm.-general. suprnt. kun. St. Neimanas, vicepirm. -prof. kun. A. Jurėnas ir senj. kun. A. Trakis, genr. sekr.-dr. W. Bylaitis ir išdin.-inž. V. Žiobrys.

Per paskutiniuosius metus LET ypatingai pasireiškė veikla lietuvių išeivijos viešumoje. Aktyviai dalyvavo VIII Amerikos Lietuvių Kongrese savo sveikinimu, auka ir malda. Suprnt. kun. St. Neimanas buvo pakviestas į Kongreso garbės komitetą, atstovaudamas visus lietuvius evangelikus.

Australijos ir N. Zelandijos vyriausybėms paskelbus baltų tautų okupacijos įteisinimą, LET pasiuntė motyvuotą protestą minėtoms vyriausybėms, o nuorašus-pasaulio protestantų organizacijų vadovybėms.

LET pasisakė Simo Kudirkos reikalu, įspėdama, kad nepasiduo- tų paskirų politinių grupių spaudimui, nebūtų šališkas religijų at- žvilgiu, bet laikytųsi istorijos skirtoje aukštumoje ir reprezentuo- tų visą kovojančią lietuvių tautą už savo laisvę ir nepriklausomybę.

LET pasisakė dėl prof. A. Jurgučio apeliavimo į lietuvius-padė- ti jam išgauti jo likusią tėvynėje šeimą. Ta proga LET pasisakė principiniai, kad remtini tie lietuviai pabėgėliai, kurie apleidžia savo kraštą dėl jiems grėšiančios bausmės už aktyvų gynimą tau- tinių ar religinių reikalų.

LET pasisakė prieš JAV LB Krašto Valdybos paskelbtą boiko- tą dienraščiui "Naujienos", kas moraliai prieštarauja spaudos lais- vės principams.

LET reagavo dėl atvykimo 1975 m. kovo 3 d. aukštų dvasininkų delegacijos iš Sovietų Sąjungos. Ta proga buvo sukviestas LET ne- paprastas posėdis, kuriame, apsvarsčius reikalą, buvo paruoštas žemiau cituojamas raštas (vertimas į lietuvių kalbą):

National Council of Churches
President of Assembly
Dr. W. Sterling Cary .

Sąryšyje su Sovietų Sąjungos aukštų dvasininkų atvykimu į A- meriką, mes norime pareikšti savo nusistatymą tuo reikalu. Tarp atvykusiųjų yra Lietuvos atstovas prel. Česlovas Krivaitis, Vil- niaus arkivyskupijos valdytojas. Jis viešai tvirtina savo pareiški- muose, kad okupuotoje Lietuvoje viešpatauja pilna religinė laisvė ir niekas nėra persekiojamas dėl savo religinių įsitikinimų. Tuo tarpu mus pasiekė Lietuvos pogrindyje spausdinama "Lietuvos Ka- talikų Bažnyčios Kronika", kurios kiekviename puslapyje dokumen- taliai užrekorduoti faktai liudija apie sistemingą ir visokeriopą

religinio gyvenimo persekiojimą, su aiškiu komunistinės valdžios tikslu-galutinai sunaikinti tikėjimą lietuvių tautoje.

Kad atkreipus pasaulio dėmesį į tragišką religinę padėtį Lietuvoje, 1972 m. viešai susidegino jaunuolis Kalanta, o po jo dar trys asmenys. Tikintieji desperatiškai šaukėsi Vakarų pasaulio krikščionių pagalbos ir užtarimo. Kad nutildžius jų šauksmą, mūsų įsitikinimu, Sovietų valdžia pasiuntė šią delegaciją, kuri atvyko ne liudyti tiesą apie religinę padėtį Sovietų Sąjungoje, bet kartoti oficialią Sovietų propagandą.

Manome, kad NCC vadovybė negali pasiteisinti nežinojimu apie tikrąją religinę padėtį Sovietų Sąjungoje, tuo labiau, kad apie tai rašė A. Solženicynas. Jei Vakarų krikščioniškas pasaulis nedrįsta pakelti protesto balso ar ištiesti pagalbos rankos savo tikėjimo broliams Sovietų Sąjungoje, tai kam tuomet reikėjo pasitarnauti Sovietų propagandai?

Atvykę aukšti dvasininkai negali kitaip sakyti, kaip jiems valdžios įsakyta, nes kitaip, sugrįžus į savo kraštus, jiems būtų iškeltos bylos už Sovietų valdžios šmeižimą. Dar liūdniau, kad šią dvasininkų kelionę vėliau Sovietų propaganda panaudos didesnei religinei priespaudai krašte, nes turės įrodymą, kad Vakarų pasaulis nereaguoja į tikinčiųjų šauksmą.

Pasakydami savo nuomonę šiuo klausimu, mes reiškiamo savo gilų liūdesį, kad NCC šiuo savo apgailėtiniu žygiu prisideda prie dar didesnės religinės priespaudos Sovietų Sąjungoje.

Jūsų Kristuje,
Lietuvių Evangelikų Taryba

Šio pareiškimo nuorašai pasiųsti Pasaulio Bažnyčių Tarybai, Vatikanui, Pasaulio Liuteronų ir Reformuotų Bažnyčių Sąjungoms, latvių, estų evangelikų vadovybėms ir kitiems. Tai buvo vienintelis lietuvių oficialiai pareikštas protestas.

Svarstant ir priimant šį raštą buvo laikytasi visai kito principo. Iki šiol rašytuose raštuose būdavo dėstoma sunki religinė padėtis Lietuvoje ir buvo prašoma pagalbos. Į tokius raštus Protestantų Sąjunga nekreipė dėmesio. Šiame rašte aiškiai metamas kaltinimas NCC, kad nereaguoja į desperatišką tikinčiųjų šauksmą, krikščionišką Vakarų pasaulį ir, kad savo atkvietimu Sovietų dvasininkų delegacijos, prisideda prie to šauksmo nuslopinimo.

Paskutiniame LET posėdyje buvo priimtas raštas JAV prezidentui, kuriame pareikšta visų lietuvių evangelikų vardu padėka už baltų tautų delegacijos priėmimą Baltuose Rūmuose ir užtikrinimą, kad JAV vyriausybė nepripažins tų kraštų pavergimo įteisینimo. Prezidentas buvo prašomas ir toliau palaikyti tų tautų laisvės viltį.

V. K.

JURGIS JAKUBONIS

Didįjį Šeštadienį, prieš Velykas, 1975 m. kovo 29 d., Chicagoje, Šv. Kryžiaus ligoninėje, užgeso kuratoriaus, diplomuoto komersanto Jurgio Jakubonio gyvybė. Išgyveno, audringų pergyvenimų kupiname pasaulyje, beveik 75 metus. Jam teko, kaip ir didžiumai, pergyventi du žiaurios pasaulinius karus ir dvigubą tremtį.

J. Jakubonis gimė 1900 m. gegužės 15 d. ūkininko šeimoje, Eglynės vienkiemyje, Biržų vls. ir aps., didž. Biržų girioje, gražioje gamtos vietovėje. Siekdamas mokslo, dar prieš I Pas. karą, baigė liaudies mokyklą ir kartu su dabartiniu genr. suprnt. kun. St. Neimanu lankė Biržų miesto keturklasę mokyklą. Užėjęs 1915 m. I Pas. karas jį ir visą Jakubonių šeimą nubloškė į Rusijos gilumą. Voroneže, gyvendamas kartu su ekonomistu Petru Šernu (gyv. Toronte) Rusijos Dūmos atstovo adv. Martyno Yčo įsteigtame lietuvių moksleivių bendrabutyje, lankė miesto komercinę gimnaziją. Kilus 1917 m. revoliucijai, o po to įsiviešpatavus bolševizmui ir suirutei, J. Jakubonis su pusbroliu Petru Variakoju ir kitais liet. moksleiviais 1918 m. vasarą pasiekė Lietuvą. Tuo metu Lietuvą dar tebevaldė vokiečių okup. karinė valdžia. Pasiekęs savo tėviškę ir laukdamas sugrįžtant iš Rusijos tėvų, ėmėsi parenti savo ūkio žemę ir rengti ją sėjai.

Paskelbus Lietuvos Tarybai Nepriklausomybės atstatymą, jis vienas iš pirmųjų stojo į Lietuvos gynėjų eiles. Paleistas iš kariuomenės, įsigijo brandos atestatą ir 1919 m. pradėjo studijas Kaune įsteigtuose Aukštojo Mokslo kursuose, kurie veikė iki universiteto įsteigimo 1922. II. 16 d.

Gavęs iš Prekybos ir Pramonės banko (vadovauto M. Yčo) stipendiją, išvyko į Leipcigą tęsti komercijos studijų. J. Jakubonis buvo stropus mokinys ir moksle pažangus. Per nustatytą laiką baigė aukštojo mokslo kursą ir 1926 m. rudenį gavo baigimo diplomą.

Grįžęs į Lietuvą, pradėjo mokytojo darbą Skuodo (Kretingos aps.) progimnazijoje. Čia susipažino su mokytoja lituaniste Stase Kumpikevičiūte ir su ja sumainė žiedus Kaune 1931 m. liepos 4 d. Vasaros atostogų metu du kartus buvo išvykęs į Angliją pagilinti savo studijų ir geriau pramokti anglų kalbos.

Tauragės komercinės gimnazijos vadovybė pakvietė J. Jakubonį mokytojo pareigoms, o vėliau Švietimo ministerija jį paskyrė šios gimnazijos direktoriumi. Šiose pareigose jis išbuvo iki Lietuvos nepriklausomybės žlugimo.

Įsteigus 1934. X. 2 Klaipėdoje Prekybos Institutą, J. Jakubonis buvo pakviestas skaityti sąskaitybos paskaitų, kaip ir dauguma dėstytojų, lektorius titulu. Vėliau buvo pakeltas docentu.

Jurgis JAKUBONIS
Biržai, 1900.V.15 - Chicago, 1975.III.29

J. Jakubonis mėgo pedagoginį darbą, buvo pareigingas ir pasižymėjo sąžiningumu. Stengėsi būti naudingas savo mylimam kraštui ir troško savo pasišventimu pakelti jo kultūrinę lygį. Būdamas jautrios sielos, ramaus būdo, savo auklėtiniams buvo tėviškas. Jo sugebėjimą stropiai atlikti pedagogo pareigas, jo kilnų būdą, charakterizuoja šilti ir jautrūs atsiliepimai jo auklėtinių ir Prekybos Instituto rektoriaus Ernesto Galvanausko pakartotinai vieši palankūs atsiliepimai.

J. Jakubonis, kaip ir dauguma biržiečių reformatų, buvo kuklus, vengė reklamos ir į aukštesnius postus nesiveržė, net jų kratėsi. 1939 m. kovo mėn. okupavus Vokietijos naciams Klaipėdos kraštą, Prekybos Institutas buvo perkeltas į Šiaulius. Šio instituto rektoriaus pareigoms iš visų kandidatų, slaptu balsavimu, buvo išrinktas J. Jakubonis, bet jis tų pareigų nepriėmė ir jas perleido V. Staugaičiui, pasitenkindamas prorektoriaus pareigomis. Artėjant Vokietijos-Sovietų Sąjungos frontui, 1944 m. vasarą Prekybos Institutas nustojo veikęs. J. Jakubonis su žmona pasitraukė į Vokietiją. Karui pasibaigus, J. Jakubonis buvo Fellbache įsteigtos lietuvių tremtinių moksleiviams progimnazijos direktoriumi. Prasidėjus emigracijai su žmona atvyko į JAV ir apsigyveno Chicagoje.

Po darbo fabrike, vakarais porą metų lankė Northwestern u-tą, norėdamas susipažinti su šio krašto sąskaityba. Baigęs nustatytą kursą, dirbo sąskaitybos srityje. Vėliau, išlaikęs Illinois valstijos egzaminus, dirbo valdžios įstaigose sąskaityboje kopdamas pareigose iki išėjimo į pensiją 1968 m.

J. Jakubonis buvo taip pat pareigingas Lietuvos Ev. Reformatų Bažnyčios narys. Kuratorium buvo išrinktas dar neprikl. Lietuvoje, Biržų sinode. Uoliai dalyvavo kiekviename sinode. 15 metų buvo Sinodo Revizijos Komisijos pirmininku. Buvo renkamas Sinodo Direktoriumi ir kitoms pareigoms.

Deja, J. Jakuboniui su žmonele džiaugtis užtarnautu poilsiu, ramesniu gyvenimu neteko. Prasidėjusi ir, metai iš metų, progresuojanti sunki smegenų atrofijos liga neleido tuo pasinaudoti. Velionio liga diena iš dienos vis labiau sunkino jų gyvenimą. Po poros metų sirgimo, ligonis nustojo kalbėjęs, vaikščiojęs ir iki mirties, virš 2-jų metų, išgulėjo lovoje. Jo žmonelė Stasė kantriai, su meile ir nepaprastu pasišventimu slaugė ligonį ir dėl jo sielojosi. Šią sunkiai pakeliamą ir skausmingą našta žmonai iš dalies lengvino pasišventę velionio Voronežo gimnazijos klasės draugas Petras Balzaras ir velionio svainis, buvęs gener.konsulas Klaipėdoje, muzikas Antanas Kalvaitis. Šv. Kryžiaus ligoninėje prie ligonio lovos ištisus vakarus budėjo jo pusbrolis, buv. Biržų Žemės Ūkio Smulkaus Kredito banko direktorius Petras Variakojis.

1975 m. balandžio 1 d. žmonėmis pripildytoje Marquette Parko Petkaus koplyčioje, atsisveikinimo akademiją pravedė muz. A. Kalvaitis. Gedulingas atsisveikinimo pamaldas atlaikė gener. suprnt. kun. Stasys Neimanas ir suprnt. kun. Povilas Dilys. Per pamaldas, akomponuojant vargonais muz. A. Kalvaičiui, kelias giesmes pagiedojo iškilusis solistas Algirdas Brazis.

Iš organizacijų vadovybių atsisveikinimo žodžius, suminėdami velionio nuveiktus darbus, išskeldami jo būdo bruožus, tarė: biržie-

*Stasė ir Jurgis JAKUBONIAI
Chicago, 1965 m.*

*Kuratoriai Petras VARIAKOJIS ir Jurgis JAKUBONIS reformatų tremties sinode.
Chicago, 1970 m.*

tis, žurnalistas docentas Gediminas Galva-Prekybos Instituto vadovybės ir studentų vardu; aktorė Petrokaitė-Rukuižienė-Tauragės komercinės gimnazijos auklėtinių vardu; pulk. Antanas Reklaitis-Lietuvos Fondo vardu; p. Bučys-Amerikos Lietuvių Tautinės S-gos Chicagos skyriaus vardu; inž. Jonas Jurkūnas-Tautinių Namų vardu; P. Indreika-Marquette Parko LB vardu; mkt. Petras Bružas-reformatų kuratorių vardu, nuoširdžiai padėkodamas velionio žmonai Stasei ir jos artimiesiems už nuoširdžią velionio globą jo ligos metu. Be to, velionis dar priklausė Tautiniam Akademiniam Sambūriui ir Balfui.

J. Jakubonis buvo humaniškai švelnus, mandagus, santūrus, taktiškas, kantrus ir teisingas. Jo ramus, besišypsantis veidas visus maloniai nuteikdavo. Jis save laikė per menku, kad kas nors apie jo atliktus darbus kalbėtų. Todėl ir nerandame apie šią taurią asmenybę biografinių žinių LE-joje.

1975 m. balandžio 2 d. po tų pačių dvasininkų pamaldų koplyčioje ir kapinėse, gausios palydos palydėtas, velionio karstas, giedant Tautos Himną, buvo palaidotas šv. Kazimiero lietuvių kapinėse. Karstas buvo apdėtas gėlių puokštėmis ir apibertas gėlių žiedų lapeliais. Konsulas A. Kalvaitis, pė šermenų pietų Šarkos svetainėje, padėkojo visiems palydovams už suteiktą velioniui paskutinį patarnavimą.

Gražiai ir pavyzdingai baigęs šios žemės kelionę, iškentęs likimo skirtus skausmus ir vargus, -ilsėkis ramybėje! Tavo švelnioji siela žydėjusi gėle, teprašysta visų žmonių širdyse.

J. Kregždė

JONAS TATORIS

Kokios mintys mums kyla, kai išgirstame apie žmogaus mirtį, kuris mūsų tarpe buvo žinomas, gerbiamas, teigiamai vertinamas; kuri mirtis visai netikėtai ištiko, kurio amžiaus metų skaičius dar neslėgė; kuri dar ilgai tikėjomės savo tarpe turėti ir jo mirtis mus liūdnai nuteikė? Kiekviena mirtis mums primena, kad mūsų planai neapdrausti. Mirtis ateina įvairiais keliais. Biblija klausia: "Kam gi atiteks, ką sukrovei?"

Kokios mintys mums iškyla, kai stovėdami prie karsto, atviro kapo, pagalvojame apie Dievą? Ar nebūname kartais apvilti, prislėgti pamanydami, kaip Dievas galėjo tai leisti? Kokias mintis Dievas apie mus turi? Pranašas Jeremija sako: "Nes aš žinau mintis, kurias turiu apie jus, sako Viešpats, ramybės ir ne prispaudimo mintis, kad jums duočiau pabaigą ir kantrybės". Tuo esame kviečiami savo mąstymu persiorientuoti, nes gyvenimo įvykiai vystosi ne pagal mūsų, bet Dievo valią: "Išganymas duotas, ateitis žmogui per Jėzų dovanota, galėdami vieni kitiems padėti, atjausti, neapleisti". Krikščionių bendrystėje patiriame išganymo dovaną, tvirtėjame viltyje nepavargti, nepalūžti.

1975 m. balandžio 17 d., Chicagoje, staigiai mirė kuratorius Jonas Tatoris, sulaukęs 69 metų amžiaus. Gimė 1906 m. sausio 6 d., ūkininko šeimoje Geidžiūnų km., Biržų vls. ir aps. Lankė Biržų gimnaziją, dirbo Biržų teismo įstaigoje, vėliau-kaip matininkas. Prieš išvykdamas iš Lietuvos, dirbo Vilniaus miesto valdyboje. 1940 m., kaip aktyvus Bažnyčios narys, reformatų sinodo buvo išrinktas kuratorium. Vedė Eleną Tverijonaite. Užaugino du sūnus - Algį ir Kęstutį ir dukrą Dalią. JAV išgyveno 25 metus. Įtemptai dirbdamas įsikūrė, prasigyveno. Sveikatai sunegalavus, ilgesnį laiką gydėsi. Gyveno vienas atsiskyres. Krimtosi tėviškai besirūpinamas savo vaikais, kad jie nenori pasinaudoti jo siūloma parama baigti aukštesnį mokslą.

J. Tatoris buvo nuoširdaus būdo, susipratęs tautietis, teisingas, draugiškas ir gerai vertinamas darbovietės bendradarbių. Savyje užsidaręs, niekam nesiskundė savo negalavimu: dvasiniu prislėgimu ir pergyvenimais. Savo atsisveikinimo raštelyje, skirtame vaikams ir pasilikusiems, atsiprašė už sudarytą jiems rūpestį ir nemalonumus: "Jūs nežinote, kokia sunkia liga aš sirgau ir kiek ilgai kentėjau".

Žmogus nežino, kada Dievas jį pašauks ir išvaduos iš žemiškų skausmų ir kančių. Velionis nebepakeldamas dvasinio slėgimo, pasiryžo pats nutraukti gyvenimo siūlą, giliai pažeisdamas skausmu tėvą tebemylinčius vaikus, marčią, anūką, artimuosius ir draugus. Šiam žygiui ruošėsi iš anksto ir apgalvotai, surašydamas savo pasutinę valią, nepamiršdamas ir savo artimųjų tėvynėje ir savo

Jonas TATORIS
Biržai, 1906.I.6 - Chicago, 1975.IV.17

Bažnyčios, kuri jam buvo arti širdies ir teikė paguodą.

Balandžio 21 d. liūdinčių šeimos narių, artimųjų ir skaitlingų pažįstamų bei draugų, po gedulingų pamaldų Eudeikio-Gaidos koplyčioje, 4330 So. California Ave, buvo išlydėtas į Lietuvių Tautinės kapines ir kun. P. Dilio bei kun. St. Neimano palaidotas.

Liūdesio valandoje neišvengiamai kyla mintis: jeigu tą valandą būtume prie jo buvę, taito nebūtų atsitikę. Tai taikoma kiekvienam, kuris velionį pažinojo. Nekaltinkime viens kito, bet gal galėjome savo laiku velioniui daugiau padėti, jei būtume žinoję jį rimtu ligoniu esant, kuriam buvo reikalinga pagalba ir globa.

Dieve, atleisk mirusiam už nekantrumą nešti uždėtąją Tavo mėginimo našta, mums likusiems - už mūsų neapdairumą ir nerangumą. Viešpatie, Tu esi mūsų gyvenimo teisėjas. Kun. S. Neimanas

* * *

Kaip nėra taip nėra vis nieko:
Vienodai šlama uosiai,
Ir vakarai palieka
Pilkais dangaus skliautuose...
Įženk tik vieną žingsnį
Į rūškanus šešėlius,
Matysi ir palinksi,
Kaip rudens akvarėlės;

Matysi ir sustingsi,
Kaip marmuro statula:
Gyvenimo koraną
Užbaigs skaityti mula.
Per nakt gulėsi moruos-
Ilsės pavargę akys,
Prie morų ir altoriaus
Žibės vaškinės žvakės.

Paskui į paskutinę
Kelionę parengs mula,
Nors akys bus numirę,
Ir kūnas kaip statula...

M. Z.

IŠ VIEŠNAGĖS AUSTRALIJOJ

Australijos Lietuvių Bendruomenė kas dvieji metai rengia "Lietuvių Dienas". Toks suvažiavimas Adelaidėje įvyko ir 1974 m. gruodžio 26-31 d. B. Nainys, pasaulio Lietuvių Bendruomenės pirmininkas, iš Chicagos lietuvių suorganizavo ekskursiją į Australiją ir jai vadovavo. Ekskursija buvo gerai suorganizuota ir pavyko. Iš Cincinnati, Ohio, ekskursijoje dalyvavo trys-mano dukterė Aldutė su žentu ir aš.

Australijoje gyvenome 19 dienų ir pamėgome tą skirtingą kraštą. Augmenija ir gyvūnija yra savotiška. Žolė, saulės išdeginata, yra geltona, medžiai rudai žali, o keliai-šviesūs, beveik balti.

Toliau nuo miestų, tarp miškų, yra primityvių vietų, kurių mūsų civilizacija dar nepasiekė ir nesugadino. Lietuvis, kurio namuose kelias dienas gyvenome, papasakojo daug įdomių dalykų. Jam teko du metus dirbti Naujojoje Gvinėjoje. Jis per džungles statė elektros įrengimus ir stulpus. Per tą laiką jam teko arčiau pažinti vietinius žmones ir jų gyvenimo būdą.

Prieš keletą metų surado džunglėse gyvenančią naują gentį-clan. Toji gentis praktikuoja tokį paprotį: kai miršta šeimos galvavyras, tai likusieji nariai per šermenis pasidalo lavoną ir jį suvalgo, tikėdami, kad jo išmintis ir jėgos pereis jiems, o žmonai ant kaklo uždeda rankos kaulus, nes tada jos buvęs vyras bus visuomet su ja. Taipgi vietiniai gyventojai tebegarbina savo įvairius dievus ir gamtos jėgas.

Į Lietuvių Dienas suvažiuoja daug lietuvių atstovų ir svečių. Iš Newcastle, N.S.W. atstovu buvo daugeliui mūsų pažįstamas biržietis Alfonsas Šernas iš Jasiškių km.

Sutikti savo žmogų toli nuo namų, už vandenynų, už 13,000 mylių, yra labai malonu. Adelaidėje vieną rytąėjau ieškodama Melbourne g-vės. Nežinodama jos krypties, užkalbinau vyrą, kuris, pasiremdamas dviem lazdom, sunkiaiėjo. Pasirodė, kad jis yra lietuvis Antanas Matusevičius, kilęs iš Joniškėlio. Jis gerai pažinojo Adomą Grybę iš Švobiškio bažnytkaimio, kur 1887 m. gimė mano motina. A. Matusevičius iš Vokietijos atvyko į Australiją 1949 m. ir dabar gyvena Adelaidėje. Pirmoje jo darbovietėje Perth, Vakarų Australijoje, įvyko didelė nelaimė, po kurios jis liko nedarbingas.

Per 19 dienų teko pagyventi keturiuose didesniuose miestuose: Adelaidėje, Melbourne, Canberroj ir Sydney. Daugumoje gyvenimo tempas lėtas. Miestai švarūs ir saugūs. Lušnų nemačiau, nors ir gyvenau darbininkijos rajone. Žmonės ramesni ir laimingesni (bent man taip atrodė), nors prabangos ir pinigų mažiau turi.

Du biržiečiai Adelaidės aukščiausiam kalne Mt. Lofty 1974.XII.31

Lietuvių Namai Melbourne yra senesnėje miesto dalyje-centre. Tuos namus nupirko Lietuvių Klubas 1965 m. Namai dideli ir erdvūs. Juose Klubas įrengė nedidelę lietuviams evangelikams koplyčią, kurioj reguliariai vyksta pamaldos. Prieš įsigijimą namų, liet. evangelikai buvo išsimėtę po australų ir vokiečių parapijas. Pirmas pamaldas liet. evangelikams atlaikė kun. W. Kosticinas, suvalkietis iš Sydney 1966 m. Jam išvykus į Vokietiją, lietuvius evangelikus aptarnauja jaunas lietuvis kun. J. Šimboro, kuris teologijos mokslus baigė Australijoje ir yra nuolatinis australų parapijos kunigas. Lietuvių evangelikų parapija turi apie 200 narių, tvirtai laikosi savo lietuviškų tradicijų ir gimtojo žodžio.

Canberra yra visos Australijos sostinė. Joje nėra visai industrijos, o daugiausia planavimo įstaigos. Visų tautybių atstovybės turi savo namus. Australijos pinigų spausdinimas vyksta Canberroje. Miestas turi daug naujų pastatų ir garsių muziejų: anatomijos, karo ir kt. Canberroj yra nedidelė serbų ortodoksų bažnyčia. Joje dideli piešiniai dengia lubas ir sienas. Juos paišo senas, 80 metų amžiaus Karl Morzek. Jis jau virš 10 metų dirba be jokio atlyginimo. Tai kuklus, tylus, apsirengęs pilkais drabužiais, su šypseną sutinka lankytojus. Nors ir ilgai gyvena Australijoje, bet angliškai kalbėti nemoka. Lietuvių Namai Canberroj yra nauji ir gražūs. Lietuvių kolonija nedidelė, bet veikli.

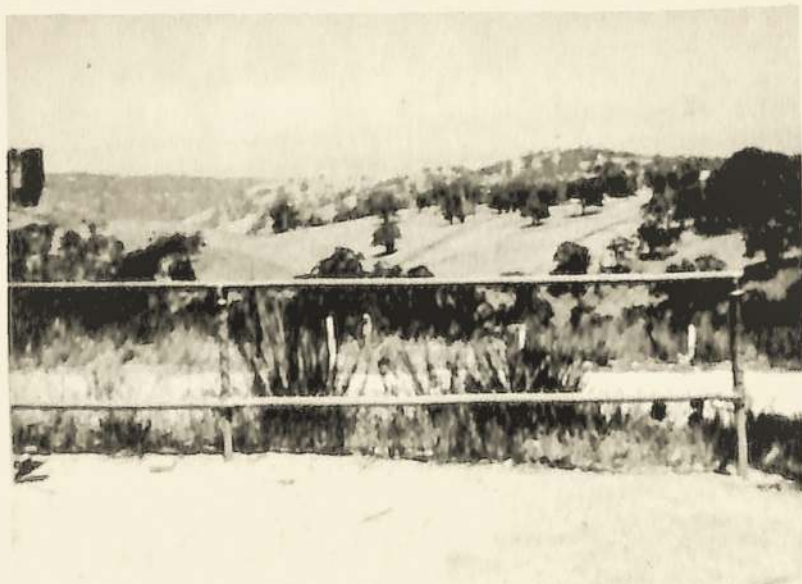
Sydney yra didžiausias Australijos miestas. Jis turi apie tris milijonus gyventojų. Tai judrus, tarptautinis miestas. Sydney gar-

sus savo naujais, moderniškais operos rūmais, kurių stogas pri-
mena laivo bures. Operos rūmai pastatyti prie uosto. Tų rūmų vi-
dus yra papuoštas meno darbais ir įvairiais naujoviškais akusti-
niais patobulinimais. Kitame Sydney miesto iškišulyje, kalnuose ir
miške, randasi garsus Torrongo zoologijos sodas su vietine aug-
menija ir gyvūnija. Tamsiame, atskirame zoologijos sodo kamba-
ryje, po vandenį nardė ir plaukė ančiasnapis-platypus. Tai savotiš-
kas sutvėrimas, mišinys kelių gyvių. Snapas ir kojos yra anties,
uodega-kaip bebro, kūnas padengtas kailiu ir panašus į žebenkštį.
Deda kiaušinius, o jiems išsiperėjus, žindo vaikus savo pienu. An-
čiasnapis savo vaikus augina tuneliuose po vandeniu, ramioj vietoj.
Taip pat teko matyti Koalo meškas, kurios gyvena tik eucalipto me-
džiuose ir jais minta.

Lietuvių Namai Sidney yra dideli, nauji. Lietuvių Klubas turi ge-
rą ir sumanų vadovą Simoniškį. Žmonių į Lietuvių Namus atsilanko
daug: juose rengiamos įvairios pramogos ir kultūriniai pobūviai.
Namų sienas puošia neseniai, 1973 m. mirusio dailininko Vaclovo
Rato kūriniai.

Australijoje gyvena daug lietuvių menininkų, kurie jau žinomi ir
australams. Skrisdama iš Adelaidės į Melbourną skaičiau "Trans-
air" žurnale straipsnį apie Vyta Šerelį, kuris 1974 m. laimėjo "A-
lice" premiją už savo kūrinį "Tėvas ir sūnus". Taip pat mačiau
gražią skulptūrą Melbourno miesto centre, sukurtą Teisučio Zika-
ro-"Apelsinų Žievė". Dar Melbourne yra ir dailininko Jomanto su-
kurta skulptūra. Sydney lietuvių kolonija turi ir mokslininkų, kurie
australų vyriausybės yra aukštai vertinami. Kun. Petras Butkus ne
tik geba gražius pamokslus sakyti, bet jis yra poetas ir muzikas.
Neseniai išleista jo plokštelė, kurią įdainavo kun. V. Gurinas: "Snai-
gės, burės ir aidai". Štai vienas Petro Butkaus eilėraštis:

Adelaidės apylinkės 1974.XII.31

Sydney operos rūmai

SUGRĮŠIU

Tenai, kur gluosnis palei klėtį,
O beržai dangų remia,
Mano daina buvo pradėta,
Mano kelionė žemėn.

Daugkart kukavo gegutėlė,
Daugkart pražydo vyšnios,
Palūžo ilgesyj motulė,
Belaukdama sugrižtant.

Bet dar sugrišiu tėviškėlėn,
Beržai laisvi žaliuos,
Praeis tie rudenys aptemę
Be laimės, be dalios.

Per viešnagę Australijoje patyriau daug šilimos ir širdingumo.
Per 19 dienų negalėjau visko tiksliai pažinti. Ten tarp lietuvių jun-
tama didesnė tolerancija ir geresnis sugyvenimas.

DAGYS

Diegsiu gėlę į smiltyną,
Gal ji ten prigis, -
Gal ir laimę mano širdžiai
Kas dar sugražins...

DIEGSIU GĖLĘ

Laistysiu smiltyj gėlelę,
Laistysiu kantriai.
Tai prigis ji, tai bujos ji,
Tai ją puoš žiedai...

Oi, prigijo ta gėlelė
Nuo vandens lašų, -
Neprigijo tik širdelė
Žemėj svetimų...

Laima KASPARAITYTĖ

HIPOTETINIS PILIETIS

1975 m. vasario 16 šventėme Lietuvos nepriklausomybės 57 metų sukaktį. Kaip ir visados, buvo iškilminga tradicinė programa. Šventėje kalbėjo didingi svečiai, kurie kartojo tuos pačius pažadus dėl nepriklausomos Lietuvos atstatymo. Kai buvau jaunesnė, nuoširdžiai klausiausi kalbų ir tikėjau, kad tokia diena nušvis. Bet dabar, kai reliatyviai pažvelgiu į mūsų tautinę padėtį, mano ūpas nebe tas.

Būdama užauginta lietuvaitė, mano asmenybė ir patriotizmas priklauso nuo auklėjimo. Bet negaliu užmerkti akių ir nepriimti fakto, kad esu gimusi Čikagoj ir Čikagoj gyvenu. Mano kasdieninis gyvenimas apsuptas anglų kalba ir taisyklėmis. Klausimas kyla, dėl ko tėvai mėgino ir norėjo mane užauginti lietuviškais papročiais ir kalba? Atsakymas gana aiškus: tėvams rūpėjo perduoti savo tautinę asmenybę, kad Lietuva neišnyktų. Tai labai sunkus siekimas ir šiais laikais, atrodo, mes labai noriai tai užmirštame. Sukūrėme visokias lietuviškas organizacijas, bažnyčias, mokyklas ir gyvename "hipotetinėje Lietuvoje".

Žmonės, kurie laikosi prie kokios tautybės, gyvendami svetimame krašte, ar gali būti tikrais to krašto piliečiais? Atsakymas šiam klausimui priklauso nuo žmogaus sąžinės. Mes galime save palyginti su dabartine žydų situacija. Prieš 1948 metus jų žemė irgi buvo užimta. Bet jie susibūrė, apsiginklavo ir drąsiai kariaudami atgavo savo žemę. Izraelio kraštas nedidelis ir puolamas beveik iš visų pusių, bet patys žydai stengiasi visais būdais tą mažą savo kraštą išlaikyti. Tie žmonės, kurie gyvena pačiame Izraelyje,

laikosi kaip tikri žydai, taip pat kaip ir tie žydai, kurie gyvena kituose kraštuose. Šiuos žmones skiria pergyvenimai. Ta šeima, kuri paaukoko savo sūnus ir dukras kariaujant Palestinos laukuose, jaučia tą pralietą kraują dėl tos žemės ir tikrai supranta ką reiškia priklausyti prie tautybės. Koks gali būti pergyvenimas toj šeimoj, kuri paaukoko pinigų ginklams ir tik laikraščiuose perskaito kaip sekasi karo lauke. Iš viršaus palyginimas gal atrodo neaiškus, bet jeigu įsigilinsime į klausimą, galima suprasti, kad labai svarbus taškas išaiškėja. Patriotizmas dėl tautos išreiškia patikrinimą ir išskiria žmones į tuos, kurie tikrai myli savo kraštą ten aukodami savo gyvybę ir į žmones, kurie nori priklausyti prie tautos, nes jiems svarbu pasiskolinti asmenybę.

Pažiūrėkime į amerikiečių valstybę. Valdžia, kuri pasišvenčia materialiniams tikslams, nesirūpina kultūros augimu. Dėl to matome, kad amerikiečiai patys ieško kaip kultūriniai išsireikšti, bet jiems sunku kurti dainas, šokius, kurie jungtų tautiniai, nes viskas priklauso nuo to, kiek pinigų ir kaip greitai gali uždirbti. Su tokiu siekiu sunku yra sąžiningai kurti kultūrą. Iš šio taško žiūrint, galima sakyti, kad lietuviai turi labai turtingą kultūrą, kuri jungia žmones tautiniai ir tuo pačiu patenkina tuos asmeniškus reikalus, kurie yra labai svarbūs. Būti religingu, tautiniai susipratusiu, žmogui yra labai naudinga. Toks gali geriau suprasti gyvenimą, jeigu jis supranta savo paskirtį. Ir mes tik tada galėsime pilnai suprasti patriotizmą, kada laikas pakvies mus paaukoti savo širdis ir gyvenimą.

Dauguma lietuvių, kurie atvykę iš Lietuvos pakeitė savo pilietybę, vis tiek save laiko lietuviais, o ne amerikiečiais. Tuom tarpu yra gimusi nauja generacija, išauklėta lietuviškoje dvasioje, kuri visai nepažįsta tolimos Lietuvos. Jų gyvenimas sukasi čia Amerikoje, o sapnai-Lietuvoje. Pagal taisyklę, ši generacija yra amerikiečiai. Sunku spėti, kiek iš jų save laiko amerikiečiais, bet iš patyrimo galiu sakyti, kad daugumas, kurie buvo lietuviškai auklėti, lietuviais ir laikosi. Juos vadinu "hipotetiniais piliečiais". Amerikiečiai neturi iškilios kultūros. Dėl to, kad amerikiečių kultūrai trūksta charakterio. Padėtis yra tokia, kad šie "hipotetiniai piliečiai" randa individualizmą lietuviškoje kultūroje, o materialistiniai priklauso Amerikai. Įdomu būtų pamatyti, kas atsitiktų, jeigu susidarytų situacija, kuri kviestų visus lietuvius palikti amerikietišką gyvenimą ir vykti kariauti Lietuvon. Laikykime šį klausimą labai hipotetiniu ir tikėkime, kad tokia situacija neįvyks. Jeigu kuris lietuvis taip galvotų, tai tokio tikruoju lietuviu laikyti negalime. Tas, kuris tikrai jaučia lietuvišką patriotizmą, toks nuoširdžiai dirbs įvykdyti Lietuvos nepriklausomybės atstatymą.

Kristina PREIKŠAITYTĖ ir Aleksandras PEHAS sutuokti senj. kun. A. TRAKIO Tėviškės liuteronų bažnyčioje. Chicago, 1974.VIII.24

Silvija Rūta KURAITYTĖ ir Juozas Gediminas GALVIČIUS sutuokti senj. kun. A. TRAKIO Tėviškės liuteronų bažnyčioje. Chicago, 1974.IXI.21.

*Pabaltijo kraštų jaunimo suvažiavimo dalyviai Bad Godesberge Annabergo pilyje.
V. Vokietija, 1974.X.31 - XI.3*

Nuotr. Fr. Skerio

Judita PATRAITĖ

THE MAN AND THE SEA

A long time ago
In a beautiful land,
Lived an old man
With his house on the sand.

The sea was restless,
As restless as could be,
But the old man was peaceful-
He did love the sea.

And then one day,
A great wave came,
To sweep them away,
And the sea looks the same.

But the spot where the house stood,
Looked lonely indeed,
For a man and a house
It was greatly in need.

(Šis eilėraštis parašytas, kada
J. Patraitė buvo 11 metų. Ji yra
gimusi 1962 m.)

PAVERGTOJE LIETUVOJE

1974 m. birželio 23 d. Gajūnų kaime, Papilio parap., sulaukęs vidutinio amžiaus, mirė Stasys Tamulėnas. Paliko žmoną ir porą jaunuolių, lankančių Papilio vidurinę mokyklą: Kostą-11-tą ir Rimutę-9-ją klasę. Velioniui arklys buvo sužeidęs šoną, o vėliau iš to išsivystė vėžys. Negelbėjo ir padaryta operacija Vilniuje. Velionių liga kankino gana ilgai.

Palaidotas Gajūnų kaimo reformatų kapinėse šalia tėvo Jokūbo Tamulėno. Laidojimo apeigas atliko kun. P. Jašinskas atvykęs iš Biržų. Velionis Stasys buvo M. Tamulėno, gyv. W. Palm Beach Floridoj, artimas giminaitis ir krikšto sūnus.

Po laidotuvių, išvargusi ir išsikankinusi žmona išvažiavo į Druskininkų kurortą sutvirtėti.

* * *

A. Balčiauskienė, kun. A. Balčiausko žmona, tebegyvena Biržuose ir dirba muzikos mokykloje. Gyvena nuosavame namelyje, Dagilio g-vėje, kuri pirko dar vyrui gyvam esant. Sūnus Donatas jau vedęs, gyvena Vilniuje ir au-

gina dukrą Skirmutę 3 metų ir sūnų Mindaugą-Aleksandrą 2 m. Duktė Virginija irgi ištekėjusi ir gyvena Kaune, augina sūnų Kęstutį. Pas sūnų Donatą gyvena Balčiauskienės motina (80 m. amž.) ir padeda auginti vaikus.

Užporos metų. Balčiauskienė tikisi išėiti į pensiją ir padėti auginti anūkus, prie kurių yra labai prisirišusi ir juos pamilusi.

* * *

1974 m. gruodžio pradžioje, Lentvarave, netoli Vilniaus, mirė Januševičienė, Jokūbo Januševičiaus, kilusio iš Karališkių km. Biržų parap., žmona. Palaidota miesto kapinėse. Liko nuliūdę: vyras, dukra su vyru ir dukraitė. Velionė Januševičienė (Ot. Pipinytė) buvo gimusi ir augusi Biržuose.

Jokūbas Januševičius nepriklausomais laikais ilgus metus dirbo Biržų Žemės Ūkio Smulkaus Kredito banke buhalteriu. Jis su šeima pokario laikais buvo išvežtas į tolimą Sibirą, kur irgi dirbo buhalterio darbą. Po kelerių metų, Staliniui mirus, buvo jiems leista grįžti tėvynėn.

M. T-nas

Suprt. kun. Povilas JAŠINSKAS Gajūnų kapinėse prie mirusio Stasio tėvo Jokūbo Tamulėno paminklo
Biržai, 1974. VI. 23

* * *

Biržėnas laiške rašo: "Variakojis Petras, Astravo, atbuvo kalėjime septynerius metus. Grįžo gana tvirtas ir gyveno Alytuje pas dukterį daktarę. Buvo energingas ir linksmas, kaip jaunas. Prieš kelis metus per avariją žuvo Alytuje. Jo švogėris J. Džiuvė (švobiškėnas, užkurus Variakojų ūkyje)

buvo nuteistas 10 m. kalėjimo. Po septynių metų mirė kalėjime. Jo žmona Džiuvienė mirė 1954 m. Jų kaimynų Daugių vyrų (visi broliai) likimas toks: Martynas ir Feliksas buvo ištremti į Sibirą su šeimomis 1949 m. pavasarį ir ten išbuvę apie 10 m. grįžo ir gyvena kolūkyje. Jonas ir Jurgis, kurie buvo išėję užkuriomis ir gyveno

Iš k. į d. — I-je eilėje: Alma Gulbytė, Halina Korsakienė ir viešnia iš Australijos Ksana Dauguvietytė; II-je eilėje: Musė Dauguvietytė, Irena Trečiokaitė, Palmyra Kriukėnaitė.

Vilnius, 1973 m.

Ubiškių ir Medeikių kaimuose, buvo nuteisti kalėjimo po 10 metų. Atbuve, sugrįžo ir taipgi gyvena kolūkyje. Juozas Daugis nebuvo niekur išvežtas, gyvena Biržuose.

J. D.

VĖŽIO LIGA IR TIKĖJIMAS

Viena iš labiausiai intriguojančių apie vėžį teorijų tai ta, kad visimes esame gimę su vėžio ligos virusu ir kad to viruso išoperuoti negalima. Žymiai vėliau, kai kūno apsaugos mechanizmas pasensta ir pavargsta, jis nebepajėgia nugalėti įvairių carcinogetinių substancijų. Tuomet pabunda seniai miegančio vėžio virusas.

Mormonai ir septintos dienos adventistai, kurie nerūko, negeria ir prisilaiko švaraus ir sveiko gyvenimo, miršta nuo vėžio ligos perpus mažiau nei kiti žmonės. Dr. Jams Enstrom ir Ronald Phillips iš Californijos universitetų yra suradę, kad vėžys pas mormonus ir minėtus adventistus yra nuo 50%-70% žemesnis, nei pas kitus Californijos gyventojus, nežiūrint kur tas vėžys pasireikštų.

Septintos dienos adventistai yra daugumoje vegetarai. Nuoširdžiai praktikuojantieji mormonai, bendrai imant, susilaiko nuo stiprių gėrimų, kavos ir persivalgymo. Abi grupės laiko svarbiu dalyku vidutiniškumą, mankštą, minties ramybę ir sveiką jausmų stovį.

Kokią gi įtaką turi toks gyvenimo būdas į susirgimus vėžiu? Kiti tyrinėtojai nėra tuo labai tikri, bet jie sutinka, kad mormonų ir minėtų adventistų mirties skaičiai nuo vėžio yra žymiai mažesni, negu krašto žmonių vidurkiai. Utoje, pav., vienu trečdaliu mirčių nuo

vėžio daugiau tarp ne mormonų, nei pas mormonus. Matomai, sveikas gyvenimo būdas - gerai balansuota ir su saiku dieta, nevartojant alkoholio, tabako, ganėtina mankšta, pridedant prie to dar skaidrias mintis, -laiko vėžio virusus apsuptus, izoliuotus. M. T-nas

EVANGELISTO BILLY GRAHAM NUOSTABŪS PASISEKIMAI

1974 m. spalio 2 d. buvo surengta Rio de Janeiro mieste pirmą kartą Billy Graham "Crusade"-viešos pamaldos. Praėjo jos su nuostabiu pasisekimu. Pirmą dieną Maricana stadionas sutraukė 85 tūkst. žmonių, antrą dieną - 50 tūkst. (tą dieną lijo), trečią dieną - 183 tūkst. (3,500 viešai išpažino Kristų), paskutinę dieną - sekmdienį stadijone susirinko net 250 tūkstančių! Tai negirdėti skaičiai. Net futbolo rungtynės, kurias brazilai taip mėgsta, niekada nėra sutraukę tokių minių.

Prie pasisekimo daug prisidėjęs kun. Harold Cook, laikomas seniausiu misijonierium pasaulyje (jis turi jau 96 m.), bet dar aktyviai pamokslininkauja. Jis atvyko 1911 m. iš Anglijos į Braziliją. "Katalikai Brazilijoje degindavo Biblijas ir bažnyčias, o dabar platina Biblijas ir padeda evangeliskai veiklai plėstis", - tvirtina jis. Brazilija turinti daugiausia protestantų misijonierių iš JAV, kaip kad kuri kita šalis pasaulyje.

Prileidžiama, kad katalikiškoje Brazilijoje šiuo metu yra daugiau praktikuojančių evangelikų, kaip kad Romos katalikų. Šiaip evangelikų skaičius siekia 11 milijonų. Katalikų mažiau kaip 10% teatsi-

lanką tik kartą per metus į mišias. Šiuo metu čia labai populiarius yra Macumba judėjimas-įvairios spiritalistų sektos.

B. Graham savo pamoksluose daugiausia kalbėjo apie kryžiaus reikšmę. Ragino brazilus ne tik galvoti apie kryžių, kaip reikšmingą simbolį, bet ir pasisavinti Kristų, kaip atpirkėją nuo mūsų nuodėmių.

J. Ktr.

* * *

CHICAGO. Tradicinę Vasario 16-ją Chicagos Reformatų parapija atšventė 1975 m. vasario 23 d., minėdama Nepriklausomos Lietuvos atstatymo 57 sukaktį. Šia proga buvo atlaikytos iškilmingos pamaldos, kurias pravedė suprint. kun. Povilas Dilys, pasakydamas pritaikytą brangiai šventei turiną pamokslą. Pamaldas pajūvairino solistė Bronė Variakojienė pagiedodama solo dvi patriotines giesmes. Pamaldos baigtos Tautos Himnu.

Tolimesnė programa buvo tęsiama parapijos salėje prie Moterų D-jos dengtų stalų. Prie užkandžių su kava parengimo daugiausia pasidarbavo Moterų D-jos kasininkė Aldona Dagienė. Programai vadovavo kurt. J. Kregždė. Solistė Bronė Variakojienė iš atminties padeklamavo savo sukurtą patriotinį kūrinį, kuris viltinai visus nuteikė. Trumpais žodžiais geras mintis pareiškė: kurt. V. Karosas, S. Palšis, kun. P. Dilys, P. Bružas, J. Kregždė ir gnr. suprint. kun. St. Neimanas, kuris malonią šventę uždarė malda.

J. Kr.

* * *

CHICAGO. Chicagos liet. ev. reformatų parapijos visuotinis me-

tinis susirinkimas įvyko 1975 m. balandžio 27 d., sekmadienį, po gener. suprint. kun. St. Neimano atlaikytų pamaldų. Susirinkimą pravedė J. Kregždė, sekretoriavo J. Pelanis.

Praeito susirinkimo protokolas buvo patvirtintas be pataisų. P-jos pirm. inž. H. Pavilonis padarė metinės veiklos pranešimą. Nusiskundė kai kurių narių pasyvumu, nuo ko nukenčianti aktyvesnė parapijos veikla. Parapijos kasininkas P. Bružas patiekė prabėgusių metų pajamų, išlaidų apyskaitą ir sekantiems metams valdybos sudarytą sąmatą. Revizijos komisijos aktą perskaitė P. Variakojis, konstatuodamas, kad kasos knygos vedamos kruopščiai, tvarkingai ir išlaidos daromos taupiai. Pabrėžė, kad ne visi nariai sąžiningai atlieka parapijos pareigas.

Susirinkimas užgyrė valdybos veiklą, patvirtino patiektas apyskaitas ir priėmė sekančių metų veiklai valdybos sudarytą sąmatą. Knygyno vedimui, archyvinės medžiagos tvarkymui susirinkimas archyvaro pareigoms išrinko kurt. Stasį Dagį.

Suprint. kun. P. Dilys malda uždarė susirinkimą.

J. Kr.

* * *

LAIMA KASPARAITYTĖ, aktyviai reiškiasi lietuvių evangelikų liuteronų "Tėviškės" parapijos veikloje. Ji sėkmingai baigė Concordia mokytojų kolegiją, gaudama bakalauro laipsnį. Vyriausias jos studijų dalykas buvo teologija. Ji numato ir toliau mokytis ir siekti magistro laipsnio. Sėkmės!

Ev. liut. Ziono p-jos bažnyčia, 2209 So. Bell Ave., Chicago, kurioje kun. lic. Jonas PAUPERAS kunigavo nuo atvykimo į JAV iki iškeliavimo amžinybėn. Nuotr. M. Nagio

Ev. liuteronų Ziono p-jos išėjimas iš turėtos bažnyčios, Chicago, 1974.III.24 Nuotr. M. Nagio

* 1975 m. kovo 30 d., per Velykas, žurnalo "M. Sp." administratorius Jonas Palšis su p. Emilija, siaurame artimųjų būrelyje, kukliai

atšventė sidabrinės vestuves. Sukaktuvininkams palinkėta ilgiausių, sėkmingiausių metų ir kuo tvirčiausios sveikatos. jkr

* Simas Kudieka, skautų Kaziuko mugėje, įvykusioje 1975 m. Elizabeth mst., New Jersey, 7-rių metų blondinei lietuvaitei Monikai Šernaitei nupirko gražią, tautiškais rūbais papuoštą, lėlę. jkr

PADĖKA

Reiškiu nuoširdžią padėką reformatams už pareikštą užuojautą spaudoj mirus mano mylimam vyrui Jurgiui Jakuboniui.

O P. Bružui ir Jokūbui Kregždėi-už nešimą karsto į kapus.

Dėkinga Stasė Jakubonienė

GOTIŠKA RAIDĖ

Kaip žinoma, ryšium su 1863 m. lenkų Lietuvos žemėje įvykdytu prieš caro valdžią sukilimu, kurį mūsų seneliai vadino tikruoju vardu, būtent, "paliokų metais", buvo uždrausta lietuviams spauda lotyniškėmis raidėmis. Tas draudimas buvo padarytas tikslu lietuvius atskirti nuo lenkų. Carų valdžia to siekė visokiomis progomis, žinoma, turėdama savo tikslus. Ar buvo uždrausta lietuviams spausdinti raštus gotiškomis raidėmis?

Stasys Palšis

* * *

Prof. dr. kun. Povilas Jakubėnas straipsnyje: "Trumpa Lietuvos Reformacijos Apžvalga" rašo: "Protekcijų ir pažinčių pagalba buvo gautas Petrapilyje leidimas atspausdinti giesmių ir maldų knygą 1877 m. Tą leidimą rusų valdžia norėjo atšaukti, bet knyga buvo atspausdinta. Šio spausdinio rusų žandarai nekonservavo" ("M. Sp." Nr. 24, psl. 43).

Giesmynas su maldomis buvo atspausdintas Mintaujoje gotiško-

mis raidėmis. Reiškia: rusai neleido nei lotyniškėmis, nei gotiškomis raidėmis spausdinti lietuviškų raštų ir reikalavo spausdinti jas tik rusiškėmis raidėmis.

Redakcija

SPAUDOS LEIDINIAI

Arėjas Vitkauskas "SPINDULIAI ir ŠEŠĖLIAI". Eilės. Pirmoji kregždė. Dailininkas J.J. Steponavičius. 1926 m. Kaunas. Išleido Julė Vitkauskienė, "Raidės" spaust. (Perspausdinta 1975 m.). Autoriaus adresas: WORLD-WIDE NEWS BUREAU, Arėjas Vitkauskas, Editor-Manager, 309 Varick Street, Jersey City, N. J. 07302. Kaina nepažymėta. Nuotaikingi eilėraščiai iš nepriklausomybės laikų (viso 47). Štai vienas iš jų:

LIETUVIO VILTIS

Slėgta, guita ir slopinta

Lietuva,

Laikas bėga, amžiai kinta-

Taip yra.

Tu nebūsi amžius rūsti

Ir tamsi,

Ims vėjeliai švelnūs pūsti

Jau kiti.

Šviesūs, sotūs, sumaningi

Bus vaikai,

Ir be vargo ir laimingi

Bus laikai.

* * *

MEDICINA, Nr. 3(48), 1974 m. Pasaulio Lietuvių Gydytojų Sąjungos žurnalas. Redaktorius dr. K. Pemkus. Išėina 3 kartus metuose. Prenumeratos kaina 10 dol. metams. Administr. L. Dargienė, 10326 Kipling St., Westchester, Ill. 60153. Spausd. M. Morkūno sp. Turinyje - aktualūs mediciniški straipsniai, paminėti iškilesni

praeities gydytojai; yra moterų ir veterinarijos gydyt. skyriai, duodama žinių iš okup. Lietuvos gydytojų veiklos ir kt. Žurnalas savo turiniu gyvas ir įdomus.

* * *

1974 m., Nr. 1(33) "TĖVYNĖS SARGAS"

"Tėvynės Sargas"-politikos ir socialinių mokslų žurnalas po ilgesnės pertraukos vėl pasiekė skaitytojus. Šis numeris skirtas prelatui Mykolui Krupavičiui prisiminti.

"Tėvynės Sargas" yra seniausias lietuvių krikščioniškosios visuomenės žurnalas, pradėtas leisti 1896 m. Dabar žurnalą leidžia Lietuvių Krikščionių Demokratų Sąjunga, Krikščionių Demokratų Internacionalo (NEI) ir Europos Krikščionių Demokratų Sąjungos (CDCU) narys. Redaktorius dr. Domas Jasaitis, 220 N. 7th Av., Mt. Vernon, NY, 10550. Administratorius Antanas Razgaitis, 1932 Beach Channel Drive, Apt. 1A, Far Rockaway, NY, 11691.

"Tėvynės Sargo" 1974 m. Nr. 1 (33) turi 192 psl., jo kaina 5 dol., gaunamas pas administratorių,

knygų platintojus ir LKDS Centro Komitete-4050 S. Campbell, Chicago, Ill. 60632.

MYKOLO KRUPAVIČIAUS MONOGRAFIJA

Petro Maldeikio parašyta Mykolo Krupavičiaus monografija yra išsamus veikalas apie prelatą Mykolą Krupavičių. Skaitytojas nuosekliai supažindinamas su šio žymaus lietuvių valstybininko, politikos, kunigo ir pasiaukojusio kovotojo už Lietuvos laisvę, Lietuvos valstybės atstatymą, lietuvių tautos teises ir tautiškumo išlaikymą išeivijoje-veikla ir darbais. Prel. M. Krupavičius yra lietuvių krikščioniškosios demokratijos kūrėjas, krikščioniškos demokratijos idėjas konkrečiai įvykdeš lietuvių tautoje. Jis yra skaitomas vienas iš didžiųjų krikščionių demokratų. Autorius su gilia pagarba ir pedagogo patyrimu pristato lietuvių visuomenei prel. Mykolą Krupavičių.

Monografiją išleido Lietuvių Krikščionių Demokratų Sąjunga. Knygos kaina 15 dol.

* * *

NUO 1974 M. GRUODŽIO 1 D. IKI 1975 M. BIRŽELIO 1 D. GAUTOS "MŪSŲ SPARNAMS" AUKOS

V. Karosas, Cicero ir E. Tunkūnas, Gardner-po 25 dol.; Mrs. F. Johnson, Vokietija, Mrs. N. Bauer, Australija ir Liet. Ev. Išganytojo p-jos Moterų D-ja, Toronto-po 20 dol.; dr. J. Yčas, Toronto, P. Lapienė, Chicago ir Ev. Liut. Tėviškės p-jos Moterų D-ja-po 15 dol.; Mrs. M. Hoffman, Chicago-12 dol.

Po 10 dol. :

P. ir B. Dagiai, Columbus; J. Mejeris ir dr. M. Devenis-iš Santa Monica; O. Yčienė, O. Beresnevičienė ir M. Šenferienė-iš Canada; A. Jodinskas, Detroit; K. Žemaitienė, Rochester; P. Čigas, Cleveland; Mrs. E. Šernas ir O. Dubra-Rockford; K. Burbulis, Arkanso; Los Angeles Liet. Prot. S-ga; J. Jašinskas, Boston; J. ir Ž. Slavėnai, Buf-

falo; M. Nagis, S. Jakubonienė, E. Gudaitienė, J. Pelanis, kun. P. ir H. Diliai- visi iš Chicagos.

Po 9 dol. :

E. Starienė, Chicago.

Po 8 dol. :

A. Orentas, Brockton ir A. Jankūnas, Canada.

Po 7 dol. :

J. Jurkšaitis ir J. Anysas-abu iš Chicagos.

Po 6 dol. :

P. Kėželis, Australija-6. 80 dol. ir H. Pankienė, Chicago-6 dol.

Po 5 dol. :

Dr. A. Mikelėnas, E. Sturmienė, V. Bleizgienė ir V. Anysienė-iš Canada; K. Tamulėnas, Švedija; Mrs. A. de Vaisiūnas, Venecuela; J. Kaufmanas, Danija; Mrs. M. Pesys, Fairfield; O. Dagienė, St. Louis; C. Kikutis, Collinsville; Mrs. C. Merkauskas, Cleveland; J. Aukštikalnis ir V. Lisauskas-iš New York; Mrs. W. Sherksnis, Gardner; Mrs. M. Žolynas, Rockford; Vl. Plepys, Orland Park; Mrs. E. Bardy, Tingley Park; J. Indriūnas, H. ir L. Mikaičiai, P. Vaitaitienė, K. Karazi-ja, I. Barmienė, V. Trumpjonas, E. Simaitis, E. Noreikienė, J. Timpa, E. Šleiterienė, B. Srugienė, A. Račiūnienė, P. Lampsatienė, R. Gecevičienė, V. Mituzienė, M. Purvinas, L. Leipienė, J. Hofmanas, M. Mokuviėnė, A. ir M. Lipšiai, M. Stankaitienė, E. Pušneraitienė, V. Uz- nys, V. Variakojis, E. Gerulis, O. Tilindienė, St. Neimanas, jr., -visi iš Chicagos; St. Palshis, Oak Brook.

Po 4 dol. :

O. Paulikienė ir P. Variakojis-iš Chicagos; E. Lukoschaitis, Vokie- tija-3. 90 dol.

Po 3 dol. :

Grybauskas, Hot Springs; L. Knopfmileris, Florida; V. Žiobrys, Ber- vyn; V. Girdauskas, St. Dagys, J. Padagas, E. Panavienė, M. Kleinai- tienė, I. Žibienė, P. Kiaupa, M. Idze- lienė, M. Jakovičius, Mrs. Laučiu- vienė, A. Juknevičienė, Mrs. M. Neuman, -visi iš Chicagos.

Po 2 dol. :

J. Kaseliūnas, Columbia; J. Bige- lis, Cicero; A. Gedgaudas, Kenosha; D. Žukauskienė, Hickory Hills; M. Jurgaitienė, E. Varaneckienė, A. Galinaitienė, J. Skvirblys, M. Nau- burienė, M. Preikšaitienė, A. Ka- minskas, M. Meyerienė, M. Pana- ras, A. Augustaitienė, G. Lekšas, A. Buntinaitė, M. Naujokienė, J. Ka- siulaitis, J. Bakšas, H. Vygantienė, M. Bundelis, V. Puodžius, H. Dre- jerienė, E. Juodis, J. Variakojis, L. Plačaitė, O. Kregždienė, - Chicago.

Po 1 dol. :

F. Zavist ir V. Bliksonienė -iš Chicagos.

Užsienio valiuta:

Fr. Šlenteris, Vokietija-30 DM; W. Klimkeit, Vokietija-20 DM; J. Pi- pynė, Anglija-1 Svaras.

REMKIME EVANGELIŠKAJĄ SPAUDA

Mielas skaitytojau, tik Tavo duosnios aukos dėka ir bendra- darbių pasišventimu žurnalas pajėgia tobulėti ir gyventi. Tiki- mės ir ateityje mus nepamiršite, leisite ir toliau viltingai žvelgti į ateitį. Nuoširdus ačiū Jums!

Aukotojas, kuris nerastų savo pavardės aukų sąrašė, prašomas susisiekti su administracija:

"Mūsų Sparnai"

5718 So. Richmond Str.

Chicago, Ill. 60629

PEOPLE...

That's what we're all about

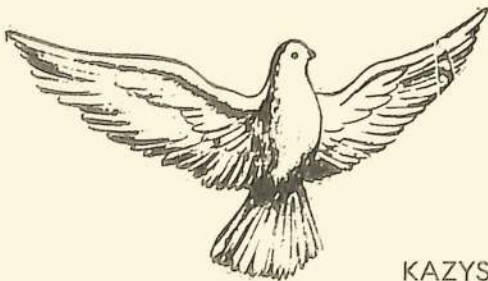

Celebrating our 65th year
Assets over \$200,000,000.00
Reserves over \$18,000,000.00

4192 Archer Avenue (at Sacramento)
Chicago, Illinois 60632 - 847-1140

Phone: PR 6-3140

K. J. MACKE REALTY CO.
Established in 1924

Complete Insurance Services

KAZYS J. MACKE

2549 WEST 71st STREET
CHICAGO, ILLINOIS 60629

Chicago Savings and Loan Association

6 1/2 %

CERTIFICATES
SĄSKAITOMS

5 1/4 %

Ant visų
knygelių
sąskaitų

7 1/2 %

MRS. PHILOMENA PAKEL, President

6245 SO. WESTERN AVE.

TEL. GR 6 - 7575

MIDLAND SAVINGS

AND LOAN ASSOCIATION

5 1/4 %

Passbook Savings.
All accounts com-
pounded daily —
paid quarterly.

7 1/2 %

4 Years Savings
Certificate
(Minimum \$5,000).

TWO LOCATIONS

4040 Archer Ave.
CHICAGO, ILL. 60632
• Phone 254-4470

8929 S. Harlem Ave.
BRIDGEVIEW, ILL. 60455
• Phone 598-9400

All Savings Insured to \$20,000.00

Frank Zogas

Frank Zogas PRESIDENT

PETKUS

LAIDOJIMO ĮSTAIGA

MARQUETTE PARK CHICAGO

2533 W. 71 St. Tel. GR 6-2345-6

CICERO ILLINOIS

1410 S. 50 Ave., Tel. TO 3-2108-9

TRYS MODERNIOS KOPLYČIOS